

[Faint, illegible handwritten text on the spine]

25

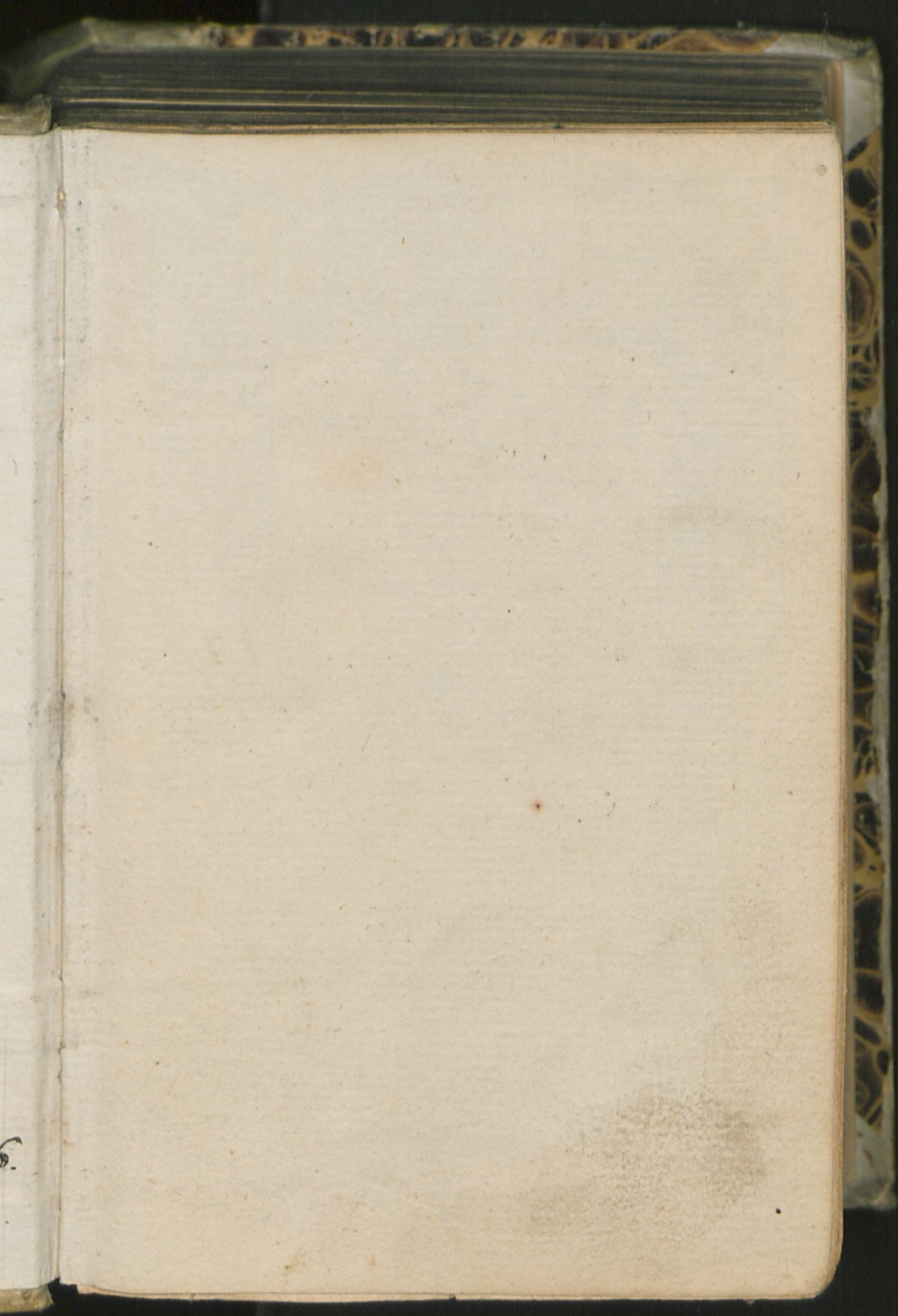

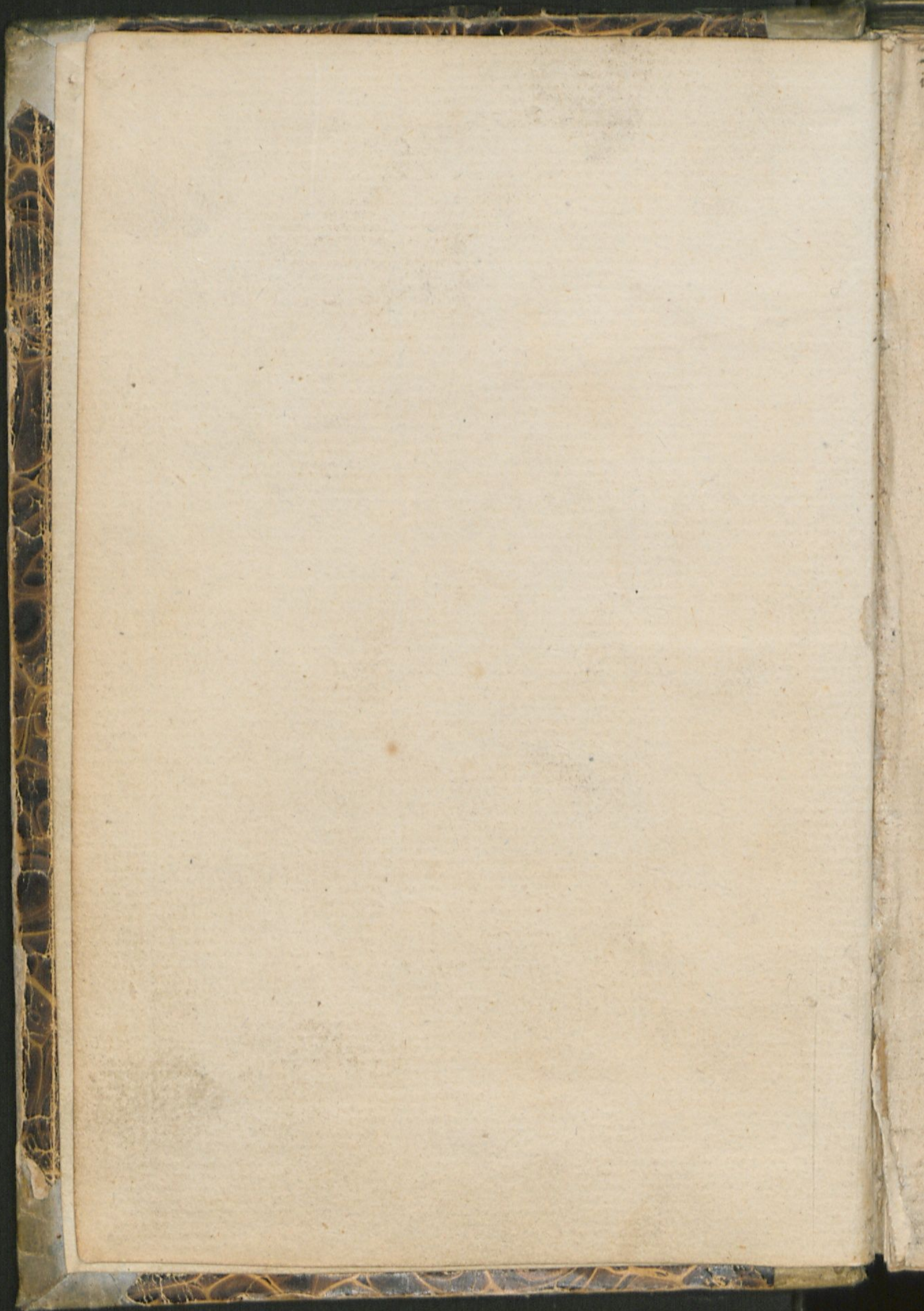
72-77

151-153
155-157

Nov. 96.

6

IN EPISTO

LAM B. PAVLI APOSTOLI

ad Rhomanos Annotationes à Ioanne
Oecolampadio Basileæ prælectæ.

Cum indice.

[25]

IN EPISTOLAS

L. M. B. PAULI APOSTOLI

ad ROMANOS ANTONIUS & IOHANNES

Occampatio D. J. G. G. G.

Cum indic.

PRAECI

PVORVM LOCORVM IN AN- NOTATIONIBVS IOANNIS

**Oecolampadij, super epistolam diui Pauli
ad Romanos, contentorū index. In quo**

**A, priorem chartae faciem, B, uero
secundam denotat.**

**Nobis est, auerti à deo, à deo uero
ut perpetuo illi adhæreamus.
charta. 13. B**

Abel imitandus. 49. B

Abrahæ filij qui. 68. B

**Abrahæ filius Isaac, nati saluato-
ris typum gerit. eadem.**

Abrahā à signo circūcisiōis duas habuit utilitates. 36. B

Acceptio personarum non est apud deum. 69. B

Adhærerere est diligere. 82. B

**Adhærens creaturæ, uanus fit: deo uero, diuinus.
charta. 14. A.**

**Adoptio in numerum filiorum dei, non fit per exter-
num opus. 24. B**

Adoptionis spiritum qui accipiunt. 61. A

Amicorū officia, ac cōditiōes præcipue quæ. char. 4. B

Anima casta solo uerbo dei contenta. 82. A

Apostoli ueri et falsi in querendo diuersi. 102. B

A 2

Apostoli

I N D E X.

Apostoli quo ad ministeriū, serui: quo ad mysteriorum agnitionem, amici dicuntur. 1. B

Apostolorum nō est agere principes & tyrannos, sed patres & amicos. 4. B

B

Baptismi nomine ad confessionem nos urget, perfectamq; à nobis exigit fidem. 46. B

Baptizatus quid de se debeat sentire. 48. B

Bonus pastor seipsum lupis obijcit, ut oves seruet. charta. 98. A

Boni semper sunt aliqui, licet ignorentur ab hominibus. 76. B

Bonum nostrum quid & quando blasphemetur. 88. B.

Bona omnia ad largitorem cooperatoremq; deum: mala uero ad uoluntariam rationalis creature nequitiam referenda sunt. 64. B

C

Ceremonie non omnino prohibentur, quæ fiunt tanquàm opera charitatis: sed negatur quod faciant iustos. 23. B

Caro totum hominem significat, tam internum quàm externum. 30. A

Caro Christi, & ipse Christus, signum est reconciliati patris. 37. A

Carnis affectus qua de causa contrarius dicatur deo. charta. 59. A

Carnes

I N D E X.

- C**arnes non edere, quando bonum sit. 97. **B**
Carnales, inimici sunt dei. 59. **A**
Carnales quicquid agunt, mortale est: spirituales uero, uitale. **Ibidem.**
Commune dicitur impurum. 88. **B**
Coniugia duo ponuntur. 51. **B**
Consecremus nos deo. 81. **A**
Corpus mysticum sumus Christi. 82. **A**
Corpori quæ debentur. 15. **A**
Corpore glorificatur deus continentia, castitate &c. charta. 13. **B**
Credere se absq; operibus post peccata iustificari, res ardua. 36. **B**
Χαρις quid. 3. **A**
Charitas præceptum Christianorum. 86. **A**
Christus finis legis. 73. **B**
Christus præsignatus per Melchizedec. 2. **B**
Christus est secundus uir noster. 51. **B**
Christus liberat nos à tyrannide peccati & mortis charta. 57. **A**
Christum nemo recte sapit, qui regnum eius adhuc in externis situm putat. 99. **A**
Ad Christum qui pertinent. 60. **A**
Christianus ab internis agnoscitur. 97. **A**
Culpa sua qui pereunt. 75. **A**
Culpam ascribere deo malorum quæ agimus, nullo modo
A 3 modo

I N D E X.

modo fas est. 64. B

D

Debitum est doctorum subuenire necessitatibus.
charta. 101. B

Deus comparatur figulo. 70. A

Deo qui placeant. 81. B

Deum iudicantes qui sint. 26. A

Desperandum de salute hominis non est, dum hic ui-
uit. charta. 79. B

Diabolus dicitur $\alpha\sigma\upsilon\nu\eta\delta\varsigma$. 16. B

Diabolus suum meretur honorem. 25. A

Dignitatum gradus quinque. 23. A

Discrimen inter spem et rem. 63. A

Discrimen inter bonitatem, patientiam et lenitatem
quod. 19. A

Doctoris fidem ac beneuolentiam esse suspectam, dia-
bolo gratum, auditori uero pestilens est. 5. B

Doctrinae falsae sunt quasi cadauera. 29. A

Dona spiritus, spiritus dicuntur. 59. B

E

Ecclasiasticus principatus est ministerium. 1. B

Eleemosyna uocatur communicatio, eo quod ac-
dit in utilitatem tam dantis quam accipientis. 97. A

Electi sola gratia sunt assumpti. 77. A

Esse in carne quid sit. 59. A

Euangelium quid sit. 103. B

Euange

I N D E X.

Euangelium gratius est lege. 2. **A**
Exempla non quæuis assumenda. 34. **A**
Exterior homo instrumentum peccati. 49. **A**

F

Fides semper augeri potest dum uiuimus. 9. **B**
Fides quid operetur. 40. **B**
Fides ad opera confert, sicut uita ad alimentum. 10. **B**
Fides magnum opus dum ratio uincitur. 40. **A**
Fidei carentia uertit omnia in peccatum. charta. 23. **B**
    & charta. 28. **B**. 33. **B**
Fidem habens in **Christum** totam legem seruat. 23. **B**
Fide iustificamur coram deo, & per legem coram ho-
    minibus. 30. **A**. 32. **B**
In fide morientes sunt apud **Christum Iesum**. 56. **B**
Fide iustificamur. 97. **A**
Filij **Abrahæ** qui. 68. **B**
Fratribus subueniendum, quàm primum caussa postu-
    larit. 83. **B**
Fructus peccati, confusio & erubescencia. 51. **A**
Furor & ira in quibus differant. 20. **A**

G

Gloriari in **Abraham** qualis gloriatio. 39. **A**
Glorificare deum spiritu, magnum opus homi-
    nis est. charta. 70. **B**
Per gentes quid intelligendum. 20. **B**
Glorificamus deum operibus nostris. 13. **B**

A 4 **Gratia**

I N D E X.

Gratie in omnibus deo agenda. 88. A

Gratias agere pro alijs Christi donum est. 4. B

Gradus ordinum ecclesiasticorum qui. 82. A

Gradus misericordiarum dei. 75. A

Gysali uice natus Paulus. 1. A

H

Homo non solum mendax est in potentia, sed et in iudicio, opere et uita. 25. B

Hominem naturaliter et moraliter bonum scriptura non laudat, sed spiritualem. 24. B

Homines esse peccatores multis scripturarum testimonijs probatur. 28. A. 29. A. 31. A B

Homicidium grauissimum peccatum in scriptura. 29. B

Hostia uiua, sancta, accepta quando simus. 81. B

Hypocrite arguuntur de duobus. 18. B

Hypocrite dicuntur sepulchra dealbata. 29. A

I

Iacob fugit ipsum Esau. 68. A

Iacobus et Paulus de fide differentes, quomodo concordant. 35. A

Imitamur Christum, crucifixis nostris affectionibus. charta. 48. A

Impiorum mala etiam cedunt in gloriam dei. 26. B

Incredulus quantacumq; sciat, ignorans est, fur, adulter, sacrilegus, et dehonestator glorie dei. 23. A

In hominibus non natura, sed peccata odio habenda.

charta

INDEX

- charta. 82. B
Infirmus quis sit. 87. A
Infirmiores non contemnendi. 98. A
Isaac Abrahæ filius nati saluatoris typum gerit. 68. B
Iudæus uerus et personatus. 24. A
Iudicium temerarium reprobatur. 88. A
Iudici seculari quare obediendum. 85. A
Iuramentum qua ratione Christianis permissum. 5. A
Ius gladij institutum à deo. 85. A
Iustificatos lex dei delectat. 55. A

L

- Lex quare spiritualis dicatur. 54. A
Lex est sancta. 38. B
Lex naturalis quid doceat. 21. A
Lex est bona. 38. B
Lex præstat agnitionem peccati. 52. B
Lex à ligando dicta. 51. B
Lex quare homini posita. 52. B
Legis noticia non sanctificat absq; fide. 22. A
Legem seruare est habere fidem. 23. B. 33. B
Leges animabus nulla creatura ponere potest. 85. B
Littera quid dicatur. 24. B
Locus ab authoritate negative, apud theologos quantum ualeat. 34. B
Locum nec saluandorum nec condemnandorum nescit scriptura. 37. B

A 5 Maledicere

I N D E X

M

Maledicere non licet his qui diuinis funguntur
muneribus. 25. **A**

Memoria spiritualis baptismi uoluntarios à peccandi
studio abstrahit. 45. **B**

Mens non plus sapiat, quàm ex uerbis dei cognoscit.
charta. 81. **A**

Mendaces omnes conuincimur iniusti & rei. 25. **B**

Misericordia diuina qui saluentur. 75. **A**

Mors stipendium peccati. 58. **A**

Morientes in fide sunt apud Christum Iesum. 56. **B**

Mulier discedens à uiro propter adulterium uiri, iam
non est obligata uiro. 52. **A**

Mundus totus index potentiae diuinae. 12. **B**

Mysteria omnia te non intelligere ne tristeris. 82. **A**

Mysteria arcana scripturae diuinae non curioso scrutan-
da, sed potius adoranda. 12. **A**

Nomine personae quid intelligendum. 20. **A**

Occasio litium non danda. 84. **A**

Offeramus nos cum alacritate & gaudio. 49. **B**

Officium Christiani. 45. **B**

Opportunitas temporis spectanda. 83. **A**

Oratio perpetua charitatis signum. 5. **B**

Originale peccatum nõ satis cognoscimus. 43. **A**

Pater

INDEX

P

- P**ater nomen charitatis est. 61. A
Paulus ordinatus est post resurrectionem Iesu Christi. 2. B
Paulus natus uico Gyscali. 1. A
Paulus quare dictus. 1. A
Pauperes quomodo recipiendi, exemplo Loth & Abraham. 83. B
Peccatum originale non satis cognoscimus. 43. A
Peccatorum gradus quinque. 23. A
Peccatorum praeceptorum uenia nobis promittitur, non futurorum. 33. A
Peccantes non contemnendi: nam nisi adiuuaremur per dei misericordiam, multo grauius caderemus charta. 79. A
Per Satanam qui intelligantur. 103. A
Perfectioribus etiam admonitione opus. 100. A
Personarum acceptio non est apud deum. 69. A B
Placere sibi ipsi, item proximo, quid. 98. B
Poenae praesentis uitae, remedia potius quam satisfactiones dicenda sunt. 36. A
Populum carentem cognitione dei, deus dicit non suum. 71. B
Populi duo intelliguntur per Iacob & Esau. 68. B
Potentia uerbi quae. 7. B

Præscire

I N D E X

Praescire quid sit. 64. B

Praescientia à praedestinatione distinguitur. 64. B

Primicias qui domino consecrant, facile reliquis cum gratiarum actione utuntur, & e contra. 78. B

Pincipatus ecclesiasticus est ministerium. 1. B

Propria quaedam sunt soli filio concessa. 65. A

Pueris adest spiritus sanctus. 37. B

Q

Quare participatione mensae opus? 37. A

Quid intelligendum per Esau & Iacob. 62. B

R

Rationale obsequium quid. 81. B

Remissio peccatorum fit absq; poena. 35.

Responsio assertoribus liberi arbitrij. 7. B

S

Sabbatismum perpetuum habent Christiani. 88. A

Sacramentorum quis usus. 36. B

Sacrificium in scriptura solet peccatum dici. 59. A

Sancti non carent peccato in bonis operibus. 54. A

Sanus quis dicatur. 87. A

Saulus ex tribu, & gente Benjamin fuit. 1. A

Scandalum uitetur. 88. B

Scientia quare nobis datur. 13. A

Scriptura amat simplicitatem in loquendo. 100. A

Seruitutis spiritum qui accipiunt. 61. A

Seruiuit Christus Iudaeis ac gentibus. 99. B

Signum

I N D E X

Signum robuste fidei, in arduis ueritati propter se credere. 40. **A**

Simulachrum nomen deductum **L**actantius dicit à simulatione. 14. **B**

Sine lege peccare, quid. 20. **B**

Spiritus nomen crassissime in scriptura pro uento et anhelitu accipitur. 60. **A**

Spiritus quid dicatur. 24. **B**

Spiritu glorificamus deum fide. 13. **B**

Stipendium peccati, mors. 58. **A**

V

Venenosa animalia utilitate non carent. 12. **B**

Verbum dei petra et fundamentum. 8. **A**

Vetus homo, ac nouus, secundum apostolum quid. 48. **A**

Victima doctorum dicuntur discipuli et auditores. 100. **B**

Virtus dei ostenditur in malis. 70. **A**

Visibilia legis loco moneant, ut creatorem super creaturam diligamus. 12. **B**

Viuentes ac mortui conseruamur à domino. 88. **A**

Viuos scriptura uocat sanctos. 3. **B**

Vocatus quis dicatur. 1. **B**

Voluntas ac omnia nostra deo sunt offerenda. 81. **A**

Voluntas quomodo crucifigenda. *Ibidem*

Vt iustificeris in sermonibus tuis, exponitur. 26. **A**

Vxor seruilem gerit personam in coniugio. 51. **B**

F I N I S.

PRAEFATIO IOANNIS OECO-

lampadij in epistolā Pauli, ad Rhomanos.

Quoniam animaduertimus etiā studiosos non tam laudibus & encomijs ad ediscendos bonos authores accendi, quā desperatione abstergeri. Proinde quum per se celeberrima sit epistola illa ad Rhomanos, et superuacaneum sit illam laudare, operæ precium uidetur ad firmandos, si qui essent infirmiores animos, præmonere de quibusdam, ne uel difficultate uel obscuritate territi, desperent se assequi posse apostolicæ sapientiæ sublimitatem. Neq; enim absconditam suam uoluit doctrinam. Nā alioqui quid opus erat illam in medium afferre? Nihilominus hoc nomine apud plerosq; neglecta fuit, & in situ iacuit. Fateri quidem cogmur non desse illi nodos quosdam. Nam & in posteriori epistola Petri legimus, in huius epistolis nonnulla esse intellectu difficilia, quæ indocti, et parum firmi peruertunt in suam ipsorum perniciem. Atqui obscuritas attentiores facere debebat: quæ diuino consilio sacris nonnunquam literis adhibetur, quo magis nobis commendentur. Ita & Christus parabolis ac ænigmatis usus est, ut ignauis & hypocritis ueritas obtegeretur: studiosis autem & simplicibus manifesta fierent mysteria regni

Nota

P R A E F A T I O .

ria regni. Proinde & nos asseramus animum simplicem
non sectantem ea quae huius mundi, sed quærentem glo-
riam Christi, & intellectum postulemus a domino, nec
dubitemus quin daturus sit. Sed quæris, qui nam tam
grauiter in doctrina Pauli impingant? Habes ad Co-
loss. 2. de inflatis mente carnis suae, qui non obtinent ca-
put, quod grauiter aberrant. Hi autem sunt qui non ob-
tinent caput, qui non præ omnibus gloriam Christi quæ-
runt, qui operibus se & non fide saluari credunt: qui
etiam fidem ore fatentur, non autem operibus: qui sub-
limitate prædestinationis impediti, iniusticiæ deum ar-
guunt: qui Iudaicas ceremonias seruandas esse contē-
dunt. Apud Thessa. offendeantur qui terrebant alios
quasi instaret dies iudicij. Origenes dicit hoc loco erra-
re negantes liberum arbitrium, sed nihil plus imposu-
it quam id ipsum. In summa, quisquis errare non uolu-
erit, asserat eundem spiritum quem & Paulus, qui om-
nia pro stercorebus reputabat, ut Christum lucrificaret,
& ut in nomine Iesu flectantur omnia genua. Scopus e-
nim totius scripturæ, est uindicare gloriam dei, ut reg-
net deus in omnibus, maxime autem in cordibus homi-
num. Sunt & alia quæ difficultatem uidentur inuehere
nempe Hebraismi hyperbata, anantapodata, persona-
rum mutationes. Verum illa omnia sunt superabilia
studio & diligentia: tantum asseras animum simplicem
dantem deo gloriam suam, & inuenies Paulum agere
per om-

*In non ob
tinet caput*

In summa

*Scopus enim
totius scripturæ*

PRÆFATIO.

per omnia fidelem ministrū Christi, inq; utilitatem do-
mini sui omnia uertere cupientem. Vnde primo com-
mendat officium suum. Secundo gentiles & Iudæos
condemnat, peccatores & infirmos ostendens, ut salu-
tem à Christo petant omnes: Tertio, fide in Christum sa-
lutem dari docet. Addit autem quomodo fides operibus
ornanda, & quo cultu deus colendus, interim disputans
quid à nobis & à deo habeamus. Nam ab Adam & à
carne peccatum, seruitus, & mors sunt: à spiritu
dei sanctificatio, libertas, uita & securitas.

Securitatem autem prædestinatione mus

nit, in quibus omnibus gloriā dei

prædicari uidebis, quam et

per nos sanctifi-

cari præcæmur.

In epistolā

IN EPISTO

LAM PAULI AD ROMANOS

Annotationes, Ioanne Occo

lampadio authore.

CAPVT PRIMVM.

Paulus seruus Iesu Christi.

Olenne est prophetis ^{Officium suum}
& apostolis officium ^{commēdare se}
suum commēdare, ne ^{dicere se}
ambitiosi, sed manda- ^{ha et aplos}
to dominico obtempe-
rantes docere uidean-
tur, & testentur omni-
bus se Domini, non su-
am doctrinam afferre

Paulus.

De nomine Pauli multi multa, in primis Chrysosto- ^{Multa enim}
mus in sermone de conuersione Pauli. Nobis breuiter ^{ia de pauli}
ita uidetur, Saulū fuisse dictum gentilicio nomine, quia ^{nota}
ex tribu & gente Beniamin fuit, in qua Saul primus re-
gnauit. Dictus fuit autem & Paulus, quia Rhom. ciuis
natus erat. Erat autē Pauli nomen Rhomanis gratius,
apud quos insignes quidam Pauli erant. Natus dicitur
uico Gysali in agro Tharsensi Cilicie.

B Seruus

Seruus

*Quasi ad mi-
nisterium dicitur
seruus quatenus ad
ministerium ag-
nitionis dicitur
ammi*

Ex his seruis Paulus est, quos misit homo rex factu-
rus nuptias filio, ut inuitaret multos. Apostoli quantum
ad ministerium, serui: quantum ad mysteriorum agnitionem
amici dicuntur. Plus autem est dicere seruum, quam mi-
nistrum. Seruus enim addictitius est, minister non item.
Id discriminis & Greci habent inter δούλος & δεσφ-
τος. Item hoc loco statim discat principatum ecclesi-
asticum, non esse nisi ministerium, iuxta illud Luce. 22
Qui maior est uestrum, sit minister.

Iesu Christi

*Iesum opponit
regibus et im-
peratoribus*

Iesum opponit regibus & imperatoribus, quibus, ce-
teri mortaliu addicti erant. Plausibilius autem Christi no-
men, quam imperatoris. Opponit praeterea Christum Mose
utpote Euangelij annunciatorem, & non onerum legis.
Bene autem se insinuat, tanquam nihil aliud quesiturus,
quam quod ad gloriam sui domini pertineat.

Vocatus apostolus,

Hesichio teste uocatus nobilis dicitur ἢ ἐξ ὀνόματος
κεκλημένος ἢ ἐν δόξῳ, ut uocatus hic sit dignitatis no-
me non participium. Sicut in conuiujs uocatos dicimus
eos propter quos instituta conuiuia: alios autem quos
propter illos uocamus, umbras.

Segregatus

*Et in apostolis
ordo sicut in
seruis*

Est & in apostolis ordo sicut in seruis. Multi serui
sunt, qui non apostoli, ita multi apostoli, qui non segre-
gati. Paulus autem praeter alijs laborauit, & singulari
uocatione

uocatione electus, idque insigni miraculo. Alij ante re- *Paulus ad re*
 surrectionem, Paulus post resurrectionem. *surrectionem elec*
ms

In Euangelium dei.

Iuxta tropum, hoc est, ad annuncian- *Doctoribus a*
 dum de deo. Opponit se doctoribus legis. Multo autem *ms se opponit*
 gratius Euangelium quā lex. Lex dicit, occide: Euange-
 liū promittit uitam & uiuificat. Lex dicit, redde quod
 debes. Euangelium dicit, remittuntur tibi peccata tua.
 Lex iniungit onera: Euangelium dicit, sublata.

Quod ante promiserat.

Parentesis est, que incipit hoc loco, & finit ubi di- *Euangelium descri*
 citur, cum potentia) Et describit Euangelium. Euange- *bit*
 lium igitur est, quod prædictum fuit in scripturis san-
 ctis, nempe natum Christū deum & hominem, in quo
 est summa Euangelij.

In sacris scripturis.

Vide Euangelium conforme esse scripturæ. Proinde et
 Christus nihil ferè de se loquebatur, nisi quod testimo-
 nijs scripturæ probaretur: & sanctas uocat, quod alie
 præter illas reijci merentur, quantum ad pietatem atti-
 net.

De filio suo.

Ita Christus dicitur sine patre & sine matre, præsi-
 gnatus per Melchizedec, ex semine quidē David secū-
 dū matrē, id est carnē, & ita ὁ πατὴρ. Filius autē dei se-
 cū dūm diuinitatem, & ita ὁ υἱός. Et hæc est summa
 B. nostræ

ANNOTAT. IO OECOLAMP.

nostrae confessionis, ut dicamus cum Petro, Iesum esse Christum filium dei uiui.

Qui factus est

Malim factus est, ἀπό τῆς γίνεσθαι, quod est fieri. Nā genitus esset à uerbo γέννημα per duplex vv, ut testatur Damascenus.

In potentia.

Id est multis miraculis.

Secundum spiritum sanctificationis

Chrysostomus

Secundum spiritum sanctificationis
secundum spiritum sanctificationis
secundum spiritum sanctificationis
secundum spiritum sanctificationis

Hæc sunt referenda ad id, quod supra dixit, segregatus in euangeliū dei. Nam de hoc Chrysostomus in sermone quodam de spiritu sancto ita dicit. Quidam putauerūt, quod hæc adhereant proximæ sententiæ, Qui declaratus fuit, &c. non est autem sic, sed Paulus segregatus, & ordinatus fuit, secundum spiritum sanctificationis, & exponit seipsum quando fuerit ordinatus, nempe post resurrectionem Iesu Christi. Per spiritum sanctificationis, non intellige personam, sed donum spiritus sancti, quo sanctificat sibi aliquos.

Ex resurrectione,

Chrysostomus
de resurrectione
mortuorum

Id est, à tempore resurrectionis Iesu Christi. Et habet duo illa uerba mortuorum resurrectionis, pro uno uerbo composito ex duobus integris. Dicitur autem resurrectio Christi, resurrectio mortuorum, quia ipse est primogenitus resurgentium. Ante Christum non fuit talis resurrectio mortuorum cognita. Nam licet quidam resurrexerint, tamen iterum mortui sunt, & est quasi dicat, ab insigni et

insigni & uiuifica resurrectione Iesu Christi.

Per quem accepimus donum.

Xápis hoc loco, uel beneficium, uel donum est spiri-
tus ad apostolatum pertinens. Et quia sunt uaria dona,
hic adiungit apostolici muneris functionem.

Accepimus

Alludit ad id Ioannis: De plenitudine eius accepimus
omnes.

In obedientiam fidei

Tropus est, ut obediant fidei omnes gentes.

*Ut obediat fidei
omnes gentes*

Pro nomine eius

Hoc loco dicit, quid sit Euangeliū dei, hoc est, pro
nomine Christi. Et hic colligit Cyrillus Christum neces-
se esse deum, quia prius dixerat, se esse segregatum in
Euangelium dei, nunc dicit, in Euangelium pro nomi-
ne eius. Nota & nomē obedientiæ fidei. Apostoli enim
nō agunt rationibus, sed scripturis. Irrident fidem, qui
solum de fide disputant, & non obediunt fidei, fidem
operibus non declarantes. Irrident etiam, qui philoso-
phorum sapientiæ innituntur.

*Euangeliū dei qd
sit dicit hoc
Cyrillus*

*Nota et nomē
obediētiæ fidei
fidem ueritatē*

In omnibus gentibus,

Ecclesia ex toto orbe collecta est, eius pars est Rho-
ma. Vides hic, quod non præfert eam alijs, dum dicit,
in quorum numero estis & uos, non inter quos princi-
patum tenetis, quasi dicit, Nomen unius Christi agno-
scimus, non alterius qui discindit ecclesiam. Nolumus
nouam principatum fundari, quàm spiritualement illum,

*Ex toto orbe col-
lecta est ecclia*

B 3 quo Chri

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

quo **Christus** regnat in omnibus.

Vocatis sanctis

Id est, qui uocati estis ad sanctam uitam, uel sanctificationem. Solet scriptura uiuos uocare sanctos. Et idem esse debebat dicere sanctum & Christianum.

Nota scriptura uiuos uocare sanctos

Gratia & pax

Gratia quo ad deū, qui uester fautor sit, & uos illececos conseruet. Pax uero, quo ad corda uestra. Sæpe fit quod in gratia dei sumus: ut pote quū externis malis affligimur, & corde sumus minus tranquillo. Pacē igitur simul optat, ut per fidē gratos nos deo esse scientes, diuinæq; nos uoluntati subijcientes, tranquille uiuamus.

Sæpe fit quod in gratia dei sumus, ut pote quū externis malis affligimur, & corde sumus minus tranquillo.

A deo patre nostro.

Hunc locum **Ariani** pro se trahunt, quasi filius minor sit patre, quia pater deus dicitur, et filius dominus. uerū illi suo gladio iugulandi sunt. Nā si filius eadē dona, nempe gratiā & pacē donat, quæ pater, & eadē facit quæ pater, idem deus erit cum patre. Non est enim una operatio dei et creaturæ. Nam alioqui creatura collocaretur in dignitate diuinæ essentiæ, uel deus deprimeretur in creaturarū conditionem. Dicitur tamen de **Christo**, qd' sit dominus, ne crucē eius erubescamus: sed quia ipse nobis seruijt, dignum est ut uicissim nos ipsi seruiamus, & ut dñm agnoscamus, etiam quo ad humanitatē

Christus nobis seruijt, dignum est ut uicissim nos ipsi seruiamus, & ut dñm agnoscamus, etiam quo ad humanitatē

Primum quidem

Cōmendarat officiū suū sibi à domino demandatū, nunc in

nunc in duobus paragraphis singularē suā beneuolentiā testatur, quā non minus opus est, quā officij deman-
 datione. Non est enim apostolorū agere principes et tyran-
 rannos, sed patres potius et amicos: inuenies igitur prae-
 cipuas amicorū conditiones et officia. Primū amici gra-
 tulantur, et deo gratias agunt in mutua felicitate. Se-
 cundo memores sunt amicorū absentium. Tertio orant
 pro se inuicem. Quarto praesentes esse cupiunt. Quinto
 muneribus se liberales declarant. Vide item epistolam
 priorem ad Thess. in qua per tria prima capita ferme
 eadem agit, quae nunc.

Gratias ago

Primum iudiciū beneuolentiā suae, quod gaudet de
 felicitate, et fide Rhomanorū. Sed uide quomodo apo-
 stolus non agat more nostro. Nos solemus mutuū gratis
 lari, quasi ex nobis essent nostrae uirtutes: Apostolus autē
 deo gratias agit, contestans, et fidem super qua gratula-
 tur donū esse dei, et à deo proficisci: quod contra eos
 est, qui dicunt nostrū esse primum credere, et exigitur
 quidē primo fides à nobis, sed eius author est deus, ad
 Philip. Vobis donatum est pro Christo, nō solum ut cre-
 datis, uerū etiam, ut pro illo patiamini, etc.

Deo meo.

Ita deū suū uocat, ut Thomas, qui dicebat, Dominus
 meus, et deus meus, Ioan. 20. nō quod cōmunis deus nō
 sit etiā Rhomanorū deus uel ipsius diu taxat, sed quod
 se declaret addictū deo. Mācipia uentris, uel affec-
 tu

B 4 licia

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

liciarum mundi non possunt deum dicere deum suum,
quem pro deo non colunt.

Per Iesum Christum.

Chr. dem qd etiam gratias agere pro alijs, Christi donum est. Nā
etiam gratias agere pro a id toto corde facere magnæ charitatis opus fuerit. Multū
ore gratias agunt, quorū cor si scrutarcris, non absq; in-
vidiā inuenires.

Super omnibus uobis,

Spiritualis personarum respectum non habet, deum
laudat, in quibusq; donum dei uidet.

Quia fides uestra

Fides illa

Fides illa, non dicitur perfecta euangelicæ ueritatis
cognitio. Nam alioqui, quid opus erat ad illos scribere?
sed erat insignis in deum fiducia, cum aliquanta notitia
Christi, per quam à fastu mundi se auertebant, & pro-
pter Christum periclitabantur. Vnde consecrāneū, quod
hi, qui illustrantur fide, nō ita illustrantur, ut nullo do-
ctore opus habeant, sicut docebit caput proximum, &
ad Philip. 3. dicitur, quotquot perfecti sumus, hæc senti-
amus, & si quid aliud nescitis, hoc quoque deus reuela-
bit. Proinde non est mirum, si etiam sancti nonnunquā
errent.

Nota

Annunciatur in toto mundo.

Augustinus
lib. 1.

Fides Rhomanorum in toto mundo annunciabatur
id est, in magna parte mūdi, & ea quæ Rhomanis sub-
erat. Et ita Luc. 2. dicitur censeritotus orbis. Nam &
Augustini temporibus Troglodytis, non fuit annuncia-
tus Chri-

tus Christus, nedum Rhomanorum fides. Et nostris tēporibus quaedam infule ignorantes Christum reperte sunt. Et nota hic quod quamuis Rhomanorū fides celebrior fuerit, quā aliarum ecclesiarum, non tamen hæc laus ita Rhomanæ sedi tribuitur, quasi errare non possit, sicut Papiſtæ contendūt. Certum enim est, quod aduersus eam præualuerunt portæ inferorū, hæreses & scœlera, id quod & decretales nonnullæ testantur. Et inficias ire non possumus illam nonnullos sortitam impios & hæreticos episcopos. Et libenter admittimus dici esse Aram Noë & domum, in qua agnus paschalis comedatur, sicut laudatur à Hieronymo, dummodo seruet uestigia Petri & Pauli. Alioqui, quid prodest de generibus gloriari, de parentū nobilium uirtute?

Testis mihi est deus,

Secundum beneuolentiæ argumentum perpetua memoria, qua memor est Rhomæ. Hoc enim peculiare est amicis, ut non tam in se, quā in amicis habitent. Sed uide quanta sit sollicitudo Pauli & amicitie ratio. Nam pro ea asserenda operæ precium ei uisum fuit, iurare, & deum in testem uocare: quo discas interim de iuramento, qua ratione Christianis permissum sit, nempe in gloriam dei, & utilitatem proximi. Præceptum enim omnino non iurandi taxat animum non maximi facientem deum, nec timentē sacro sanctum nomen in re prophana contaminari: utpote uel lucri, uel contentionis gratia neq; negare potes hic Paulum iurasse. Idem enim est di-

B 5 cere: lu

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

*Ute de quo
doctori opus
sit apud au-
ditores fide* **cre:** iuro per deū, uel testis est mihi deus, quid enim ali-
ud facit iurans, quā quod deū in testē ueritatis uocat? **Et**
quid refert, quibus uerbis utatur? **Attende** insup quomo-
do doctori opus sit, apud auditores, fide. **Nam** sicut hic
iurat eius rei gratia, ita alibi se laudat, & alibi excusat.
Nihil enim diabolo gratius, & auditori pestilentius q̄
fidem, & beneuolentiā doctoris esse suspectam. **Proin-**
*Obiectat. v.
Maria Hur
Pessa est le-
pra* **de** obiectatrix **Maria Hur** percussa est lepra, & terra
absorpsit **Chore** & **Dathan**.

Quem colo in spiritu meo.

*Iuramentum
exaggerat* **Iuramentū** exaggerat. q. d. frustra sit omnis labor &
seruitus, si mentiar. **Et** declarat interim purissimū dei
cultum, dum se seruire dicit spiritu, id est, interiori ho-
mine, & anima deo. **Exteriori** autē propter deum pro-
ximo in gratia **Euangelizandi** sibi concredata.

Quod indefinenter mentionem ue-
stri faciam, semper in precibus meis.

*Tertium chari-
tatis signum
perpetua oratio* **Tertū** charitatis signum perpetua oratio, ita & ad
Thessal. dicit, mentionem uestri faciens in precibus. **Et**
Moses quoq; i monte pro populo orat. **Erat** & alia ra-
tione necessariū precari, ut ne cōcionatores uideātur suis
uiribus magis, q̄ in dei dono, uelle ædificare domū dei.

Orans, si quo modo tandem aliquan-
do prosperum iter contingat.

*Quinto gaudet
amicis* **Quarto** gaudent amici mutuis conspectibus & collo-
quijs. **Sicut** enim inuidi uidere nequeunt, quos oderūt,
unde &

AD RHOMAN. CAP. I 6

unde et nomen inuidie: ita contra amici magna suaui-
tate congregantur, cui congregationi seruit mysterium sy-
naxeos. Ad Thessal. idem dicit, nocte et die orantes,
ut uideamus uestram faciem.

In uoluntate dei.

Congregantur et mali, ac principes, sed non in uolu-
tate dei, uerum contra Christum dominum. Et Balaam con-
tra populum dei prosperum iter habuit. Paulus uero et
pii congregantur in uoluntate dei, non carnali amore.
Carnales conueniunt sunt, in quibus gloria Christi non
queritur, etiam si œcumenica concilia sint.

*Congregantur et
mali. sicut in
uoluntate dei
Nam uero
et pii congregantur
in uoluntate dei*

Desydero enim uidere uos.

Quinto, amici liberales sunt. Ita in signum amicitie
rex Babyloniorum dona mittit Ezechie: Paulus autem
longe preciosiora dare cupit, spiritualia scilicet, et qua-
lia hæc? Doctrina, confirmatio, et exhortatio. Do ei per
epistolam: presens autem confirmaret, et tales deest esse
conuentus Christianorum. 1. Thes. 5. Adhortamini uos
mutuo, etc.

*Quinto amia
liberalis fit*

Quo capiam consolationem.

Vult et ipse consolationem. Nam, sicut doctor quum ui-
derit opus suum exustum, hoc est, discipulos suos in tenta-
tione a Christo recedere, damnum patitur, et tristatur,
et ita per ignem saluus fit. 1. Cor. 3. Ita et fide ac pro-
fectu suorum confirmatur et exhilaratur: nec mirum,
si et Paulus consolationem uel exhortationem a discipulis
accipiat, quum et Moses a Ietro consiliu accepit, nec
infringet

*Vult et ipse
consolationem*

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

infringet ipse quod scripsit 1. Cor. 14. Potestis singula-
tim omnes prophetare, ut omnes discant, & omnes cō-
solationem accipiant.

Nolo autem uos

*Hoc paragra-
pho certis
argumentis
probat* **Hoc** paragra^{pho} certis argumentis probat non esse
fictū uel uanū, quod dixit se desyderare inuisere illos.

Ignorare

*Primum indicium
charitatis* **Primum** indicium charitatis, quia saepe **Paulus** insti-
tuerat iter ad **Rho.** & semper praepeditus fuit, id quod
Rhomani ex **Priscilla** & **Aquila**, & alijs qui à **Paulo**
Rhomam ueniebant, cognoscere poterant.

Et prohibitus sum,

Hinc colligimus non esse fortuitum aduentum uero-
rum apostolorū. **Nam** **Christus** hoc suum opus esse di-
cit, qui operarios in messem extrudit. **Et** apostolus **Lu**
10. inquit: Ecce ego mitto uos, ut agnos inter lupos. **Nā**
& **Amos. 4.** praedictum est: **Pluet dominus** in die illa su-
per ciuitatem unam, & super aliam non pluet. **Et** **Esa.**
5. mandat nubibus ne pluant. **Ita** **Actuum. 16.** prohiben-
tur **Barnabas** & **Silas** ire in **Bithyniam.** **Apud** **Thess.**

*De impedim-
to a Sathana
pauli cor-
inthi* **Paulus** conqueritur, se à sathana impeditum, quo mi-
nus illos inuiseret. **Actuum. 18.** iubetur loqui **Corin-**
thijs, eo quod multum populum ibi habeat. **Facit au-**
tem hoc deus, uel quod auditores indigni sint, sicut quā-
do iubet excuti puluerem de pedibus, uel ut auidiores
uerbi fiant.

Vt fructum aliquem.

Argumē

AD RHOMAN. CAP. I. 7

Argumentum secundum à spe multorum fructuum, *Argumentum secundum*
qualis sperabatur à Rhoma, eo quod insignis ciuitas es-
set, & domina ac caput mundi: ita & dominus, inquit,
Ioan. 14. Ego uos elegi, ut eatis & fructum asseratis.
non carnalem, sed spiritualem.

Sicut & in cæteris.

Tertio arguit à debito. q. d. etiam si nullum fructum *Tertio arguit*
acciperẽ, officij tamen mei rationem habere debeo. Con *a debito*
stitutus enim sum à deo doctor gentium tam græcarum *Ad deo dicitur*
quã non græcarum, ut ne quis putet me patriæ soli addi *ing. doctor ex*
ctum. Nam me omnium ecclesiarum premit sollicitudo. *hinc*
Hac igitur ratione & teneor Rhomanos docere. Est et
in hoc insigne officium apostoli, q. eruditorum & rudi-
um doctor sit. Igitur & plebei apti sunt ad doctrinam
Pauli, & sapientes ex eadem proficere possunt: nec mi-
rum, quando quidem & Petro in faciem restitit.

Paratus sum uobis quoq;.

Id est, hoc debitum accedit meæ alacritati. Ita. 1. Cor. 9
Væ mihi si non euangelizauero.

Non enim pudet me euangelij Christi

Quartū argumentū à gloria Euangelij. Posset enī *Quartū argu-*
quis dicere: Fateor tibi esse animum inuisendi, spem ali- *mentū a glori-*
quã fructuū, & officiosum quoq;: sed remoratur te, qd *Euangelij*
plerosq; quia in Rhom. ciuitate dedita spectaculis, & *Questio*
plena triumphis male audit uerbum dei, & propterea *Responsio*
erubescens, eo non acceleras. Respondet modeste, se non
erubescere, quū posset maximos suos triumphos ebuc-
cinare:

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

cinare: & sic ostendit maximam gloriam esse uerbi dei. Interim uide confusionem Christianorum, qui erubescunt sermones Christi. Nam & illos filius hominis erubescat quum uenerit in maiestate.

Virtus enim dei est.

Clausula hęc
benè obserua-
da est

Clausula hæc bene obseruanda erit. Nam hic ingressum habemus in epistolam totam. Proinde hic, tanquam in limine grauius aberratur. Igitur status rei tractanda est, Verbo dei credentes saluos fieri. Et hæc est potentia uerbi, ut ipsum uerbum sit potentia dei. Ad salutem: id est, ut saluet omnes credentes, neque enim est alia uia salutis. Ita 1. Corin. 1. Sermo crucis ijs quidem qui pereunt stulticia est, at nobis qui salutem consequimur potentia dei. Et uisum est deo per stultitiam predicationis saluos facere credentes. Et uide quam necessarius sit auditus uerbi dei: nam satius foret omnes ceremonias tolli, quam uerbum dei intermittere. Hic etiam habes, quod respondeas assertoribus liberi arbitrii dicentibus, quare deus precipit ea, quæ nostras uires excedunt. Desine conqueri. Ecce habes in uerbo dei, & in scripturis diuinam efficaciam, quæ animum excitet, & uirtutem suppeditet. Non uidemus omnes quotquot uere audiunt uerbum dei fructum facere, illud autem repellentes excæcari.

Uide qđ magis
facile sit an-
te uerbum
dei

Iustitia enim dei reuelatur

Mos scripturę
re est

Mos scripturę est, ut uniuersalem perfectam, quo magis animis insideat, bifariam dicat, nempe per affirmatiuam & negatiuam eius, ut in Psalmo. 13. Arguens nos esse omnes

se omnes peccatores, &c. Primum ponit affirmatiuam ^{ponit affe}
 & dicit, Omnes inuiles facti sunt. Deinde subiicit ne- ^{matia}
 gatiuam, Non est qui faciat bonum usque ad unum. ^{negatiuam}
 Proinde ubi talia occurrunt, nemo loquacitatem putet. ^{subijcit}
 Nam emphatica contentione reijciuntur hi, qui scri-
 pturæ uim facere nituntur: ita & hoc loco quum pro-
 posuisset singulare suum paradoxon, quod uerbo dei
 salui fiant credentes, duplici illud propositione ex-
 plicat, sicut & in multis locis scripturæ, ut Ioann. 3.
 Qui credit in filium, habet uitam æternam. Vides hic ^{Affirmatiua}
 affirmatiuam. Qui autem incredulus est filio, non uide- ^{hic uides}
 bit uitam, sed ira manet super eum. Vides negatiuam ^{Negatiuam}
 hic. Item Ioannis. 3. Qui credit in eum, non condemna- ^{uides hic}
 bitur: qui uero non credit, iam condemnatus est. Et
 Marci ultimo. Qui crediderit, & baptizatus fuerit,
 saluus erit. &c. Ita & hoc loco primo per affirmati-
 uam indicat, dicens: Iustitia dei per illud reuelatur.
 Deinde ponitur negatiua: Reuelatur enim ira dei &c
 Est autem dictum illud dignum quod magnificè tra-
 ctetur. Nam uerbum dei petra est & fundamentum
 supra quod ædificandum, de quo. 1. Corinth. 3. Nam sic
 ut Christus fundamentum nostrum, ita & uerbum ei-
 us. Nam dum uerbo Christi credimus, Christo credi ^{Christo credimus}
 mus. In hac petra multi offendunt, nempe increduli: ^{in uerbo dei}
 saluantur autem alij, credentes scilicet. 1. Pet. 2. Vobis
 iam qui creditis, preciosus est: non credentibus uero fa-
 ctus est lapis offendiuali.

Reuela

Reuelatur

Consilium illud Consilium illud dei, quod per fidem & uerbum crucis omnes gentes saluande, & ad gloriam adducende sunt, ualde arcanum fuit, & absconditum à seculis, ut Ephes. 3. & Coloss. 1. Fuit etiam occultatū principibus mundi, 1. Cor. 2. Nam si principes mundi hanc sapientiam dei, quæ est stultitia crucis, agnouissent, nunquam dominum crucifixissent. Illud nunc prædicatione Euāgelij reuelatur. O beatam apocalypsin, de qua dominus Petro: Beatus es Simon bar Iona, quia caro et sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui est in caelis. Hec

Unica sapientia est unica sapientia & scientia Christianorū, scire Iesum & hunc crucifixū, quā profecto ignorant omnes pharisæi & iustitiarij, in suis operibus, & non in misericordia dei confidentes. Fuerunt hæctenus obuclati oculi nostri, ne tanta mysteria cerneremus: nunc gratias debemus detrahenti uelamen.

Iusticia dei.

Cave ne hic intelligas Cave ne intelligas hic per iusticiam dei, iudicium dei quo animaduertit in noxios, uel iusticiam, qua ipsemet est sua iusticia. Nam sic exponere deberes: Iustus deus reuelatur per Euangeliū. Sed Paulus hoc non uult, uerum sensus est, quod per Euangeliū innotescit, quis iustus sit, id est, quis in gratia sit. Declarat enim Euangeliū, quod deus amicus sit credulis, iratus incredulis: atque ita opponitur hic iustitia dei iræ dei. Et est iustitia dei quæ gratis iustificat impiū, absq; operum respectu.

Nota **Impetua de**

Ex fide

Ex fide in fidem.

Videmus quosdam temerario iudicio iudicare, deum sibi uel alijs offensum, uel beneuolū, si uideant se tēporali prosperitate uel florere, uel destitui: sicut amici Iob de Iob iudicabant. Sed non ita reuelatur iustitia dei. *Nā* ^{*Nota uerū*} ~~*cat' iustitia dei*~~ alioqui omnes sancti qui persecutionem in hoc mundo patiuntur, iratum haberēt deū, & Christus crucifixus mundum placans patri, non fuisset in gratia. Sunt alij, qui sibi ex operibus suis gratiam & amicitiam dei pollicentur: ut pharisæi omnes, nō intelligentes illud *Esaiæ* 63. Immundi sumus omnes nos &c. hi faciūt quasi nō indigeant misericordia dei: sed neq; sic reuelatur iustitia dei, quum nullum opus hominis per se ita nobile sit, ut inde sibi deū promittere possit homo placatū. *Aedificia* templa, pasce pauperes, macerare ieiunijs, anteuerte martyres ardore patiendi, uincæ prædicandi felicitate angelos, adhuc nullus eris coram deo, neq; iusti nomen mereris. In quo igitur reuelatur iustitia dei? *Respōdet: Ex fide in fidem.* Et quid hoc est? *Vult dicere, in omnibus fidelibus.* Ita enim simplicissime anseo exponendum, ut respondeat suæ antithesi: *Reuelatur ira dei super omnem impietatem.* Hic dicit: de fide in fidem, hoc est, ubiunq; fuerint fideles: postea autem, super omnes infideles. Et dicet quis: *Et quid opus hac expositione?* *An non potuit spiritus sanctus dirigere linguam apostoli, ut diceret: Reuelatur super omnem incredulitatem?* *Respōde, quod neq; hoc caret mysterio.* Hoc enim tropo **C** po scra

Hic dicit de fide in fidem

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Haec tropo sermo pro sermonis electorum paucitas indicatur, qui uerbo dei
in electorum obediunt: dispersi enim sunt, & per misericordiam dei
paucitas in hinc inde assumuntur. Non satisfacit hic quod dicunt, ex
ca his quæ patribus dicta, perueniri ad fidem Evangelij,
 uel quod discamus fidem subinde augescere. Non enim
 hic agitur, an homo fidem habeat torpidam uel uiua-
 cem, uel de ortu prædicationis: sed quod deus pro iusto
 habeat omnem qui fidem habet: neq; iusticia ita tribui-
 tur fidei nostræ, si exacte loquaris quasi operi nostro:
 hoc enim foret abuti fide, si fide mea uidear fidere, qua-
 si dignum aliquid in me sit quod remuneret: sed ideo
 tribuitur iusticia fidei, quia fides tribuit totum dei mise-
 cordiæ. Et confiteri debemus interim fidem nostram ita
 infirmam & indignam, sicut cætera opera, ac orare ut
 augeatur. Nam quamdiu uiuimus, fides imperfectior
 est, & augeri potest: nihilominus tamen saluat, etiam
 si fuerit ut granum sinapis, modo sit uera fides.

Nota

In idm uim
fides imperfectior
et ita augeri

Sicut scriptum est.

Valde opportune citatur testimoniū Habacuc. Apo-
 stolus enim dicit reuelari iusticiam dei non ex præsen-
 ti aduersitate uel prosperitate, neq; ex nudis operibus,
 sed fide ipsa. Hæc clare etiã inuenies apud prophetã.
 Cõquerebatur enim iuxta iudiciũ carnis de prosperita-
 te impiorum, quasi iusti essent derelicti, & non accepti
 deo: sed quum staret super custodiam suam, id est, quum
 esset in contemplatione, reuelatum est ei per uisionem,
 ex quo iusticiam dei agnoscere deberet: & præceptum
 accipere

accipiebat, ut tanquam rem memorabilem, et ad omnes pertinentem in buxo scriberet.

Iustus autem in fide sua uiuet.

Hoc est, non putes illum mihi gratum, qui hic prospere agit iuxta hoc seculum, sed qui fidem habet. Mox ^{Impetua cor} etiam reijcitur superbia eorum, qui in suis operibus ^{reijcit / qui con-} confidunt: subdit enim, Quomodo uinum potantem ^{fidem in suis} decipit, sic erit uir superbus. ^{epi. b. m.} Confidentia in bonis operibus, & felicitas temporalis superbos reddit, neq; recte iudicare sinit, sed inebriat et decipit. De quo uino habes Esa. 28. Absorpti sunt à uino, errauerunt in ebrietate, nescierunt uidentem, & ignorauerunt iudicium.

Iustus.

Septuaginta legunt iustus meus, id est, quem ego pro iusto reputo, uiuet in fide.

Uiuet.

Uiuet in futuro dicit, ostendens quod iusti in hoc seculo contempti uiuant, & computentur cum mortuis, crucifixi scilicet huic mundo: sicut & psaltes dicit: Propter te tota die mortificamur, estimati sumus sicut oues occisionis. Et Ezechielis. 37. dicuntur ossa mortua: ceterum in futura uita uere uiuent absq; omni aduersitate. Propterea uerum est dicere, quod iustus etiam nunc uiuat.

Renascitur enim fide ad spiritualem uitam, ut est Iacobi. 1. Voluntarie genuit nos uerbo ueritatis. Tunc autem nascimur, quando credimus uerbo. Vnde & frequenter

*Fide renaso
iuxta ad uitam
spiritualem
In uasamur*

C 2   domis

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Fides opera confert. sicut uita ad alimentum.
dominus dicit in **E**uangelio: **F**ides te saluum fecit. Proinde inde fides ad opera confert, sicut uita ad alimentum. Fieri potest ut uiuat aliquis, & alimenta non capiat: sed non inuenies ullum qui cibum capiat, & non uiuat. Quid igitur mirum, si fidei iustificatio tribuatur, & non operibus? Nam qui fide caret, mortuo est similis. De hoc uide **C**hrysostrum in sermone de fide et lege nature
Mortuo est similis qui fide caret
Ex fide uiuet.

Opinio ambigua est
Signanter dicit, ex fide uiuet, non ex opinione uel scientia, nam illa tria gradibus inter se distant. Opinio ambigua est, nec firmiter assentit, sed nunc hoc nunc illud sentit. Et dicitur fides simulata. 1. Tim. 1. ubi exigit fidem non simulatam. Et haec est fides illa, qua aliqui putant se posse e uiribus liberi arbitrij elicere, ut quando uoluerint, credant: quando autem noluerint, non credant. Scientia autem certior est, & habetur certis argumentis, quibus contradici nequit: sicut dum ex creatura cognoscimus creatorem: haec apostolus hic ueritatem appellat, alij historicam fidem uocant. Et haec per se inefficax est, & sicut lex inflat, & operatur iram, quamuis nobis in adminiculum data sit. At fides certa est & efficax, innititur uerbo dei, et ueritati ipsi, quae falli nequit, etiam contradicente humana ratione. Haec ad Heb. 11. describitur, quod sit earum rerum quae sperantur hypostasis, & argumentum eorum quae non uidentur, quasi diceret, esse pignus quoddam, & certam possessionem earum rerum, quae sperantur, & non uidentur. Quasi
liter autem

liter autem uiuamus per fidem, infra latius docet cap. 3.
Iusticia uero dei per fidem Iesu Christi. Et quomodo fi-
des sit efficax docet capite quinto.

Reuelatur enim ira dei.

Ira dei opponitur iusticiae, & est sensus huius dicti: *Ira dei opponitur iusticiae*
Omnes impij & iniusti per uerbum dei denunciantur deum habere iratum: nõ quod ira accidat deo, sed quod effectus iræ sentiant, dum deus gratiam suam retrahit. Et discæ hoc loco, quod sicut non est necessarium ponere speciale quandam infusam qualitatem in anima, præter peccatum, quando deus nobis irascitur. Ita nec cum sophistis ponenda specialis qualitas gratiæ, quando nobis amicus est deus. Nam qui fidem habet, certe in gratia dei sunt. *In fidem habent in gratia dei sunt*

Ira de coelo.

Id est, manifesta, quam impij non possunt effugere: sicut & à fulmine nemo potest effugere, quod supernè descendit.

Super omnem impietatem.

Hoc est, aduersus omnes impios & iniustos homines. Inter impietatem & iniusticiam hoc interest, *Differentia inter impietatem et iniusticiam* quod inter fidem & opera. Nam sicut fides erga deum, ita & impietas: & sicut opera sunt erga proximum, ita & iniusticia.

Veritatem in iniusticia detinent.

Veritatem in iniusticia detinere, est habere fidem *Veritate in iniusticia detinere quod*

historiam, imò diabolicam quandam noticiam dei absq;
 pio affectu. Et hoc est defodere talentū unicū à deo
 concreditum. Talento enim scientiæ ueritatis fœneran-
 dum erat, talentum aliud sanctæ uitæ, ut coleretur deus
 sicut oportet. Ex hoc patet apostolum hoc loco potissi-
 mum contra phariseos, philosophos ac sapientes hu-
 ius seculi pugnare, quamuis sub illis & alij comprehen-
 dantur, quibus uel minima dei noticia contigit, atq; ita
 totum humanum genus quodammodo obnoxium fit iræ
 dei. *Omnes enim nascimur filij iræ, & omnes peccau-
 runt ac destituuntur gloria dei, infra capite tertio. Per-
 stringit tamen sermone philosophos magis quàm alios
 quia subdit: dicentes se esse sapientes &c.*

Eo quod cognobile dei.

Fidei credere misericordem Quia fidei est credere misericordem deum, non pro-
 pter nostra opera, sed propter illius misericordiam, ideo
 operæ precium fuit, ut primum damnarentur opera no-
 stra, & conuinceremur esse peccatores: sicq; agnito mor-
 bo medicū accerseremus, & fide cōmitteremus nos deo.
 Probat igitur impietatem et iniusticiam, grauissimos sci-
 licet morbos humani generis. Cæterum quo clarius nos
 conuincat, tollit nobis excusandi occasionē, indicans om-
 nibus positam legem naturæ, qua deus agnoscitur, ideo
 dicit. Eo quod cognobile dei. Deus quidem natura sua
 creaturis omnibus incognitus est, ut Ioannes inquit. De-
 um nemo uidit unquam, ex operibus tamen & creatu-
 ris cognobilis est. Neque nostri officij fuerit mysteria
 eius curio

eius curiosius inuestigare, ne ut scrutatores maiestatis opprimamur: sed adoranda potius sunt arcana, quam excutienda. Sicut & angeli obuelantes faciem suam alis apud Esaiam cap. 6. contestantur, se non posse comprehendere noticiam dei. Ideo dicit, quod cognosci de deo potest, quia non totus cognosci potest.

Deus enim illis manifestauit.

Cognouerunt illi quidem non cognitione ouium, quae pastoris uocem agnoscunt, & quorum pectoribus diuina mysteria significauit deus. Quarum etiam cognitio a fide non differt, facitque deo didactus. Ioannis. 10. Ego sum pastor bonus &c. Matth. 11. Nemo nouit patrem nisi filius &c. Cognouerunt autem philosophica cognitione, quae data est, ut homini desit excusatio, non quod per illam proficiat, caret enim energia.

Nemo nouit patrem nisi filius

Inuisibilia enim mundi.

Inuisibilia eius intellige, ut ipse exponit, potentia & diuinitas. Exponit autem hoc uersu quomodo deus se manifestet. Creauit enim illa, & ante oculos nostros posuit, uimque agnoscendi dedit, eternum & incomparabilem esse illum qui talia condidit. Quod si quibusdam nunquam tantus rationis usus, uel potius tanta illustratio conceditur, idem de illis iudicandum erit, quod de pueris & morionibus.

Exponit hoc uersu quomodo deus se manifestet

Inuisibilia &c.

Exponit quomodo deus manifestet se, & commen-

C 4 datur

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Nota
datur nobis contemplatio diuinitatis à rebus uisibilibus quam negligentes arguuntur. **Esa. 5.** Opus domini non respicitis, propterea captiuus ductus est populus, unde psaltes admirans dicit **Psalm. 18.** Cœli enarrant gloriam dei, & opera eius annunciat firmamentū. Et eleuata est magnificentia eius super cœlos &c. In quorū interpretatione quidā existimant omnino scripturis indignū, ex uisibilibus diuina contemplari, dicentes, quid magni si de cœlis istis intelligas? proinde ad allegorias se uertunt, sed habes hic apostolum monentem. **Discas** igitur ex pulchritudine, situ, magnitudine, celsitudine, duratione, ut adores eum qui tanta facit, & si in ijs creaturis aliquem defectum inueneris, discas id deum permisisse, ne in creaturis hæeres oblitus conditoris. **Atq;** ita sit totus mundus tanquā liber, quo potentiam, sapientiam ac bonitatē cognoscas. **Potentiam** quidem, nam nemo alius tanta facere posset. **Sapientiam** uero, quia omnia mira uarietate disposita sunt. **Et non inuenies** in toto unam rem alteri per omnia simile. **Deniq;** & **bonitatem**, quia nihil sua utilitate caret, etiā uenenoſa, & que nobis inutilia uidentur. **Vidit enim deus** que fecerat, & erant ualde bona. **Gene. 1.** **Et apostolus** signanter non dicit ex creatione cœli, sed mundi, ne in solis summis deum admirabilem credas: non enim minus admirabilis in musca quàm elephanto, in flosculo quàm cædro. **Hæc igitur** sint nobis legis loco, & admoneant, ut creatorem supra creaturam diligamus. **Pertinet enim et hoc**
ad fidem

ad fidem, ut est ad Hebræ. 11. ubi dicitur. Per fidem intellegimus perfecta esse secula, ut ex his quæ non apparerent, ea quæ uidentur fierent. Fides autem non solum uult ut coniectes, sed plane confidas illū ipsum qui tanta creauit, & tuum esse ac fore saluatorem.

Dei fide intellegimus perfecta esse secula

Ut sint inexcusabiles.

Non dicit commendabiles, sed inexcusabiles. Deus enim commendabilis est solus, uiresq; ac opera nostra illi tribuenda sunt. Scientia ideo datur, ut faciat inexcusabilem, ne quis deum iniusticie arguat. Facit & eum inexcusabilem, qui infirmus est, nam & sua culpa infirmus est. Et is qui prescribit tantam legem fidelis est, ut inuocatus auxilium suum prestet, quo lex impleatur. In summa, à nobis est auerti a deo: à deo uero, ut perpetuo illi adheramus.

Solus deus commendabilis

Scientia ideo datur

A nobis auerti a deo, ut perpetuo illi adheramus

Propterea quod quum cognouerint deum.

Ostendit impietatem & iniusticiam omnem ab ignorantia & contemptu uerbi dei originem ducere. Et plane terribilis sententia est, quæ merito omnem oscitantiam nostram exautiat. Nam qui in uno talento infidelis fuerit, & à cognitione legis ac dei se auerterit per suam negligentiam, non solum non constituetur super multa, sed & eo quod habet priuabitur, grauibusq; poenis affligetur. Igitur uiciorum causa est contemptus uerbi dei, per quod deum cognoscimus: siue id fiat per opera nature creatorem demonstrantia, siue per doctorem, siue in-

Ostendit impietatem & iniusticiam omnem ab ignorantia & contemptu uerbi dei originem ducere

Non ut deum coluerunt.

Deum dicitur
Im impietas
deceptus sicut de
Primum ostenditur impietas contemptus scilicet dei,
quando non ut decet glorificatur. Dicit autem Paulus.
1. Corinthio. 6. Glorificate deum in corpore uestro, &

Opus glor.
fiamus de
fide
spiritu uestro. Spiritu glorificamus deum fide, quæ faci-
cit, ut diligamus cum super omnia, adoremus & laude-
mus: & omnibus modis uoluntatem nostram per obe-
dientiam & gestationem crucis illi subiicimus, quo mo-
do & Christus patrem glorificauit. Corpore autem glo-
rificatur continentia & castitate, ut est in pri. ad Tessa-
lonicenses. 4. Sciat unusquisq; uestrum uas suum possi-

Deum glorifica
uus opibus
nostris
dere cum timore & c. Glorificamus item deum operi-
bus nostris, quæ dum proximi uident, ad glorificatio-
nem dei excitantur. Primum hic dicit de glorificatio-

Deum dicitur
de glorifi
catioe, sicut
deinde de glo
rificatioe
per
ne in spiritu, deinde de glorificatione per opera, siue in
corpore nostro, siue in possessione nostra dum benefa-
cimus proximo. Et uidentur quidem illa ad philoso-
phos solos pertinere, qui ueritatem detinuerunt in in-
iusticia. Sed recte ad omne hominum genus retuleris,
ut omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus
deo. Habe autem exemplum in Adam & Eua, quorum
naturam sapimus. Nam illi mox ut uerbū dei neglexe-
runt, in impietatem et alia uicia corruerunt. Apostolus
quoq; diligenter agit, ut iusticia dei manifesta sit, et no-

Deum dicitur
de glorifi
catioe
stra iniusticia conuincatur. Deum glorificare dei donum
est. Nemo enim glorificat uel gratias agit, nisi in spiri-
tu sancto. Deum autē non glorificare, ex nostra ignauia
est, sicut

est, sicut & cetera quæ sequuntur. Quater aut hanc eandem sententiam dicit. Secundo subiungit, qui mutant ueritatem in mendacio. Tertio dicit, quemadmodum non probauerunt ut deum agnoscerent &c. Et quarto ad finem capituli dicit: Qui quum dei iusticiam cognouerunt &c. ut sepe repetita eadem sententia, euidentius quod uolebat doceret.

Et uani facti sunt.

Alludit Hieremias ca. 2. Quid inuenerunt patres uestri in me iniquitatis, quia elongauerunt a me? & ambulauerunt post uanitatem, & uani facti sunt. Qui enim adheret creature, uanus fit: qui uero domino, diuinus fit, ut. 1. Cor. 6. Qui adheret domino, unus spiritus est, Ita etiam qui accedit ad lucem domini, illustratur. Dicit Psalter: Accedite ad eum & illuminamini &c. qui uero lucem negligit, obtenebratur.

Διαλογισμοῖς.

Vertere potes et disceptationes, ut pstringantur philosophi, & reliqui in dubium uocantes ea quæ de deo didicerunt. Nam διαλογισμὸς etiam ἀδολεχία est. Illæ sunt tenebræ quæ operierunt terram, & caligo est quæ obtexit populos. Esa. 60. Quum se crederent sapientes coram mundo, stulti facti sunt coram deo.

Et mutauerunt gloriam.

Vide progressum peccati, & quantum crescat impietas, nisi statim ei per poenitentiam obuietur. Disputationem enim illam fide carentem secuta est idololatria. qua glo

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

qua gloriæ dei potissimum derogatur, quam sententiam etiam sæpe repetit. Et uide etiam hoc loco quantum ab idolis & simulachris abhorrendum sit, per quæ ali- quid diuinæ gloriæ decrescit, et commutatur ueritas in mendacium. Nam datur eis quod non sunt. Sunt enim lapides & ligna, & dici incipiunt deus uel diui. Vnde Lactantius etiam simulachrorum nomen deductum di- cit à simulatione, id est fallacia.

In similitudinem imaginis hominis.

Vt fuerunt idola Veneris, Palladis, Iouis &c.

Et uolatilium.

Nam Aegyptij coluerunt accipitrem atq; ibim.

Et quadrupedum.

Coluerunt enim quidã bouem, ouem, leporem & alia.

Et reptilium.

Ita excæcatus
fuit homo
ut etiã infima
animalia coleret

Ita excæcatus fuit homo, ut etiam infima animan-
tia coleret, utputa murem. Inuenis autem in historijs,
quod cæpe, cuminum, & fornacem, & febrem, & pal-
lorem, & alia dignatæ sunt gentes deorum nomine.
Obserua tamen non omnes tam stupidos fuisse, q; igno-
rarint lapidibus & lignis nullam esse diuinam natu-
ram: sed statuerunt idola in terris uirtutibus quibusdam
cælestibus. Et dum honorem haberent idolis in terra,
putauerunt se rem facere gratam ijs, quos dicebant in
cælo. Eadem cæcitate non parua pars uulgi adhuc la-
borat, quæ gloriam dei in creaturas, & in sanctos atq;
in idola

in idola, contra praeceptum dei transfert. Origenes cōtra Celsum libro. 4. laudat rempublicam Iudeorum, in qua nec imaginum factores, nec statuarum fabricatores fuerint. Et declarans legem, Exo. 20. dicit mentem legis fuisse, ut singulis in rebus, sicut ueritas exigebat, Iudei uersarentur, nec prae ter uerum effingerent aliqua. Libro autem septimo, non uult dissimulari impietatem cultus idolorum, quemadmodum philosophi fecerunt.

Ideo et tradidit illos deus,

Hanc impietatem sequitur iniusticia, quia non redditur corpori quod corpori debetur. Debemus autem corpori continentiam et sanctimoniam, ut possit esse templum spiritus sancti. Peccata autem illa posteriora, dicuntur poenae infidelitatis, et fructus carnis: quia si uere crederemus deo, sanctificaremus corpora deo. Porro deus tradit peccatis, subtrahendo suam custodiam, et relinquendo nos concupiscentijs, quae in carne nascuntur, non inuoluntarios ad nouas concupiscentias protrudendo. Iacobi primo: Unusquisque à propria concupiscentia abstrahitur et inescatur. Deinde concupiscentia ubi concipit, parit peccatum. Secundo deus tradit, dando occasiones, et non impediendo. Tradit tertio deus, peccatum puniendo peccatis.

Vt dehonestarent corpora sua.

Primorum parentum nostrorum corpora cum adhuc non peccassent in paradiso, magna gloria uestita erant, sed propter inobedientiam ablata est. Vnde nuditatem

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

tatem suam agnoscentes, tegebant se perizonatis. Porro prolabi in immundiciā multo maioris dedecoris est

*Adam p̄m̄
comparatus
im̄p̄m̄
p̄m̄m̄* Nam sic pudor et perizonata abijciuntur. Primū comparatus est Adam iumentis insipientibus. Quanta igitur sceditas, si ulterius concupiscentia grassetur. Unde Paulus Corinthijs dicit: Qui scortatur, in propriū corpus peccat. Unde hic uocat affectiones ignominiosas, sceditates, & præmia erroris. Et animaduerte, quomodo & ab hoc peccato ad maiora fiat transitus.

Et coluerunt creaturam.

*Argumentum
hoc loco habes* Argumentum hoc loco habes, quod cultores idolorum etiam agnouerint summum deum, sed præter eum etiam alios coluerunt. Πάρε enim præpositio, non tam super, quàm præter significat. Quamuis cuiunque honorem habemus alio præterito, illum summo loco colere dicimur.

Qui est benedictus.

Nota Signanter addit, quasi diceret: Quantumcunq; deum colueris, maiori honore dignior est, & laudandus est in secula, ita ut à cultu eius nunquàm cessandum, & ad alios transeundum.

Amen.

Subscribit pio affectu alios etiam adhortans.

Propter hoc tradidit.

*Eodem uerbo utitur
quo supra* Eodem uerbo utitur quo supra, ut iterum indicet peccata peccatis puniri. Nam nisi poenitentia refrenemur

mur à peccando gratia dei nos reuocante, indies grauius peccamus. Ita quum prius posuit libidinem, ut poenā impietatis, nunc portentosam Sodomitarum libidinē subdit, ut grauiorem poenam.

Nam & foeminae eorum.

Foeminae, quae propter naturalem pudorem continē tiores esse debebant.

Mutauerunt.

Bene respondet superiori sententiae. Quia enim mutauerunt gloriam dei, puniuntur, ut & suam ipsorum gloriam mutant.

Quod videt in superiori sententia

Naturalem usum.

Sicut in impietate adorauerunt idola se indigniora, ita & in immundicia deteriores fiunt brutis animantibus, quae naturalem usum custodiunt.

Et praemium quod oportuit.

Manifeste dicit, peccatum peccato puniri.

Manifeste dicit peccatum peccato puniri

Et quemadmodum non probauerunt.

Nunc tertio obijcit contemptam noticiam dei. Et a liam poenam subijcit, nempe iniusticiam in proximos.

hic tertio obijcit contemptam noticiam dei

In reprobam mentem.

Reproba mens, deprauatum iudicium est, dum bona iudicamus mala, & mala bona: & lucem tenebras, et tenebras lucem, ut Esa. 5. & 19. dicitur immittere spiritum uertiginis.

Reproba mens

Impletos

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Impletos omni iniusticia.

Iniusticia genus
est iniquitatis
inim

Iniusticia genus est iniquitatum, quæ erga proximum quæ offendimus, uel in diuitijs, et hæc fit per avaritiã: uel in honore, et hæc fit per uersutiã, uel in coniuge, uel filia, hæc fit per fornicationem, uel in membris corporis, et hæc fit per occidendi crudelitatem. Et de his habemus quatuor præcepta in decalago. Auaritia prohibetur dum dicitur non furandũ: uersutia uero in falso testimonio: fornicatio, cum prohibetur adulterium, affligendi libido, in homicido.

Auaritia per
g. 10. 29. 32.
no furandũ

Πορνεία,

Prostitutio hic
male nomen
est

Scortatio hic generale nomen est, etiam sub se adulterium continens.

Πονηρία,

Candide in
bona parte
sem incepta
est

Proprie dicitur malicia, et pertinet ad malignas tentationes, quæ subdolo animo fiunt: Vnde et diabolus πονηρὸς dicitur, ut in oratione dominica: libera nos à malo. Et opponitur malicia hæc candori. Candidus enim omnia in bonam partem interpretatur, et sincero animo adest. πονηρὸς autem insidiatur famæ, et dolis agit omnia.

Πλεονεξία,

Auaritia per
usuram est

Auaritiæ genus est, quod sub se furtum, latrocinium, usuram, et cætera continet.

Κακία.

Videtur hic proprie libidinem offendendi significare.

Κακία

Κακοῦθεις

Qui sunt malis affectibus praediti, inepteq; gaudent ^{Im sunt malis affectibus praediti} et tristantur, timent et sperant quae non oportet, κακοῦθεις dicuntur. Nam de illis quatuor affectibus hoc nomen proprie dicitur.

Ψιθυριστας

Susurriones, qui in occulto obtrectant.

Susurriones

Καταλάλους

Obtrectatores, qui in aperto.

Obtrectatores

Θεοσυγεις

Dei osores, qui oderunt dona dei in proximis: sicut Dei osores Cain in Abel egre ferebat acceptum sacrificium.

Υπερηφανους

Elatos pra alijs, ἀλάζονας, Thrasones et gloriosos. Elatos

Εφδυσεταισ κακων

Inventores malorum. Sicut tyranni quidam praemia Inventores ma statuerunt ijs, qui nova tormenta inuenirent, ut Phala- lorum ris. Alij praemia statuerunt inuentoribus nouarum uoluptatum, ut Sardanapalus.

Γονευσιρ απειθεισ

Parentibus immorigeri. Vide quantum peccatum Parentibus grassetur, quia et in hoc leges naturae oppugnat, quae immorigeri docent parere parentibus.

Ασυνετουσ

Stupidi, qui nesciunt se peccare.

Stupidi

Ασυνθετουσ

Fœdifragi, cum quibus nihil negocij geri potest.

Fœdifragi

D. Ασογγουσ

Gratias ago tibi domine, decimas do omnium que possi-
 deo etc. Et uidetur quidem apostolus iudices maxime
 redarguere: sed reuera uniuersam hominum cōdemnat
 iusticiam, quatenus non aguntur spiritu dei. Dicit igitur *Int. 1912*
 tur: Ideo, id est, eadem ratione. Sicut non est excusabilis
 qui manifeste peccat, & cognoscit legem: ita et tu qui la-
 tenter peccas, sciēs et ipse legē, siue illa sit nature, siue
 scripta. Nam licet dicas: Non pecco publicē, nō adulator,
 non probo impietatem aliorum: ecce in hoc eris inexcusa-
 bilis, quia scis te facere quaedā opera repugnante affe-
 ctu. Et quum tua te arguit conscientia, quod naturali
 uoluntate, quæ est procliuius ad peccandum, contradi-
 cas deo, quæ tua erit excusatio?

O homo.

Dicens homo, admonet humane fragilitatis, quæ ad *Docet homo ad*
 malum propensa est, ut Gen. 6. Cuncta cogitatio cor- *monet humane*
 dis ad malum prona. Gal. 6. Considera te metipsum, ne *fragilitatis*
 & tu tenteris. Nam & eandem carnem gestas, & nisi
 misericordia dei te conseruasset, non minus profunde
 esses prolapsus. Eadem enim facis tu qui iudicas, & si
 non foris, tamen in corde.

Scimus autem quod iudicium dei
est secundum ueritatem.

Iudiciū dei secundum ueritatem, est non eligere pere- *Iudicium dei secundum*
 sonam, & non in speciem iudicare. In hoc enim differt *in ueritate*
 iudicium dei ab humano, quia homo secundum faciem *Iudicium differt*
 ab humano

D 2 iudicat,

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

iudicat, & externa: deus autem corda hominum nouit.
Luc. 16. Vos estis qui iustificatis uos ipsos coram hominibus, deus autem nouit corda uestra.

Aduersus eos qui talia agunt.

Agere hic non solum dicit externum opus, sed etiam internum. Nam credere etiam opus est, similiter & non credere. Iudicium enim dei maxime est aduersus incredulos.

Cogita autem o homo.

Deo ut omnem iusticiam tribuit, ita & omnem scientiam. Arguit autem de duobus, hypocritas. Primum, ob simulationem, qua se falsuros deum arbitrantur. Deinde ob impoenitentiam, quae comes est hypocritae.

Aut diuitias bonitatis eius contemnis.

Refellitur stultum iudicium eorum qui opinantur se ob presentem prosperitatem, uel externam iusticiam diuinum iudicium euasuros: quos cogitare oportebat presentissimam iram dei esse, feliciter uiuere, & uitam non emendare, ut est Osee. 4. Vbi filiae adulterantes non corripuntur. Insuper iusticia nostra interna uera est, non externa. Psal. 44. Pulchritudo filiae regis ab intus etc.

Diuitias bonitatis.

Tropus est Hebraeus, id est, abundantem bonitatem, ita diuitiae sapientiae, id est, abundans sapientia. Proponitur item nobis longanimitas dei in exemplum, ut patienter

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

nem honoris : iustum iudicium, perpetuum supplicium.

Iusti iudicij dei.

Primo

Iustum primo, quia contra honorē dei perpetuo uoluerunt peccare impij, et in delicijs peccati agere. Vnde

Secundo

dignum & perpetuo puniantur. Secundo, quia noluerunt hic audire deum auocantem, indigni sunt qui post

Tertio

hac exaudiantur. Tertio quia nō fuerunt misericordes proximis, proinde & ipsi misericordia non sunt digni.

Quarto

Quarto iustum est ut dona auferantur ingratis, & induantur maledictione, qui noluerunt benedictionem.

Qui retribuit unicuique.

Pollicit' fide
tab' bonor'
retribuit'

Retributionē bonorum pollicetur fidelibus, qui per dilectionem usque in finem perseuerant: & ita tria commendat, fidem, dilectionem, & perseuerantiam. Fide enim

quærimus, unde dicit. Quærent gloriam & honorem. Nullus enim quærit, nisi cui est spes inueniendorum bonorum, maxime autem gloriæ et honoris, &

incorruptionis in humilitate & contemptu, ac aduersitatibus huius uitæ. Non uidentur enim quæ quærentur uel expectantur. Ita Abrahamæ loquitur. Exi de domo

Ita Abrahæ
loquit'

tua in terram quam monstrauero tibi, de incerta terra loquens, ut inuisibilium spe fidem comprobaret. Secundo

Secundo

charitatem uel dilectionem commendat, dum dicit, boni operis. Opera enim charitatis bona sunt, quæ inter bona opera recenseantur. Tertio commendat perseuerantiam. Nemo enim remuneratur, nisi qui legitime certauerit.

Tertio

Gloria

Gloria, & honor, & pax.

Gloria iræ opponitur, quia est abundans gratia. Honor uero reuelationi ignominiarum. Fieri enim potest ut gloria alicui contingat absque honore. Denique incorruptio respondet perpetuo supplicio ex iusto iudicio dei.

Contentiosi.

Iudicium ipsorum est ex incredulitate, omnibus enim quodammodo cognitio ueritatis innata est, quæ per contumeliam & incredulitatem contemnitur et negligitur.

Furor & ira.

Inter furorem et iram hoc interest, quia furor dicitur prima commotio animi etiam adhuc latens. Ira autem est aliquo in iudicio crumpens, ut est in psalmo. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me, unde mitior est furor quam ira.

Iudæi primum & Græci.

Premiorum & suppliciorum quidam ordo est, ut quanto quis ueritatem clarius cognouit, tanto maius accipiat iudicium. Unde grauius punitur Iudæus quam gentilis, Christianus doctus et episcopus, quam simplex Christianus. Seruus enim sciens uoluntatem domini, & non faciens, uapulabit plagis multis. Lucæ. 12.

Non enim personarum acceptio.

Nomine personæ intellige externa illa omnia, quæ deus non respicit, qui cor & fidem attendit, unde & ieiunia, & eleemosynas, & preculas, atque alia phariseorum

D 4 opera

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

operam inter personas numerare licet. Non enim illis datur merces, quamuis hic de gentium acceptione uideatur loqui, num quis sit Iudæus uel gentilis.

Quicumque enim sine lege peccarunt.

*Sine lege
peccare*

Sine lege peccare, est cum ignorantia legis Mosaicæ peccare, nam alioqui nulli deest lex nature. Maior tamen condemnatio est in lege peccare, unde Moses est qui condemnat Iudæos.

Non enim qui audiunt legem.

Ambrosius

Locus ille non suffragatur ijs, qui contendunt ex operibus esse salutem, & non ex fide. Nam quamuis obijciant etiam locum Matth. 24. de misericordiis, externis tamen illis operibus non promeretur homo salutem, neque ipsa iustificat, sed sunt indicia & testimonia internæ fidei. Unde & Ambrosius his uerbis hunc locum explana-
nat. Non hi sunt iusti qui audiunt legem, sed qui credunt in Christum quem promisit lex, hi faciunt legem ita & gentes incircumcisæ seruant legem.

Nam cum gentes quæ legem non habent.

Bene aduerte

Per gentes ne intelligas hic impios, sed uel Christianos ex gentibus assumptos, uel etiã sanctos qui tempore legis Mosaicæ innocenter uixerunt, qualis fuit Naaman Syrus, uel etiam ante legem, qualis fuit Melchizedec et Iob, ac similes. Sed & hoc bene aduerte, quod non propterea humanis uiribus salus est tribuenda, nam & illi spiritu sancto acti, bona opera fecerunt per fidem.

Sibijsis

Sibiipſis ſunt lex.

Sibiipſi legem eſſe, eſt habere legem naturalem.

Sibiipſi legem eſſe quid eſt

Reuelationis iuſti iudicij dei.

Vides hic libros, qui aperiendi ſunt in die iudicij, de quibus apud Danie. cap. 7. & Hiere. 17. ſcriptum eſt peccatum Iuda ſtilo adamantino. Reuelabitur enim conſcientia noſtra in die iudicij, & reuelabitur uoluntas domini. In uoluntate domini ſcripti ſunt aliqui in libro uite, alij uero expuncti. In corde autem noſtro, uel conſcientia noſtra cogitationes & opera ſunt ſcripta.

*Lex que ui
deſt qui aperit
di. ſunt in die
iudicij*

Qui demonſtrant legem naturæ.

Lex naturalis ipſa eſt conſcientia, lex quidem dicta quia præſcribit quid iuſtū, quid faciendū. Conſcientia aut, quia factorū noſtrorū teſtis eſt, & operū noſtrorū ſpectatrix. Dicitur aut & lucerna mentis, & incorruptus iudex, ac regula iudicandi de moribus. Eſt item et tortoris loco, unde in ſcripturis Eſa. 14. et ult. uermis dicitur ac tineæ, inſuper & ignis æternus. Neq; alia grauior mentibus contingit erynnis. Porro ad legē naturæ nō attinent ea, quæ nobis cum brutis cōmunia, ut ſunt gignere, educare, diligere fœtus, ut legulei dicunt. Nā illa rectius inter naturales affectus reponimus. Inter cætera aut lex naturalis docet deum & parentes colendos, gratitudinem amplexandā, reip. ſeruiendum, neminem ledendum, & ut eſt in Euangelio. Luc. 6. Omnia quæcumq; uolueritis ut uobis faciant homines, eadē & illis facite. Vbi uoluntas ipſa legis loco eſt. Ceterū ſicut

Lex naturalis ipſa eſt conſcientia

Lex naturalis docet

D 5 lex

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

lex scripta sua scientia neminem iustificat, nisi adiungetur gratia: ita nec lex naturæ, quæ deum diligendum & colendum ex creaturis monstrat, pios reddit.

Scriptam in cordibus suis.

Gemina sunt testimonia in Naturalis legis gemina sunt testimonia, externa scilicet et interna. Est enim ipsamet testis intrinsecus, et extra se declarat operibus. Hinc est quod Adā fugit ad uocē domini, quod se excusat, quod culpā in Euā reijcit, quod erubescimus, quod contemelias putamus obiecta crimina.

In eo die quum iudicabit dominus.

De iudicio occultorum De iudicio occultorum, catholica sententia est, omnia in die iudicij reuelanda. Vnde 1. Corin. 4. dicit. Ne ante tempus iudicetis, donec uenerit dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarū, & patefaciet consilia cordiū. Non tamen omnes consentiunt, particulatim omnibus omnia in die iudicij manifestāda.

Ambrosius Ambrosius hoc loco dicit, manifesta omnia fieri his, qui hic negāt iustū iudiciū fore, ut cōfiteantur inuiti, quod sponte nolebāt. Ita singulis sua nota erit impietas, & à suis cogitationibus redarguentur. Relinquent enim cogitationes notas quasdam, quasi in libro descriptas, tunc reuelandas. Ita & quod Matth. 10. dicitur. Nihil occultū quod non manifestetur, non probat singulis singulorum cogitationes manifestari, sed innocentiam aliorum declarari, & aliorum prodi improbitatem, ita ut (quod in hac uita fieri non potest) hypocritæ discernantur à ueris dei ministris. Nunc enim permixtum est triticum cum zizanijs, tunc

nunc, tunc

nijis, tunc autem tritum tritabitur.

Secundum Euangelium meum.

Iudiciū uocat Euangeliū, id est, certam & indubitā *Iudiciū uocat Euangeliū*
tam prædicationē: Letū quidem nunciū bonis, leuatu-
ris capita sua in aduentu domini, & occuris illi obui-
am in nubibus: grauiſſimā aut̄ annunciationē malis.

Per Iesum Christum.

Refer uel ad iudiciū, quia Christo pater omne iudi-
cium dedit, uel ad uerbum Euangelium, quia à Christo
accepit Euangelium, Gal. 1.

Ecce tu Iudæus cognominaris.

Finis hic est digressionis, et fit reditus ad ea, quæ *Summ. Gr. est Digressio*
perius sunt dicta, ut & Iudæi condemnentur, qui legē
acceperant. Eousq; autem deducit sermonem exaggerā-
tione & gradibus quibusdam, ut summum sacerdotem
Iudæorū legis noticia sanctificari neget. *Vide in 1. d. d. ex ordine*
Vide igitur gra-
dus ex ordine. *Primo ponit originem ex sanctis paren- tibus*
tibus, dum dicit: Cognominaris Iudæus. Nam uerissimi-
le est illos plus sapere, qui à religiosis parentibus pro-
gnati sunt, quasi diceret: Tu qui uideris cum materno
lacte diuinam suxisse scientiam. *Secundus gradus*
Secundus gradus stu-
dium legis, nam singulis sabbatis legem meditabantur.
Vnde dicit: acquiescis in lege, id est, frequens es in le-
ctione uel auditu legis. *Tertius gradus*
Tertius gradus est a beneuolen-
tia dei, qui maiorem sapientiam Iudæis pollicitus erat.
Vnde dicit, Gloriaris in deo. Et Deute. 4. Hæc est ue-
stra sa

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

*Quartus gra-
dus.* stra sapientia, & intellectus coram populis &c. **Quar-**
tus gradus est, cognoscere eximia, nempe latentem in li-
tera spiritum, & promissum esse seruatorem Christū.
*Quintus
Sextus* **Quintus** est, institutos esse ex lege, ut omnia probare
possint idoneis ex scriptura testimonijs. **Sextus**, ita pro-
uectos esse, ut confidere possint se prestare ducatum cæ-
Septimus cis, quo ad uiam morum. **Septimus**, posse etiam esse lu-
men uersantiū in tenebris ignorantie, & docere ea que
Octauus sunt fidei. **Octauus** gradus, habere ius castigandi alios.
Nonus Insipienti enim disciplina debetur et uirga. **Nonus** gra-
dus, esse in tanta auctoritate, ut absq; castigatione sola
Decimus ui uerbi doceant imperitos. **Decimus**, tantā habere for-
mam cognitionis, & ueritatis per legem, ut digni sint e-
tiam primo honore sacerdotis summi. In cuius rationali
& pectore scripta erat doctrina & ueritas, quo indi-
cabatur summum sacerdotis officium esse, docere ueri-
tatem: de quo habes **Exod. 28.** Et hanc esse sententiam
patet ex uerbo $\mu\omicron\varsigma\phi\omega\sigma\iota\varsigma$, quod proprie figuris &
In summa imaginibus aptatur. **In summa** hoc dicit, quanta uis
uidetur prerogatiua scientie, nō tamen iustificabit abs-
q; fide. Ita dominus, **Matth. 5.** Qui soluerit unum de
mandatis his minimis.

Qui doces aliū, teipsum non doces.

*Quis q̄ sic expo-
nit simpliciter
de manifestis
reminis* **Sunt** q̄ hæc simpliciter exponant de manifestis cri-
minibus, sed mens **Pauli** est internam & latentem ho-
Ambrosius minis maliciam arguere. **Ambrosius** omnia illa de in-
credulitate exponit. **Nam** incredulus ignorans est, fur
adulter

adulter, sacrilegus, & dehonestator gloriæ dei, quanta
cumq; sciat, non enim affert ex scriptura, quæ oportet.

Nam scriptura fidem docet in Christum. Et item hic at- *Scriptura feda*
tende pondus & gradus uerborū. Quinq; enim ponit *docet in Chrm*
dignitates, & quinq; uicia. Gradus dignitatū hi sunt: *Quinq; em pōt*
Dignitates et
quinq; uicia
In primo enim est doctor, ille & priuatim docet. In se- *Gradus digni*
cundo prædicator, is publicæ annunciat. In tertio uero iu- *tati q. snt*
dex, is sententiam dicit, id est, præcipit. In quarto iu-
dex seuerior, qui execratur, & cum auctoritate repu-
diat. In quinto, qui plurimū de diuinis donis gloriatur

His opponuntur quinq; peccatorū gradus. Primus *His opponuntur*
gradus, Ignorantia quæ aliquantam excusationem ha- *quinq; pecc*
bet. Secundus, Furtum quo inuaduntur aliena bona. *et gradus*
Tertius, Adulteriū contra alienam uxore. Quartus, Sa- *1*
crilegiū in ijs, quæ sunt deo sacrata. Quinto gradu est *2*
scandalū quo dehonestatur gloria dei, quod cæteris ui- *3*
cijs tanquā grauius postremo loco ponitur, allato ad *4*
hoc testimonio, Esa. cap. 52. & Ezech. cap. 36. *5*

Nam circumcisio quidem prodest.

Probat hoc loco Iudæos, neq; aremonialibus operi- *Probat hoc*
bis suis, neq; alijs operibus legis iustificari, sicut antea *loco Iudæos*
probauit non iustificari iusticia legis. Vnde quod de cir-
cuncisione hic dicit, intelligere potes de omnibus exter-
nis operibus, etiam his quæ in lege præcepta sunt. Por-
rò Apostolus caute ingreditur sermonem, ne uideatur
aduersarius legis & bonorum operum. Locus contra-
rius uidetur ad Gala. 3. Si circumcidimini, Christus
nihil

Uult enim ut
in
circumcisione
non ponatur
sed in Christo
ipso
Non prohibet
quod ceremonie
aliquae habeantur
tanquam opera
charitatis, sed
negat quod
fiant iusti.

nihil uobis proderit: sed non est contrarius. **Vult enim** ut iustificatio non ponatur in circūcisione, sed in **Christo** ipso. **Non** prohibet quod ceremoniæ aliquæ habeantur tanquàm opera charitatis, sed negat quod fiant iustos.

Si legem seruaueris,

Legem hic dicitur
seruare, qui seruat
mentem legis,
id est, qui fidem
habet in Christum.
Possunt aliquot
conclusionibus
sententiæ præsentis
paraphrasi explicari,
quæ admodum
difficile quibusdam
persuadentur.
Conclusio prima
et sensus huius dicti:
Fides facit omnia
externa opera et
conatus nostros
bene ualere et
utilia quia legem
seruare, est
habere fidem.

Legem hic dicitur seruare, qui seruat mentem legis, id est, qui fidem habet in **Christum**. Possunt aliquot conclusionibus sententiæ præsentis paraphrasi explicari, quæ admodum difficile quibusdam persuadentur. **Conclusio prima** et sensus huius dicti: **Fides** facit omnia externa opera et conatus nostros bene ualere et utilia quia legem seruare, est habere fidem.

Quod si transgressor es legis.

Secunda conclusio,
Carentia fidei
uertit omnia in
peccatum, et
facit omnia opera
inutilia, ut infra:
Quod non est
ex fide, peccatum
est. Facit item
ex Iudæo non
Iudæum. Nam hoc
est uertere
circumcisionem in
præputium.

Secunda conclusio, Carentia fidei uertit omnia in peccatū, et facit omnia opera inutilia, ut infra: **Quod** non est ex fide, peccatum est. **Facit** item ex Iudæo non Iudæum. **Nam** hoc est uertere circumcisionem in præputium.

Si igitur præputium &c.

Conclusio tertia:
Habens fidem in
Christum totam
legem seruat, et
non minus gratus
erit deo absque
externo opere,
quam cum illo,
Præputium enim
dicitur, qui
externam iusticiam
non habet. Certum
tamen est, quod
omnes qui fidem
habent, tempore
et locis opportunis
nulum externorum
bonorum operum
omittent.

Conclusio tertia: **Habens** fidem in **Christum** totam legem seruat, et non minus gratus erit deo absque externo opere, quam cum illo, **Præputium** enim dicitur, qui externam iusticiam non habet. **Certum** tamen est, quod omnes qui fidem habent, tempore et locis opportunis nulum externorum bonorum operum omittent.

Et iudicet

Et iudicabit quod ex natura.

Quarta conclusio. Habens fidem sine externo opere, incomparabiliter melior est habente innumera externa opera sine fide. Nam & iudicat illum, sicut sanctus impium. *4 Conclusio*

Non enim is qui in manifesto Iudæus est.

Sequitur probatio dictarum conclusionum, quia lex est spiritualis, ut infra capite septimo: Et regnum dei intra nos est. Itaque iusticia est, ubi spiritus fidem cordibus concedit. Iudæus duplex est: uerus qui habet promissionem Abrahamæ, & admissus est in numerum fidelium, is non probatur à circumcissione, uel alio externo cultu, sed fide. Abraham enim quia credidit, iustificatus est. Gene. 15. Et Iudæus personatus, qui hic dicitur in manifesto Iudæus, qui à Christo negatur esse filius Abrahamæ, si fidem, quæ præcipua est inter opera Abrahamæ, non habeat. *Dicitur in Christo non sequitur pro Gato Iusticia est Iudæus duplex est Iudæus persona inf*

Nec ea quæ in manifesto fit in carne.

Adoptio in numerum filiorum dei, non est per externam circumcissionem, id est, per ullum externum opus, quod humanis uiribus constat, sed per circumcissionem cordis, & innouationem hominis, dum fit ex ueteri homine nouus, & ex carnali spiritualis, quod non fit nisi per spiritum dei. Vnde & David orat: Spiritum rectum innoua in uisceribus meis. *Adoptio in numerum filiorum dei*

Sed qui

Sed qui in occulto Iudæus est.

Litteram dic Literam dic, quicquid non uiuit in corde per spiritum
Spiritu aut et gratiam. Spiritum autem, quod spiritu gratiæ in cor
Circumciso cor de uiuat. Circumcisio cordis fit per affectum faciendæ
dis legis. Præputium autem et caro cordis per affectum ne
Præputium gligendæ legis. Litera relinquit, spiritus circūcidit præ
 putium. Litera hypocritam sinit, et occidit, spiritus au
 tem ueracem facit et uiuificat.

Cuius laus non ex hominibus,
 sed ex deo.

Imagind tanta Quicquid laudabile in homine est, non est ex ho
Suble in hanc minibus, sed ex deo. Itaque nec conatus quidem
Quid ex deo laudabilis, nisi spiritus sanctus illum operetur. Ete
Suble in hanc nim quum diuidamus hominem in naturalem, rationa
 lem, et spiritualem: scriptura solum spiritualem laudat
 naturaliter et moraliter bonum, quomodo et philoso
 phi boni fuerunt, condemnat.

C A P V T I I I.

Quid igitur habet Iudæus, in
 quo præcellat? &c.

In hoc capite **I**N tertio hoc capite, Iudæos et gentiles simul con
Iudæos et ge trudit sub peccatum. Verum antequam hoc faci
ntes ostendit at, sequens exemplum Christi, et ostendens se non ad
sub peccati uersarium legis, profert quandam prærogatiuam Iu
 dæorum, qua tamen absque fide non iustificantur. Est
Præuilegium autem priuilegium hoc, quod præ alijs concedita sunt
 illis ora-

illis oracula dei, id est, promissiones, et sacrae literae. *Nota*
 delior enim & domino acceptior seruus existimatur, cui
 plura talenta concre duntur: & si non merito serui, do-
 mini tamen beneficio.

Quid enim si quidam nō crediderunt? *Questio*

Dicit aliquis: Imō Iudaei hac prerogatiua non sunt
 spectabiles, sed magis ignominia notantur, quando qui-
 dem ea abusi sunt, & promissionibus non crediderūt?

Respōdet, se non uenerari Iudaeos propter ipsorū me- *Responso*
 rita, sed propter dei donum. Nam de eis scriptum: No-
 tus in Iudaea deus. Et iterum: Non fecit taliter omni na-
 tioni. Et obserua hoc loco honorem mereri dignitatem,
 quae à deo creaturae confertur, etiam si illa ingrata sit.

Magis enim in oculis nostris donantis dei munera con-
 spicua esse deet, quàm accipientium flagitia. Videmus *Excellente dei*
 in hoc excellentem dei bonitatem, quod quamuis pra- *bonitate vide*
 sciuerit nos omnes esse peccaturos, uiccrit tamen nostrā *in hoc*

maliciam, beneficiumq; suum nō subtraxerit, atq; hac
 ratione etiam diabolus suum meretur honorem. Vnde
 sicut est in epistola Iudae, Angelus non fuit ausus illi ma-
 ledicere, quāuis ipse optimus esset, ille pessimus. Agno-
 scbat enim dei creaturam. Hac etiā ratione magistra-
 tibus, iudicibus, sacerdotibus atq; alijs, qui diuinis fun-
 guntur muneribus, maledicere & detrahere non licet.

Honor enim dono dei debetur. Nihilominus interim, si *Honor dono*
 locus exposcat, iuxta praeceptum domini tanquàm frā- *dei debet*
 tres argui possunt. Dicit igitur hic Paulus, quamuis

E quidam

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

quidam fuerunt increduli, ego tamen donum dei admiror in illis: quod uocat fidem dei, quia præstitit eis quod promisit.

Imo sit deus uerax.

*Idem sumus confir-
mat scripturas* Scripturis sententiam dictam confirmat, quæ tamen proposito suo multum seruiunt, quando quidem humanam iusticiam condemnare intēdit. In summa dicit, deo omnem gloriã deberi, homini autem confusionem. Nā quāuis nos impij simus, & indigni, tamen deus in promissis suis uerax est, in operibus iustus, in iudicijs et certaminibus uictor. Nos autem conuincimur omnes mendaces, iniusti & rei. Pugnat item hoc dictum manifeste contra eos, qui nolunt hominem in suis operibus peccare. Item contra eos, qui aliquos peccare dicunt homines in aliquibus, & non omnes in omnibus, quando spiritu dei destituti sunt.

Et omnis homo mendax.

*Signanter enim
dicit omnes* Signanter enim dicit, omnis. Est autē homo mendax nō solū in potētia, quia nō potest præstare quod promittit, sicut quidā hūc locū exponūt. Nā hoc non est proprie mendacē esse, sed infirmū. Deus autē hoc etiā modo uerax est, ut Esaiæ. 14. Dominus decreuit, quis poterit infirmare? Itē non peribit apex uel iota de lege &c. Non solum igitur homo mendax est in potentia, sed & iudicio, quia fallitur, & indigne de diuinis rebus pronunciat. Nam ambulat in tenebris quamdiu non fuerit illustratus à deo. At hoc modo deus non est mendax, sed

dax, sed maxime uerax. Non enim fallit, neq; falli potest, quum ueritas ipsa sit. Est autem homo etiam mendax opere & uita, quia concupiscentiæ malo obnoxius est. Et ita quamdiu uiuimus in hac uita, semper est aliquid latentis hypocrisis, etiam in his qui sancti existimantur. Proinde homo nunquam caret peccatis, et semper orare habet, *Dimitte nobis debita nostra*, quod & sancti orant, non solum de præteritis peccatis, sed etiam presentibus. Deus autem etiam hoc modo uerax est, & prorsus sine macula ac sanctus.

*Homo mendax
spe et uita*

*Homo in
cunctis peccat*

Vt iustificeris in sermonibus tuis.

In hoc uersu primum animaduertendum, quod referri debeat ad principium psalmi, & non ad initium istius uersus: dicas ergo, *Misereri mei deus, ut iustificeris in sermonibus tuis* &c. Et nõ, *Ideo peccavi ut iustificeris*. Iustificare autem hic est iustum apparere, & cognosci à nobis. Sed *Dauid* non solum dicit, *iustificeris*: sed addit, *in sermonibus*. Per sermones intellige promissiones & oracula, in quibus per Christum promissa est omnium peccatorum remissio. Orat ergo, ut cognoscatur deus seruare promissiones suas in condonandis peccatis ipsius.

*Adinadnan
Inus*

Iustificare

Et uincas quum iudicaris.

Multi sunt qui deum iudicant, nempe omnes qui credunt nos operibus nostris iustificari, & non fide: similiter qui dicunt deum non facilem ad miserendum: item qui dicunt, non ex æquo cum dimittere gra-

E . . . . . tere gra-

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

tere graua, & minus graua, si adsit fides. Item qui nostras satisfactiones requirunt, horum omnium deus uictor est, dum gratis per Christum nobis peccata condonat. Grauius autem peccant, qui talia de deo tradunt: conantur enim deum facere mendacem, qui promisit per Christum se condonaturum peccata.

Quod si iniusticia nostra.

*Sumunt impij
ex dictis David
male intellectam
satisfactionem
illam et blasphemant.*

Sumunt impij ex dictis David male intellectam satisfactionem cauillandi & blasphemandi. Nam quia dixit David, Tibi peccavi, ut iustificeris: arguunt, ergo & nos peccamus deo, ut iustificetur? Inferunt item & alia absurda, quod deus sit iniustus, quod non iudicat, quod nullus peccet, & quod sit peccandum. Illos refellit aposto-

*Nota digressio
sua de illis re
ferta scriptis*

lus noua digressione, concludens damnationem illorum iustam, eo quod seipsos condemnent suo ore, ostendentes se esse ex damnatis illis coram deo, eo quod dicant: Non sum sicut ceteri hominum. Quid est enim, quod dicere uolunt, dum dicunt: Faciamus mala, nisi quod gloriantur se carere malis? Nam reuera non uiuimus absque malis & peccatis.

Quod si iniusticia nostra, dei iusticiam commendet &c.

Nota

Non possumus ire inficias, quin etiam omnia mala impiorum quodammodo cedant in gloriam dei. Vniuersa enim propter seipsum condidit, etiam impiu ad diem malum. Prouerb. 16. gloriamque suam non daturus est alteri.

alteri. Nam ex peccatis in uniuersitate rerum, quasi ex *Nota*
 antithetis, decentior quidam ordo oritur, cui ordini &
 mala seruiunt. Porro decentia illius ordinis probatur à
 deo & diligitur. Malum autem per se nō diligitur, neq;
 probatur, nisi quatenus uniuersitati rerum seruit. Itaq;
 dum puniuntur mali, & boni magis honestantur, &
 longanimitas dei in tolerandis malis cognoscitur, diui-
 na commendatur iusticia. Porro nō est quod inferat ali-
 quis: Ergo iniustus est deus, qui punit? Nam neq; in ci-
 uitate iudex tanquā in iustus argueretur, si tanquā
 iustus ab his quos punit, laudaretur, & ipse suam pro-
 bet iusticiam ac ordinis decentiam. Et iterū non est quod
 quis obijciat, Secus se habere in deo & alio iudice, quū
 deus possit prohibere ne quis peccet. His respondetur: *Ad responde*
 Si deus prohiberet ui quadam peccantes, iam nullo mo- *Nota*
 do iusticia eius innotesceret. Itaq; non est iniustus, qui
 odit omnes operantes iniquitatem: tamen si interim de-
 centiam ordinis rerum approbet. Iniquus autem foret, si
 peccatum laudaret. Item, non est iniquus, qui malis,
 quos non probat, bene utitur. Alijs autem, qui inferunt
 uel nō peccatum, uel peccandum, ut iustificetur deus, &
 gloriosus appareat, ita responderi potest: Nos debere
 existimare, quod pertineant ad gloriam dei, que ipse
 præcipit. Præcipit autem ut uiuamus iuxta uerbū suū, *Præcipit ut ui-
 uamus iuxta uerbū suū*
 non iuxta euentum uel dispensationem. Imò ex uerbis *Nota*
 eius satis claret, deum nolle nos peccare: & quantum
 ad euentum attinet, plus satis peccatorum habemus,
 E 3 e quibus

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

è quibus eluascat gloria dei. Deniq; propheta dum dicit: Iustificeris in sermonibus tuis: eò spectat, ut confitentibus nobis peccata, & damnãtib; opera nostra, iustus appareat deus, & nō simpliciter nobis peccantibus.

Humano more loquor,

Id est, in aliorum persona obiectionem profero.

Absit.

Quasi dicat, quam tamen reiicio. Nam subintellige dicunt: Si sic est, quomodo iudicabit deus hunc mundū.

Quid igitur? Præcellimus?

*Ad institutum
redit post 2.
digressionem*

Post digressionem redit ad institutum, ostendens, quantum ad iustificationem attinet, eandem omnium esse conditionem. Itaq; neq; Iudæi Græcos antecellunt, neq; Græci Iudæos, quamuis alia aliorum dona sint. Iudæi hoc habebant præ gentibus, quod acceperant leges & promissiones à deo: Gentiles autem præ Iudæis laudabantur, quia legem quam nō acceperant, non erāt transgressi, & ita minus arguebantur.

Nam ante præcausati sumus,

Id est, speciatim ostendimus, nunc hos, nunc illos taxando: Iudæos, ut docentes legem, & seipsos non docentes: Gentes uero, ut ueritatem in iniusticia detinentes. De gentibus enim primo capite dixit, de Iudæis in secundo.

Sicut

Sicut scriptum est.

Egregiam illam sententiam, homines esse peccatores, & solum Christum iustum, probat scripturis. *Citat et ma- gis mlti qd na scriptura* Citat autem magis mentem quam uerba scripturae, & ex uarijs locis in unum testimonia congerit. Primus uersus est ex psalm. 13. *Primus uersus* Ne unus quidem iustus. Secundus ex psalmo. 5. quum dicit. *Secundus* Sepulchrum apertum guttur eorum. Tertius ex psalmo. 139. ubi habes. *Tertius* Venenum aspidum sub labijs eorum. Quartus ex psalmo. 13. in quo dicitur. *Quartus* Quorum os execratione plenum &c. Quintus ex *Quintus* Esaiæ capite. 59. qui est. Veloces pedes eorum &c. Ultimus ex psalmo trigesimo quinto.

Non est iustus.

Probat omnes homines esse peccatores in omni genere peccati. *Quis dicitur peccator & car* Vides autem hic discrimen peccatorum. Radicem enim peccatorum cum arbore ponit. *Incredulitas* Incredulitas radix est, & iniusticia dicitur, sicut fides radix est iusticie & iusticia. Primum autem indicat uicia interni hominis, cuius duæ sunt partes, intellectiua & affectiua. Intellectiua uicium est ignorantia ueritatis: de hac dicit, qd non sit qui intelligat. Accipe autem per intellectum consummatam doctrinam uite, quæ facit ut homo in omni re prudenter iudicet, et recte sapiat de deo & omnibus, unde non sunt intelligentes philosophi, Balaam, Eliu, de quo Iob capite. 32. *Viciatum autem hominem* Viciatum autem hominem ex hac parte uel hinc habes, quod animalis homo non intelligit ea quæ dei sunt.

E 4 Non est

Non est qui inquiret.

*Affectiva q̄
vis aut uia
in d*

Affectiua quoq; uis animæ uiciata est propter φιλαυ-
τια, hoc est amorem sui. Omnes quæ sua sunt quærūt
ubi deest charitas. Vnde dum dicit: Non est qui exqui-
rat deum, intelligens, affectu cordis.

Omnes declinauerunt.

*Declinatio in
incredulitate
est*

Declinatio incredulitatis est, quæ quantulacunque
parua nō exausat à peccato. Sicut fide appropinquamus
ad deum, ita incredulitate deflectimus à deo.

Inutiles facti sunt.

*Vbi defectus
fidei, ibi omnia
opera perantur*

Vbi defectus est fidei, ibi polluta sunt omnia opera.
Infidelitate enim omnia opera corrumpuntur, infra ca-
pite. 14. Quod non est ex fide, peccatum est.

Non est usq; ad unum.

*Omissio
peccati taxat*

Taxatur peccatum omissionis. Hæc alijs uerbis tax-
antur. 1. Timoth. 1. Quum sint abominati, incredibi-
les, et ad omne opus bonum reprobi. Aduerte autem
diligenter, quomodo dicat, omnes simul, et nō est usq;
ad unū: quo conuincat nos omnes esse peccatores. Por-
rò non sunt audiendi Iudæi, uel Iudaizantes, qui psal-
tem exponunt, tanquā loquatur duntaxat de sui seculi
hominibus. Similiter autē nec illa euasio ualet, qua qui-
dam tropū sermonis dicunt, ut omnes accipiantur pro
multis, sicut in Genesi. Omnes prouinciæ ueniebant in
Aegyptum, uel illud in Euangelio. Omnis Hierosoly-
ma exiuit ad eum, ubi omnes accipiunt pro multis.

Proinde

Proinde apostolus euertit eorum errorem, dicens. *Omnes simul, et non est qui faciat bonum &c.* Si autem obijcias multos in scripturis de iusticia laudari, nempe Noë, Abraham, Iob, & similes: & in nouo testamento Zachariam & Elizabet, scias illos iustificari comparatione ad iniustiores, non quod sint expertes omnis macule, quæ solius Christi laus est, quamuis uerum sit, credentibus, id quod habent iniusticiæ, non imputari in peccatum.

Non est qui faciat bonum.

Faciat, respondet magis menti scripturæ, quam exerceat. Potuisset enim dicere apostolus ἀσκόμ.

Sepulchrum patens &c.

Ponit fructus peccati, primum in sermone. Congruit ^{fructus peccati} autem uersus ille potissimū contra falsos doctores, conscientias affligentes suis doctrinis. Sunt autem doctrine falsæ quasi cadauera. Matthæi. 22. Hypocritæ dicuntur sepulchra dealbata. Sunt autem uerba mala, & blasphemie de malo thesauro cordis, nam ex abundantia cordis os loquitur.

Linguis suis dolose agebant.

Malo affectu sua quærentes utcumq; officiosi uideantur

Venenū aspidum sub labijs eorum.

Hoc proprie quadrat malis doctrinis, quæ letifere sunt.

Quorum os execratione plenum.

E s Maledi

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Imag^o docet^r uel defendit^r &c^o **Maledictio est, quicquid docetur uel defenditur contra**
Euangelium ma^o leditio est **Euangelium, sicut benedictio, ubi praedicatur Euange-**
lium. Nam per uerbum dei benedicuntur filij Abrahae.

Veloces pedes.

Homicidium po^o nit talis dicitur in scriptura **Homicidium ponit tanquam grauiissimum peccatum**
in scriptura. Vides autem emphasin uerborum illorum
Non solum homicidas dicit, sed ueloces currentes ad
homicidium.

Contritio & calamitas.

Exponit se^o ipsum **Hoc est, omne studium eorum est ad conterendos**
& affligendos pauperes. Exponit enim seipsum. Non
cognouerunt uiam pacis, hoc est, non sunt pacifici. Et
quod de ira dicitur, idem & de cupiditate intelligas.

Non est timor.

Causa omnia^o est defectus in credulitate et defectus in moribus dei **Causam omnium malorum dicit incredulitatem,**
& defectum timoris dei. Ideo enim non timent, quia non
credunt. Ad probandam autem hanc sententiam, sunt
& alia testimonia multa scripturae, ut Ecclesiastes septi-
mo. Non est homo in terra qui faciat bonum et non pec-
cet. Psalmo. 142. Non iustificabitur in conspectu tuo om-
nis uiuens. Prima Ioannis primo. Si dixerimus qd pecca-
tum non habemus &c.

Scimus autem qd quaecunq; lex dicit.

Ne quis praetextet ea quae in scriptura dicta sunt, so-
lis manifeste impijs dicta, manifeste indicat quod haec
ad omnes pertineant, qui ad legem pertinent, & con-
demnatis

demnatis ijs, qui in lege sunt, condemnantur & gentiles pluribus peccatis obnoxij.

Vt omne os obturetur.

Sancta esse sententia illa comprobatur, quia gloria *Sana illa scia*
dat deo. Nisi enim peccatores nos agnouerimus & men *id apbat qd*
daces, deum ueracem non faciemus. Dicit autem obtu- *flaz dat deo*
randum os, ut ne de minimo gloriari possimus, & ita
ne mutire quidem audeamus.

Propterea quod ex operibus legis non iustificabitur.

Opera legis uocat ea, per que legem exprimere no- *Opera legis uo*
stris uiribus conamur, & ita etiam uirtutes peccata di- *cat ea*
cuntur. Nullae enim tam candidae sunt, quin labeula ali-
qua in eis inueniatur, quae tamen non, nisi a ualde spiri-
tualibus cognoscitur.

Omnis caro.

Caro totum hominem significat, tam internum quam *Totus homo caro*
externum. *pat*

In conspectu eius.

Hoc signanter addit, quia per legem iustificamur
coram hominibus, sed non coram deo. Fide autem co-
ram deo iustificamur. Sed et opera iustificati hominis
polluta sunt ob carnis procliuitatem, ita ut iustificare
nequeant.

Per legem enim cognitio peccati.

Obijcienti, quid ergo proderit lex? Respondet, per
legem

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

legem est agnitio peccati, id est, ualet ad agnosendum peccatum, quod uerum est tam de lege naturæ, quam lege scripta. *Per fidem lege scripta* Abolitio autem peccati per fidem est.

Nunc uero sine lege.

In prioribus satis condemnavit nos omnes esse filios iræ, et obnoxios peccato, nunc lege prostratos erigit Euangelio, incipiens probare alteram partem, de qua in capite primo dixit. Iusticia dei reuelatur in illo de fide in fidem.

Iusticia dei.

Iusticia

Etiam hoc loco iusticia est, qua nos deus iustos reputat, quando scilicet in eius gratia sumus.

Abque lege.

Opa legis facere non prohibentur

Non quod omnino prohibeamur facere opera legis, sed liberum est illa facere, prout fides et charitas dicunt. Dicit autem illa opera non reputari ad iusticiam, neque de ceremonijs solis loquitur, sed omnibus quæ in lege præcepta.

Dum comprobatur testimonio.

Christo glorificato in monte testimonium perhibebant Moses et Helias, quando et auditum, ipsum esse dilectum patris. Matth. 17. Testimonium legis habemus. Gene. 3. Ipsum semen scilicet conteret caput serpentis, id est Christus. Et Abrahamæ dictum est Gene. 12. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Testimonium uero prophetarum habemus, præsertim apud David.

Psalmo

Psalm. 131. cui dictum est: De fructu uentris tui ponam super sedem tuam &c. Esa. 55. Et feriam uobiscum misericordias, &c.

Iusticia uero dei,

Mirari posses quare iusticia dei dicatur, quum sit indulgentissima misericordia. *Causa hæc est, quia innititur promissionibus.* *Causa hæc est* Iusti autem est prestare promissa, & quia deus promissit salutem per filium, & non per opera nostra, recte iusticia dicitur. Præterea iusticiæ est confugientem ad se suscipere: iniusticiæ autem foret & iniquitatis, non suscipere.

Per fidem Iesu.

Et non per opera nostra, quia Christus iusticia nostra est, uel per fidem, id est, per fidem illã in qua prædicatur Iesus, si recepta fuerit. *Cyris nostra iusticia est*

In omnes, & super oēs qui credunt.

Insinuat non sufficere audire, nisi et credatur. In summa idem dicit quod supra, iustum ex fide uiuere. Fides autem non est, nisi ex auditu. *Insinuat non sufficere audi. ve nisi et credat*

Non enim est distinctio.

Non solum de gentibus, sed de temporibus omnibus uerum est hæc dictum. Iustificati enim in fide non solum sunt gentiles, sed & Iudæi, atq; etiam hi qui in ueteri, & qui in noua lege.

Omnes enim peccauerunt.

Habes hic manifeste & sanctos peccasse, & non dicit, im

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

cit, imperfecti fuerunt, neq; ad malum propensi sunt sed, peccauerunt. Agnoscamus ergo nos peccatores. **V**s q; adeo autem uerum dictum est hoc, ut nullus praeter Christum legem impleuerit suis uiribus. Semper enim sanctis adhesit labeula quaedam.

Ac destituuntur gloria dei.

Bea da 2/18
Br dunt
me pta
mer qd
qz
Gloria dei est, quod gratis dimittuntur peccata per meritum Christi absq; nostra satisfactione. Ita omnes egent gloria dei, quia iusticia carent.

Iustificantur autem gratis &c.

Iustia acci
piciat
Iusticiam accipientes, ut congruat omnibus quouis tempore ad Christum uenientibus. Bene autem nota uerbum, gratis, quia nihil operantes, neque uiam reddentes iustificamur, quandoquidem antea peccatores & inimici eramus. ut infra capite quinto. Et apud Esaiam. 55. ca. Venite & emite absq; argento, & absq; cōmutatione uinum & lac.

Per illius redemptionem.

Quia Christus dinumerauit precium, semetipsum offerens, ad Galatas tertio.

Quem proposuit deus.

Rectius propiciatoriū, id quod Graeci uerbi proprietate signat. Dicitur enim ἰλασῆσιον, sicut χαρισῆσιον donū quod ad propiciandū datur. Alludit item ad propiciatorium ueteris testamenti, quod erat operculū arcae foederis, unde se deus propiciū futurū promiserat.

Proinde

Proinde ad Christum tanquā ad asylum confugimus,

1. Ioan. 2. Propiciatio dicitur pro peccatis.

Proposuit.

illum ante multa secula in hoc predestinavit, uel etiam ante oculos nostros posuit, quo magis charitas dei significatur.

Per fidē interueniēte ipsius sanguine.

Ita. 1. Ioan. 1. Sanguis filij eius emundat nos à peccato, Exo. 12. Sanguis agni paschalis, quo oblinebantur postes, faciebat præterire angelū exterminatorem: ita & sanguis Christi à morte nos liberat. Designatur itē per sanguinem passeris, per quem mundatur leprosus septies aspersus. Leuit. 14. Ita Hebr. 13. Propter quod & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populū. extra portam passus est.

*Designat in
per sanguinem
passeris*

Ad ostensionem iusticiæ suæ.

Iusticiæ suæ, quia deus promiserat se remissurū peccata per Christum.

Præsenti tempore.

Hæc enim iusticia est in præsentis tempore. Nam in futuro tempore post hanc uitam iusticia dei est, ut uniuscuiq; tribuat secundum opera sua.

*Hæc in præ-
sentis tempore
est in futuro*

Præteritorum peccatorum.

Innuat desistendum à peccatis, & non redcundum ad uomitum, sicut & 1. Petri. 4. Sat enim est uobis, qd ante acto tempore &c.

*Innuat desiste-
re à peccatis*

Vbi

Vbi igitur gloriatio?

Dicit usq; adeo iustificationem non sitam in nostris operibus, ut de nullo etiam minimo gloriari liceat. Unde qui opera habet, nō habet quod opponet coram deo ei qui opera non habet. Fidei uis est excludere gloriationem, & dare iustificationem: operum uero, facere non ad iustificationem, sed ad gloriationem. Fides enim innititur diuinæ misericordie, opera autem ad hominem referuntur. Et quia omnes iusticiæ uel opera nostra sunt, sicut pannus mulieris menstruatæ, non est quod gloriemur in operibus. Sed quid est quod Paulus ad Corinthios dicit: Gloriatio nostra testimoniū cōscientiæ nostræ? An nō & ipse gloriatur de cōscientiā? Sanē hic loquitur Paulus de gloriatione corā deo, ut iustificemur alio aut loco loquitur de gloriatione coram hominibus. Nā operibus etiā corā hominibus iustificamur, eo q; fides occulta est, & soli deo nota. Itaq; corā deo nec gloriatur de operibus, nec iustificamur per opera. Nam 1. Cor. 4. dicit: Nihil mihi conscius sum, & in hoc non iustificatus. Nihil sibi conscius erat apud homines, sed iustificatus non erat apud deum.

Arbitramur igitur &c.

Id est, colligimus & concludimus, fide iustificari hominem absque operibus legis, qualiacumque precepta sunt in lege. Origenes hunc locum aperte declarat, dicens, sufficere solius fidei iustificationem, ita ut credens quis tantummodo, iustificatur, etiam si nihil ab eo operis

fidei uis est excludere gloriationem

fides innititur diuinæ misericordie

Nota

Id est, colligimus & concludimus, fide iustificari hominem absque operibus legis, qualiacumque precepta sunt in lege.

eo operis fuerit expletum. Huius exemplum idoneum arbitror latronem cum Christo crucifixum, cuius quæ non describitur aliud bonum opus, quam quod clamavit: **Memento mei domine, quum ueneris in regnum tuum** & pro sola hac fide audiit. **Hodie mecum eris in paradiso.** Opponatur ergo latro ille alteri abundanti operibus, & apparebit hic latro iustificatus sine operibus legis: quia dominus non requisivit ab eo, quid prius operatus fuerit, nec expectauit quid operis expleret quæ credidisset: sed solius fidei iustificatione comitem in paradisum assumpsit. Insuper & mulier in **Euāgelio Lucæ**, non pro opere legis, sed pro sua fide audiuit. **Remittuntur tibi peccata.** Sed fortasse hæc audiens, bene operandi negligentiam arripit? Huic dicitur, quod si quis ^{1^o post iustificationem iniuste agit sine di-} post iustificationem iniuste agit, sine dubio iustificationis ^{gratiā spernit.} Quippe nō ideo datur uenia, ut rursus ^{peccatis se} liceat peccare. Indulgentia enim nobis nō futurorum, sed ^{præteritorum} præteritorum criminum promittitur.

An Iudæorum deus solus?

Probat conclusionem suam à iustitia dei, qui non habet respectum personarū, neq; operum, sed fidei. ^{Quæstio de oblatione sua probat} Omnes ergo iustificat qui credunt, siue sint Iudæi, siue Gentiles. At non est quod hinc arguas, quod deus simpliciter saluet omnes gentes, sed quod credentes gentes non minus accipiat, quā Iudæos. Per circumcisionem intellige Iudæos: per præputium, gentes.

Legem igitur abolemus? &c.

F Obijcis

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Obijcis

Obijcis, Facile adducerer in hanc sententiam, ut fide crederem iustificari hominem, sed obstat reuerentia legis. Nam admissio hoc dogmate, consecutaneū erit superuacua esse legem, & ita faciam illam irritam? Respondet, quod & Christus dixit: Non ueni soluere legem, sed implere. Vides quod in Christo adimpletio legis est? Qui fidem habet, nihil omittet de lege: qui fidem non habet, frustra omnia opera legis facit. Igitur lex destruitur & per eos, qui sine poenitentia non cessant peccare, & tamen de fide gloriantur. Vel etiā per eos qui ignari sunt huius fidei, etiam si bona opera in speciem faciunt. Ceterū quod. 1. Corinth. 4. dicitur: Si quod aboletur fuit in gloriam, multo magis id quod manet, est in gloriam. Vbi de abrogatione legis loquitur, scias eā abolitionem esse perfectionem legis: sicut si lux matutina per meridianam perficiatur. Nam quod obscurius et imperfectius in lege, nunc per fidem plenius et clarius adimpletur.

Respondet

In fide qd
nihil omittet
a lege

C A P V T III.

Quid igitur dicemus Abraham patrē nostrum, &c.

Exemplo confirmat **P**rinicipalem sententiam suam quod iustificemur sola fide, exemplo confirmat, & scriptura, & rationibus. Exemplo autem non triuiali: neque enim quæuis exempla assumenda sunt, sed ea quæ auctoritatem à scriptura habent, ut exemplo propter uerbum dei credatur.

datur. Proponitur autem Abraham patriarcha, sicut admonet Esaias cap. 51. Attendite ad petram unde excisi estis & ad cavernam laci unde præcisi. Attendite ad Abraham patrem uestrum, &c. Sic etiam disputat ad Gal. 3 ut hi qui ex fide sunt, filij sint Abraham. Et passim in Euangelijs. Matth. 3. Ne dicatis intra uosmetipsos, Patrem habemus Abraham, &c. Matt. 8. prædicantur multi ab oriente & occidente uenturi, & accubituri in regno Abraham. Lu. 16. Lazarus deportatur in sinum Abraham. Lucæ 19. Zachæus filius Abraham dicitur. Lucæ 8. Iudei negantur esse filij Abraham. Proinde maxime idoneum exemplum est.

Quid igitur dicemus Abraham patrem, &c.

Sensus est: Age, qua ratione dicemus iustificatum Abraham, & quid dicatis probasse deum in Abraham? *Quæstio est*

Secundum carnem?

Id est, hoc loquor tanquam Iudeus.

Nam si Abraham ex operibus.

Habes hic duplicem iustificationem & gloriationem si aut & supra dictum est, Vbi igitur gloriatio? &c. Cautè hic loquitur apostolus, primum operum Abraham coram hominibus laudatorum obiter mentionem faciens, quasi dicat, Hac argumentatione nolo derogare Abraham apud homines propter opera eius, fateor eum esse gloriosum ex operibus suis apud homines: uerum nunc sublimiora tractamus, nempe quis laudatus sit apud deum.

*Hic habet in
plura iustifi-
cationes*

F 2 Quid

Quid enim scriptura dicit?

Abraham non pronuntiatur antea iustus, quam talis à scriptura declaretur: ut discas interim, quantum ualeat locus ab authoritate negatiue apud theologos. Non possumus autem negare, quin et Abraham antea habuerit fidem, quã exiret de terra et de cognatione sua, Gene. 12. nunquam enim exiisset, nisi credidisset. At scriptura non absq; causa ante circumcisionem illum iustum uocat, nempe, ne iustitia circumcisioni tribueretur à posteritate, sicut hodie etiam nugantur Iudæi. Sed neque ante hunc locum annuntiatur iustus, quamuis multa opera fecisset. Hic enim primũ fluctuans eius conscientia uere pacata fuit, quum eductus è tabernaculo iussus est numerare stellas, addita promissione posteritatis. Intellexit enim tunc Christum ex se proditurum, per quem cœlestis illa posteritas promissa. Nam filij Abrahæ et fideles sunt, tanquã stellæ cœli. Vnde et Christus ecclesiam regnum cœlorũ uocat et in principio Euangelij secundum Matthæum Christus legitur filius Abrahæ. Ioannis. 8. Abrahã diem meũ uidit, et gauisus est.

*Filij Abrahæ
et fideles sunt
in q̄ stellæ cœli*

Credidit autem Abraham deo.

Credidit deo

Credidit, deo signanter, non signis, non miraculis, nõ humanis ratioibus, sed deo, id est, ueritati ipsi. Quid enim iustius, q̄ ueritati ipsi propter seipsam credere?

Et imputatum est ei ad iustitiam.

Opus illud dei, fides inquam imputata.

Ei uero qui operatur.

LOCUS

Locus hic solus sufficit ad euertenda merita nostra, et *Hic est suffi-
nt ad euertenda
merita nostra*
similis est, sicut infra: Si per gratiam, iam non ex operi-
bus: quando quidem gratia iam non ex operibus. Sin ex
operibus, iam non est gratia, quando quidem opus, iam
nō est opus. Deus enim nullius debitor esse potest, quin *Mota*
et ipsum quod facimus operatur in nobis. Homo autē
semper debitor est, quia per legem incumbit ei necessitas
faciendi legem. Vnde hoc quod Lucæ. 17. dicitur: Qui
feceritis omnia quæcunq; præcepi uobis, dicite: Serui in-
utiles sumus, non solum ad arrogantiam uitandam per-
tinet, id quod et præcedentia docent. Nam et plurimo-
rum operum debitores sumus, quàm lex præscribit, di-
cit enim: Quis uestrum seruum habet arantem et pa-
scentem, qui regresso eo ab agro dicat, statim transi et
accumbe: et non potius, para quod coenem? ex quibus
patet deum non esse debitorem, sed nos.

Porro ei qui non operatur.

Videtur hoc loco manifesta pugnantia esse inter Iaco- *Hoc loco videtur
manifeste pug-
nantia ad me Iac-
obum et paulum*
bum et Paulum, quod ille negat iustificatum ex operi-
bus, Iacobus uero asserit: unde de authoritate epistolæ
illius etiam Hieronymi temporibus fuit dubitatum. Pos- *posse tamen
concordari*
sunt tamen ita concordari, q̄ Iacobus loquatur de iustifi-
catione apud homines, quæ fit operibus: Paulus uero de
iustificatione apud deum, quæ fide. Iacobus item magna
ex parte de fide ficta et mortua loquitur: Paulus uero
de uera fide. Et quod adhuc urget Iacobus, Videtis quo-
modo ex operibus iustificetur homo, et non ex fide tan-

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

*Fides cum nacta
operumitate
causa ei me
quit*
tum: loquitur de operibus quæ ex fide procedunt, si ope-
randi tempus adsit. **Fides** enim nacta opportunitatem,
ociosa esse nequit. **Perfecta** opera sine fide non inveni-
untur: fides autem absq; operibus. **Vnde** sapiens raptus
est, ne malitia mutaret intellectum. **Obijciunt** præterea
Cornelium centurionem, cuius orationes & eleemosy-
næ deo placuerunt, quamuis nondum cognouisset **Chri-**
stum: de quo quidam dicunt, opera eius fuisse mortua: ut
Chrysostomus **Chrysostomus** sermone de fide & operibus. **Verum** quum
placuerit deo, indicium est & ipsum placuisse deo, &
habuisse fidem, & præterea spiritu dei actum. **Impos-**
*Agg. hinc ne
mo fide q;* sibile enim est sine fide placere deo. **Et** nemo fidem absq;
spiritu habet. **Proinde** coram deo iustificatus erat, sed co-
scientia eius nondum firmata cognitione **Christi**, & my-
steriorum signis, sicut & de patribus ueteris testamen-
ti credo, quorum pleriq; fidem habuerunt in deum abs-
q; certa **Christi** notitia: nam & spiritu dei agebantur.
Christum autem agnoscere cœperunt, illo seipsum apud
inferos prædicante. 1. Pet. 4.

Beati quorum remissæ, &c.

Nota
Etiam hoc uersu satis exploduntur humana merita
satisfactiones, institutiones, distributiones participatio-
num, & id genus. **Beati** enim dicimur propter iniquita-
tes remissas, neq; hic audiendus impius cōmentator, ad-
ijciens non esse remissionem absq; pœna. **Nam** quantum
ad pœnam attinet, si conuertamur ad **Christum**, ipse pro
peccatis omnibus satisfecit. **Psaltes** enim nihil aliud sub-
iungit,

iungit, quā confessionem coram deo, corde tamen nō do-
 loſo. Præterea in tribus illis uerbis, Remittere, obtege-
 re, & non imputare peccatum, & ubertas gratiæ com-
 mendantur nobis, & peccata plene diſſiſſa ostendun-
 tur. Iam de quo dominus pœnam ſumit, illi adhuc pec-
 catum imputat. Pœnæ autē præſentis uitæ remedia po-
 tius, quàm ſatiſfactiones dicendæ ſunt. Per eas enim
 cautius poſthac uiuitur. Fieri poteſt ſatiſfactionis no-
 men inoleuiſſe propter pœnas, quibus ſatis fiebat olim
 eccleſiæ.

*Ubertas gratiæ
 mdat in illis
 tribus uerbis
 remittet obtege
 re et non im
 putare peccatum
 Nota*

Dicimus enim quod imputata.

Inſinuat, ſi **Abrahæ**, qui tot bonis operibus abunda-
 uit, ſola fides ad iuſtitiam imputata eſt, relinquitur nul-
 lum alium operibus iuſtificari.

Inſinuat

Quomodo ergo imputata?

Si ab antiquitate gloriandum eſſet, utiq; præputiati
 circumciſis eſſent digniores, unde & **Zachariæ. 11.** Hi
 qui in præputio erant, quādo deus foedus habebat cum
 omnibus populis, dicuntur uirga decoris, quam ſe deus
 abſciſſiſſe dicit, quū eſſet prior. Hi uero qui in circun-
 ciſione, quādo deus habuit germanitatē cū **Iuda**, & **Iſ-
 raël**, dicuntur uirga funiculi, quā & ipſe præcidit.

Et ſignum accepit, &c.

Quid opus erat iuſtificato **Abrahæ** ſigno? ut haberet
 ſignaculum, id eſt, certam obſignationē, uel certitudinē
 ſe ex fide iuſtificatū in præputio: id eſt, abſq; operibus

F 4 Res enim

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

*Res ardua et
Grām captū
transcendens*

Res ardua est, et humanum captum transcendens, credere se absq; operibus post peccata iustificari: unde cōfirmatione opus habet homo. **D**uas ergo utilitates habuit **A**braham à signo circūcisionis. Proderat enim ei, ut fluctuans ipsius conscientia confirmaretur, unde dicit: Signaculum fidei iustitiæ. Proderat deinde quod iustificabatur apud homines, quod usq; adeò uerum, ut declaratus sit pater omnium credentium, tam **I**udæorum, quā gentilium. **V**nde sequitur, ut esset pater omnium, quod intellige sic, ut declararetur esse non solum pater credentium, per præputium, sed et pater circūcisionis. **I**dem usus circūcisionis et **I**udæis erat, quia primum pro se credebant se saluari fide in deum, cuius arrabonem habebant circūcisionem. **E**t ita iusti apud deum. **D**einde proximos quoq; certos reddebant se esse ex ea gente, quā deus peculiariter tanq̄ suam et sibi dedicatam hoc signo delectam habere uoluit. **V**ides ex his manifeste, quis usus sacramentorum, etiam nostrorum, nempe in baptismo et participatione mensæ: seruiunt enim et fidei et charitati nostræ, et ita nobis ac proximis, uel corā deo et proximo, nobis ad pacandas conscientias exercitamento fidei, proximis, ut ex confessione ad ecclesiā nos pertinere agnoscant. **B**aptismus enim certos nos red- dit, per fidē in **C**hristū, submersum **P**haraonē nihil posse nobis nocere, dum credimus uerbis dei, quæ ipse tali signo commendauit. **B**aptismo testamur etiam alijs admissos nos in ecclesiā. **S**ed dicis, **Q**uid ergo opus parti-
cipatione

*Ex his ma-
nifeste uidet
usum sacra-
mentum*

Baptismus

eipatione mensae, quum iam in conscientia securi sumus
 propter baptisma, & proximi sciant nos dedisse nomē
 Christo per baptismum? **Huic** respondemus, quoniam *Nota*
 in multitudine baptisatorum non desunt qui gratiam co-
 inquent, opus est & in istis discrimine, quantum ad
 proximum, & noua confirmatione conscientiae, quan-
 tum ad ipsos poenitentes. Cōfirmantur autem plurimū
 hoc mysterio, habentes promissionem additam signo,
 quādo fide non in aquā, non in panem, nō uinum signa
 ipsa, sed in Christum ipsum intendunt, cuius caro tradi-
 ta, & sanguis effusus in remissionem peccatorū, iuxta
 promissionem. Atq; adeo caro Christi, & ipse Christus
 signum est reconciliati patris, cui interim seruiunt pa-
 nis uel uinū. Insuper & religionis unitas seruetur hoc
 simbolo, quod eo Christianos à non Christianis, & mē-
 bra eiusdem Christi dignoscimus, ut simus omnes in fer-
 mentatus panis Christi. Hic & alia de pueris prospe-
 rat quæstio, num & illi circumcisi patrem habuerunt
 Abraham? Certe Gen. 17. Nisi octaua die circumcidatur
 exterminari iubentur de populo: circumcisi autem inter
 filios Abraham rearsentur, neq; existimandum est in il-
 lis mendax signaculum, qui proprium peccatum nō ha-
 bent, nec obsistunt gratiæ. *Sequitur autem*
 cisisio signaculum est iustitiæ fidei, propter fidem paren-
 tum, & ecclesiæ accepisse, & illos spiritū sanctum, uel
 ante circumcisionem, tametsi nōdum in eis operatus sit,
 utpote organis nondū idoneis. Satis adest spiritus san-
 ctus pue

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Etus pueris, siquidē à deo non habentur inter filios iræ operabitur autem quando & ubi sibi uisum fuerit per fidē & charitatem, Quod si qui adulti sua ignauia donū dei contempserint, & præputia sibi aſciuerint, agnoſcimus illos & iuſte à deo non agnitos, quos tales fore præcognouit. Tunc quum res occulta eſſet, & ſpes melior, ſufficiebat ſignū: quod quia ſpreuerunt, condemnant ſciptoſ cuius ſpiritus ſint. Nam & dormiētes ſancti ſpiritu non deſtituti ſunt, tametſi non operetur in eis. Alioqui quantum ad pueros attinet, eſſet locus tertius nec ſaluandorū nec condemnandorū, quem neſcit ſcriptura. Eodem modo & de Chriſtianorū pueris argumētari licet, quibus & ſine baptiſmi lauacro, natiui peccati remiſſionē & ſalutem polliceri non audemus, beatificamus autē lauacro non priuatos, nec tamen tam crudelē credimus deum, quin prouidere illis de remedio uoluerit, & cōdemnare nolit. Omnes alioqui melioris conditionis forent pueri, qui ſub lege, quā qui tempore gratiæ nati. Nam illi liberabantur ab exterminij maledictō, circuncuſione & oblatione.

Non enim per legem promiſſio, &c.

Arguit a rōne hereditatis

Arguit à ratione hereditatis, quia gratuito hereditas heredibus obuēnit: neq; à parētibus emi ſolet. Porro hereditas noſtra iuſtificatio eſt, per quā dominus ipſe hereditas dicitur, & nos quoq; hereditas domini. Ita Pſalter: Portio mea dominus. Saluum fac populum tuum domine, & benedic hereditati tue, &c. Et iterū,

Deus ue-

Deus uenerunt gentes in hereditate tuam. Ita fideles hereditas sunt domini, & dominus ipsorum hereditas est.

Ad Christum autem proprie pertinet esse heredem, quia naturalis filius dei, & deus filio omnes dedit fideles in hereditate. Psal. 2. Postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam &c. Nos autem per Christum heredes sumus, et ita etiam Abraham heres fuit mundi, infra ca. 8. Si filij, igitur heredes, heredes quidem dei, coheredes autem Christi. Et. 1. ad Corin. 4. Omnia namque uestra sunt, uos autem Christi, Christus autem dei. Unde sequitur Christianum esse dominum omnium, & uere liberum, quia semen est Abrahæ, hic enim per semen, cui hereditas mundi promittitur, Christum & ecclesiam nobis denotat.

Sed per iustitiam fidei.

Ioann. 1. Dedit potestatem filios dei fieri, &c.

Etenim si hi, qui ex lege, &c,

Accipe hic aliud argumentum a promissione: sic enim arguit si ex opibus salus, stulta est promissio. Cõsecutaneum ergo est ex promissionibus non posse probari conatus nostros. Nam promissio arguit imbecillitatem, alioqui non esset promissio, sed prædictio. Hoc enim promittit quod ipse facit. Porro hoc ulterius probat, quia si aliquid uirum in nobis foret, illud lex cum promissionibus excitaret: sed experimur infirmiores nos, quam ut legem adimplere possimus, & per legem magis irrequietos fieri quod ipsum est peccare, & uis peccati si inuitus facias legem, & hoc est quod dicit, legem operari iram. Inuenies autem geminum modum

*Facias heredem
Ius sui dmi
et dmi iporum
heredem e*

*Aliud argu
mentum qd ac
cipit a pro
missione*

*Promissio argu
it imbeci
litate*

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

modū loquendi de lege. Dicitur enim lex quandoq; san-
cta, ut infra capite. 7. Nonnunquam uero non bona, ut
Et aut lex
per se sancta
et bona
Ezech. 20. Et hic dicitur operari iram. Est aut lex per
se sancta, & bona: euentu autem quodam dicitur opera-
ri iram, & non bona. Bona est, quia aufert excusationē
ne quis dicat, Non erat præceptum, uel nesciui. Secun-
do item bona erat, ut omnes subditos faceret deo. Bona
non erat, quia cœpit mihi obesse scire, id quod per infir-
mitatem non possum uitare. Nihilominus tamen etiam
huic infirmitati nostræ subuenit deus per gratiam, dū
agnoscimus infirmitatem nostram, & facti subditi deo
cum fide eius auxilium poscimus: sed tunc aboletur lex
Obscrua qui
inor qdnt
& fit homo non sub lege. Et obserua quatuor gradus.
Primum sumus ante legem, & sequimur concupiscenti-
am carnis. Deinde sub lege & inuiti trahimur ad concu-
piscenciam: quia cōcupiscenciæ, quæ in uitium nititur, uis
quædam accedit per legem: & lex iram operatur, dum
Nota
quod cognoscimus, exequi non possumus. Postea succē-
dit gratia, quæ condonat peccata, & tribuit iustitiā, sed
concupiscenciam quādiu uiuimus, in nobis relinquit, quæ
tamen quamuis peccatum dicatur, non imputatur in pec-
catum. Postremo pacem accipimus abiecta omni concupi-
sencia, & id in morte ac resurrectione.

Lex enim operatur iram.

Obscrua cum diuina lex irritamentum sit peccatorū
quanto magis humane in ijs quæ sunt animæ, ineffica-
ces sunt? Nec est quod arguat aliquis, Si lex iram ope-
ratur, cræ

ratur, ergo deus ferēs legem, ponit offendiculum cæcō?
 Nam deus legem dando, mox & gratiam pollicetur:
 quod alij legislatores non faciunt. Quid enim illi pre-
 stare possunt animabus?

Idcirco ex fide, &c.

Nihil firmum est in creaturis, nisi quod rei firmæ in-
 nititur. Sola autem fide innitimur rei firmæ, & edifica-
 mus super petram. Sola igitur fide firma fit promissio. *Sola fid. fir-
 ma fit promissio*
 sicut prius arguit à promissione. Et ne quis putet fidem
 ipsam esse ex nostris conatibus, addit, Secundum gratiā
 Sic Ephes. 2. Gratia dei seruati estis per fidem, idq; nō
 ex uobis. Dei donum est, non ex operibus.

Non ei qui ex lege solum.

Videtur duos Abrahamos facere, sicut duos Adā *Vide' duos
 Abrahamos*
 mos. Abrahamum secundum carnem, uel ex lege tantū, *facere*
 is ex pers est benedictionis & promissionis, & re ipsa
 incircuncisus coram deo: & alterum Abrahamū ex fide

Qui est pater omnium nostrum.

Gloriari in Abraham non est alia gloriatio, quā si *Gloriari in
 Abraham*
 quis confiteatur se esse membrum ecclesiæ. Et hic uide-
 re licet sanctos nobis propositos, non ut intercessores,
 sed ut exempla uiuendi: ut imitemur eos, non in quauis
 re, sed fide & charitate. Inuocatur autem & deus in no-
 mine Abrahā, ut dum dicimus: Deus Abraham, deus *Inuocatur et deus
 in nomine Abrahā*
 Isaac, deus Iacob, quo magis confirmetur fides nostra,
 & tandem nobis dei misericordiam polliceamur, quam
 consecuti

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

consecuti sunt patriarche, cum quibus deus foedus iniit propter insignē fidem. Hic etiā uides **Euangelicū** illud, **Matth. 23.** quo praecipitur, ne quē uocemus patrē super terrā, magis pertinere ad uitandas adulationes, & spē in carne, quā ut homini suus honor denegetur.

Pater multarū gentiū constitui te.

Constitui dicit in praeterito, quū **Abraham** nondū haberet pueros. **Sed** mos est scripturae, ut propter certitudinem promissionis futura per praeteritū eloquatur.

*Mos est scripturae
hinc*

Nimirum ad exemplum dei.

Nimirum ad exemplum dei, id est, ut conferatur alio quo modo cum deo. **Verus** enim **Abraham** credidit omnia possibilis, sicut deo omnia sunt possibilis. **Et** sicut deus uiuificat ea quae mortua, ita **Abraham** credit quod spem excedit. **Vnde** exponas: **Qui** praeter spem sub spe credidit, id est, qui hoc quod erat supra spem, sub spe credidit. **Ponit** autē duo difficillima ad credendum: creationem scilicet, dum dicit, **Vocat** ea quae non sunt, & resurrectionem, dum dicit: **Qui** uiuificat mortuos.

*Exemplum
Abraham
credidit omnia
possibilia*

*Ponit duo
difficillima
ad credendum*

Ad exemplum dei.

Sicut deus est pater omnium, ita **Abraham** per fidem est pater multorum.

Multarum gentium.

Non solum multae gentes in semine **Abrahae** sunt benedictae, sed etiam omnes tribus, non tamen omnes ex omnibus tribubus. **Nam** ex duobus in uno lecto assumitur unus, & relinquitur alter. **Luce. 17.**

Firmatus

Firmatus est fide.

Faciunt hic discrimē inter infirmā fidē, & sanam. Tu ^{faciunt hic dis-}
 rectius expones eximiam fidē: sicut & nunc dixit, quod ^{crimē in in-}
 supra spem credidit, & mox robustus factus est fide. ^{fund fidem}
 Declarat autem eximiam fidem ex sterilitate ^{et sanam} Abrahæ,
 & Saræ. Sed dicet aliquis: Quomodo Abraham habuit ^{crimē fidem}
 tunc mortuum corpus, qui post multos annos legitur ac- ^{declarat}
 cepisse uxorem aliam Cethuram, è qua genuit filios? Ve-
 rum ex hoc magis patet potentia dei, qui intantum ui-
 res eius uegetauit, ut & postea ad generationem non
 esset ineptus. Comendatur etiam fides Abrahæ, quod ^{Comendat f-}
 non hæsitauit petendo signum, sed mox ad auditū uer- ^{de Abrahæ}
 bi deo credidit.

Dans gloriam deo.

Signū robuste fidei, in arduis ueritati propter se cre- ^{Signū robust-}
 dere: unde & fides magnum opus esse docetur, dum ra- ^{te fidu}
 tio uincitur.

Πληροφορηθεὶς.

Pro multis argumentis habuit, deum promississe. Ni-
 hil enim dubitabat, quin ea quæ deus promitteret, &
 posset & uellet præstare. Eandem gloriam deo debe-
 mus & in Euangelico negocio, ut credamus q̄, qui pro-
 misit se daturum os & sapientiā, cui aduersarij non pos-
 sint resistere, ea procul dubio sit daturus.

Propterea imputata est.

Vides quare hæc tā longa sermonis serie sint prodita
 nepe ut inde colligas, fide & nō operibus nos iustificari
 Non scri

Non scriptum est autem.

*Hinc patet ex
excellencia scripturæ
pore præ alijs* Hinc patet excellentia scripturæ præ alijs. Nam nõ
solū historia in illa quærenda est, sed & uitæ utilitas.

Quibus imputabitur.

*Abraham
iustificatus* Abraham iustificatus ex eo, quod credidit se habiturum
filium, ut interim benedictionem aliam transilia-

*Nobis autem
credendum est
uerbo dei* mus. Nobis autem credendum est audito uerbo dei, Chri-
stum resurrexisse à mortuis, atq; in illum credere. Re-
surrectionem ponit, ut rem difficiliorem ad credendum
quam qui uere crediderit, & alia credet. Et præmitti-

*Pro Christum
traditum fuit
propter peccata
nostra, ut
nos abstinere
debemus à pec-
catis* tur interim præmium resurrectionis, ut commodius insi-
nuetur quid nobis faciendum. Nam sicut Christus tradi-
tus fuit propter peccata, ita propter Christum & nos ab-
stinere debemus à peccatis. Et sicut Christus resurrexit
ita & nos in nouitate uitæ ambulare deæbit. Benedici-
mur autem morte & resurrectione Christi, ut moriatur
uetus Adam, & resurgat uouus.

CAPVT V

Iustificati igitur ex fide, pacem
habemus apud deum.

*Hinc tran-
sit ad opera
et fructus fidei* **T**Ransit nunc ad opera & fructus fidei, imò bea-
titudines, quæ ex fide proueniunt. Primū, fides
iustificat coram deo, ut supra abunde dictum. Secundo,
pacat as reddit conscientias nostras. Tertio constantes
& perseuerantes facit. Quarto concedit ut gloriemur
& gaudeamus.

Pacem ha

Pacem habemus.

Pax illa non est pax mundi, sed cordium, quando ^{Pax illa no} certo pollicemur nobis deum esse placatum & amicum: ^{pax mudi. si} propter quod & nos cum omnibus pacem habemus, ^{ordinem} etiam cum ijs qui nos oderunt. Quamuis autem sentiamus quotidianam pugnam, & expositi simus varijs afflictionibus, tamen idipsum maxime pacis indicium fuerit, quod cum deo pacem habemus: qui si pro nobis, quis contra nos?

Per Iesum Christum.

Plus placet simplicitas ueteris translationis, aditum habuimus. Christus enim ostium est, Ioānis. 10. Et uia, ^{Christus ostium} uita ac ueritas, Ioannis decimoquarto. Exponit autem ^{et} per hoc, quid sit dicere, Per dominum nostrum Iesum Christum: id est, absq; eo nunquā obtinuissimus id beneficij. Habent & impij nonnunquā pacem, fidentes suis operibus, sed fictam & momentaneam, quæ ipsa irrequietudine periculosior est. ^{Nota}

In qua stamus.

Fidei donum est perseuerantia ac constantia. Ita in ^{Perseuerantia} fra: Tu autem fide stas. Et Heb. 11. Sancti per fidem ui ^{atq; constantia} ^{fidem donum} uerunt regna.

Et gloriamur sub spe.

Ex fide habemus securitatem & fiduciam tantam, ut ^{Ex fide habet} ^{omni securi} ^{tatem} gloriarī possimus, non in nobisipsis quidem, sed in deo, qui talia promisit & dedit. Duplex autem fidelibus

G oasio

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

*Duplex fide
liby occasio
gloria d. c.* occasio gloriandi est. **P**rima in spe glorie dei, quia per arrabonem spiritus spem habemus future immortalitatis, & glorie apud deum. Et propterea insultamus cum Osea dicentes: **V**bi est mors aculeus tuus, ubi morsus tuus inferne? **N**am per spem nobis deuictus infernus, apertum coelum, triumphamusq; & sedemus in celestibus cum Christo.

In afflictionibus.

*Alia occasio
gloriandi in
aduersis* Alia occasio gloriandi in aduersis, quia in bonum omnia cedunt bonis, qui cum tribus pueris in camino ignis etiam benedicunt dominum. Et apud Esaiam cap. 26. dicunt: **I**n semita iudiciorum tuorum sustinuimus te.

Scientes quod afflictio.

Tantum abest, ut aduersa noceant, ut etiam utilia sint.

*Quanto magis
boni affliguntur
r. p. d. h. u. g.
p. a. c. t. e. s. c. i. a.
d. u. m.* Nam boni quanto magis affliguntur, tanto magis patientes euadunt: scientes, quod per multas tribulationes iter est in coelum. In patientia autem agnoscant se probari, ut. 1. Pet. 1. Quo exploratio fidei uestrae multo preciosior sit auro, quod perit, & tamen per ignem probatur. Probatio igitur haec confert ad spem ipsam loquendam. Considerantes enim nos in tantis ac talibus nos derelictos, confidimus etiam posthac non derelinquendos. Nam dum inimici nostri obijciunt, **V**bi est deus tuus? & occurrunt aduersarij: gloriari licet in cruce, per quam spes augetur. **S**pes autem miro modo corroborat. Et ne quis uanam esse putet, sicut inimicus obijcit, habemus certissimum testimonium, quod spiritus sanctus

*Quis miro
modo corrob
rat*

tus sanctus perhibet nobis, deum nos ualde diligere. *Impij sui no
hnt pacem
nec patientia* Impij autem sicut non habent pacem, ita nec patientiam:
nec dicunt cum Dauide, Bonum mihi, quia humiliasti
me: sed obmurmurant, & dum fideles alteram pal-
mam obuertunt, & benedicunt dominum, illi reper-
cutiunt & blasphemant.

Adhuc enim Christus.

Ostendit certa indicia, quibus spiritus manifestat cor- *Certa indica
cu dicit* dibus nostris, deum optime nobis uelle, & seare nos il-
li confidere. *Maximū argu
mentū amoris* Maximum enim argumentum amoris est, *est*
quod filium suum pro nobis dedit, quum essemus pec-
tatores & inimici, id quod credentes & ampliora spe-
rare possumus.

Quum essemus infirmi.

Id est, quum nemo esset, qui humanum genus redimere
posset, utpote quum omnes rei & peccatores essent.

Iuxta tempus.

Id est, predestinato tempore. Noluit autem mox fi-
lium mittere post lapsum Adæ, ut cognosceretur pecca-
ti grauitas: neq; expectauit usq; ad consummationem
seculorum, ne nimia desperatione animos despondere-
mus. Pro impijs mortuus est ipse innocens, proq; his
qui mille mortibus digni.

Nam uix pro iusto quis moritur.

*Quod dicitur
illustrat
Dicitur in iustis
et bonis* Illustrat quod dixit. Inter iustum autem & bonum
hoc interest: quia iustus quamuis uirtute sit peditus,
G 2 propter ea

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Bonus est

propterea tamē ad amorem sui singularibus beneficijs non inuitat. Bonus autem est, qui & uirtutibus præditus, & beneficijs nos prosequitur. Atqui nos neutri eramus, ut Christum nobis deuincēremus. Nō enim iusti eramus, sed peccatores: neq; boni et benefici, sed inimici. Arguit igitur sic: Maximum charitatis indicium est, pro iusto & bono mori: at multo amplius, quod Christus mortuus est pro peccatoribus & inimicis.

Maximum charitatis indicium

Multo magis igitur iustificati.

Quum mors Christi tam efficax fuit pro peccatoribus, quanto magis efficax erit uita eius pro iustificatis, & his qui nunc à peccatis abstinēt, ne timere sibi debeant ab ira, id est, in die iræ, in die iudicij?

Non solum autem hoc.

Non erit parua spes nostra Non erit parua spes nostra, sed absq; timore, & cū magna fiducia, ita ut & gloriari possimus nō in nostris quidem operibus, sed per Christum dominum nostrū.

Obserua hoc loco

Obserua hoc loco, quomodo ab apostolis passio domini recogitetur: nempe ut eius memoria ad spem & charitatem extimulemur.

Propterea quemadmodum per unum.

Antea docuit nos omnes esse peccatores, & fide in Christum iustificari: ulterius inuestigat unde & à quo peccatores esse cœpimus, & à quo origo iusticie. Primus Adam pater nobis fuit peccati, à quo originale hæreditamus peccatum: secundus Adam Christus, dator est iusticie

est iusticie. Comparat autem illos duos inter se & distinguuit. **O**bserva hoc loco originale peccatum fundari, quod paucis satis cognitum. Nam si satis cognoscere remus, ad eius vim compescendam perpetuo luctu desudaremus, semper gratiam à domino petentes. Est autem hereditaria quedam proclivitas ad peccandum, & comites habet cæcitatem & stuporem: amorem sui, odium dei: fugam crucis, odium legis: fastidium proximi & id genus. Scholastici post baptismum fatentur quidem remanere fomitem & tyrannidem eius, abhorrentes à uocabulo peccati. Verum apostolus manifeste peccatum uocat, etiam quum non imputatur, quem imitari non fuerit periculosum.

Observa hoc loco originale peccatum fundari

Per unum hominem.

Dicit, sicut per unum hominem incepit peccatum, ita per unum incepit & iusticia. Alteram partem similitudinis accipe ex sequentibus uerbis, dum dicit, qui typum gerit illius futuri.

Pertransiit in mundum.

Simpliciter expone, cœpit esse, & natum est. **P**er unum hominem, is fuit Adam, à quo omnis posteritas, & per peccatum mors. Mors ut pœna peccati cœpit per unum hominem.

Simpliciter expone

Et sic in omnes homines mors pualit.

Postquam cœpit, paulatim propagatum est in omnes homines.

G 3

In quo

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

In quo omnes peccauimus.

Omnes peccauimus non solum imitatione, ut Pelagiani exponunt, sed etiam quia habitauit in nobis peccatum, quod hereditauimus.

Vtq; ad legem enim peccatum erat.

Probat tam eos qui fuerunt ante legem, quam eos qui sub lege fuerunt peccatores.

Probat tam eos qui fuerunt ante legem, quam eos qui sub lege fuerunt peccatores. Nam mors regnauit in omnes. Vbi autem mors est, necessario praecessit peccatum quia ut dixit, per peccatum mors.

Porro peccatum non imputatur.

Homines ipsi non putabant se tantum peccare coram deo, etiam si peccarent apud homines, neq; tanti faciebant peccatum, sicut post legem, ignorantes scilicet poenam.

Imò regnauit mors in eos qui non peccarant.

Id est, in eos etiam qui erant sancti, et non contra datam legem peccarunt sicut Adam, peccarunt tamen, unde non eximebantur à morte. Vel in hoc sancti non peccauerunt sicut Adam, quia in Adam fuit integritas nature, quae posteritati defuit. Colligere autem licet Enoch et Eliam non fuisse exemptos à morte, quamuis communis opinio credat illos adhuc uiuere. Sed quid si translati fuerunt sicut Moses, cuius sepulturam deus ignorari uoluit?

Nota

At non ut peccatum ita & donum.

Intermisit hic quaedam per hyperbaton, sed tamen ab institu

ab instituto non aliena. **D**icta enim similitudine, dissimilitudinem ponit. **V**t autem plausibilia sint, ita lege ut ^{*Dicitur enim similitudinem*} spem illis confirmes, de qua & supra meminit. **Q**uia ^{*est dissimilitudinem*} enim atrox facies peccati est, ne animū despondeamus, varia ratiocinatione colligit, peccatum non posse vincere dei bonitatem & gratiam. **P**rimum igitur si suggerat hostis, quum peccatum unius tam graue fuerit, ut omnes illud adhuc luamus facti mortales, quid fiet cū peccatore multis peccatis obnoxio? **R**espondet. **N**on terres diabole, nam multo magis gratia exuberavit, & sicut postea dum dicit: **C**ondemnatio ex unius delicto, ad condemnationem, fatetur unius peccato introductam mortem, sed consolatur nos, quod omnia delicta quancunq; illa sunt, unius iusticia, id est, Christi morte sunt abolita, modo uere in illum credatur.

Etenim si per unius delictum.

Item si per diabolū obijciatur, quamuis uerū sit, per ^{*Obiectio*} Christum deleta esse peccata, terrere tamen tyrannidem peccati per mortē, quia mors & peccatum etiā regnant in nobis. **R**espondet non minus regnare gratiam, imō ^{*Responsio*} incomparabiliter peccatum excellere.

Multo magis ij qui abundantiam gratiæ & doni.

Ad gratiam pertinet remissio peccatorum, ad donum ^{*Remissio peccatorum*} uero susceptio spiritus sancti & donorum eius. ^{*in gratiam*}

Itaq; sicut per unius peccatum.

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Si tertio obijciat demon ad debilitandam spem, peccatum nobis esse ingenitum, & residere in penitissimis penetrabilibus hominis, iterum respondebimus de magnificentia gratiae, quod & illa maxime interna occupet.

Ira per unius iustificationem in omnes homines.

Omnia facta in
peccato
149

Omnes homines intellige credentes. Incredulos enim non iustificari manifestum est.

Quemadmodum enim per inobedientiam

Christi
in
obedientia
usque ad
mortem

Exponit hoc loco quod sit peccatum Adæ, nempe in obedientia, per quam factum est, ut & nostra caro inobediens sit deo, quamdiu non afflatur spiritu sancto. Iusticia Christi fuit in obedientia usque ad mortem crucis, & operatur in credentibus, ut iam non inobediētes, sed obediētes deo esse uelint. Non tamen nostra obedientia quantacumque sit, sufficit ad salutem, quia semper adhuc aliquid inobediētiæ adiunctum habet. Cæterum obedientia Christi credentibus imputatur ad iusticiam.

Cæterum lex obiter subiit.

Probat hoc loco etiā data lege omnes homines fuisse peccatores, & magis peccasse quam ante datam legem. Quia per legem non dabatur homini uis ad implendum præceptum, sed tantum cognoscendi facultas: quanto magis autem homo cognoscebat quid faciendum, & non faciebat, tanto magis reus erat, & ita abundabat delictum, & id est quod supra capi. 3. dixit, legem operari iram.

iram. Porro hoc non solum de lege Mosi intelligas, sed etiam de ijs quæ per Christum sunt præcepta. Nam et nos quanto clarius uoluntatē dei intelligimus per apostolos, quum non adimplemus, tanto pluribus digni sumus uapulare plagis. Cæterum etiam hoc loco iterū consolatur et spem erigit. Nam neq; peccatum sua abundantia gratiæ præualere potest, et iterum. Maius est regnum gratiæ quàm fuerat peccati. Obserua hoc loco animam nunquā esse reginam, et uere liberam. Nam uel est in seruitute peccati, et ita ui quadam concupiscentiæ suæ ruit in peccatum, uel est in gratia, et ita per Christum uincit peccatum.

C A P U T VI.

Quid igitur dicemus? manebimus in peccato? ut &c.

PRudentis doctoris est ita plantare uirtutes, ne interim suboriantur zizania, et aperiatur fenestra peccatis. Igitur quia offendi quidam possent prædicatione gratiæ superabundantis ubi abundat peccatum, et hinc arguere sicut et supra capite tertio. Faciamus mala ut eueniant bona, hoc est, perseueremus in peccato, ut abundet gratia, talibus ignauis respondet apostolus aliquot argumentis, docens Christianum et fidelem minime manere in peccato, sed exercere se in bonis operibus.

Qui mortui sumus.

G 5 Primum

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

*Primum arguit
ab officio
Christiani* Primum arguit ab officio Christiani hominis, quasi diceret, quomodo audes insimulare Christianum quasi oblectantem se peccatis, quum uita Christiani ex diametro pugnet cum studio peccandi? Est enim uita Christiani meditatio mortis peccati, non quod semper ante oculos habeat, quomodo mortui expirent, palleant, rigescant, horrere & foetere incipiant, sed quod peccatum aboleat, & non obsequatur ulterius concupiscentijs peccati. Dicit Salomon in Canticis. Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Quomodo ergo qui mortui peccato, peccato uiuent? Præterea officium Christiani est, ut reparet uitam, quam habuit Adam antequam peccaret. Imò ut sequitur, imitetur Christum qui non peccauit.

An ignoratis, quod qui baptizati &c.

*Argumentum
Secundum* Argumentum secundum à uoto & promissione nostra in baptismo, cuius obliuisci plane fuerit turpe, quasi arguat in hunc modum. Quomodo audes nobis impingere peccandi studium, quum in baptismo renuncie mus diabolo, mundo & carni? Et habent quidem Christiani magnam baptismo externo reuerentiã, ne peccatis illam polluant, sed incomparabiliter maiorem interno, quo sciunt Christi sanguine animas ablutas, quas iterum coinquinare formidant. Alioqui propter promissionem in baptismo à peccatis desinere, res indigna Christiano fuerit. Non enim ideo abluimur (inquit Tertulianus de poenitentia) ut delinquere desinamus, sed quia desijimus: quoniã iam corde loti sumus. Ceterum si ab aquis peccare

peccare desistimus, necessitate non sponte innocentiam induimus. At spiritualis baptismi memoria, uoluntarios à peccandi studio abstrahit. Vnde & mysterium baptismi hoc loco aperit.

DE MYSTERIO BAPTISMI.

*De mysterio
Baptismi*

Quamuis deus sola fide hominem iustificet, quia corde creditur ad iusticiam: & Christus ad iustificationem est omni credenti, ita scilicet spiritu sancto hominem regenerante. Ne tamen uana fide seipsum palpet homo, *Deus requirit confessionem* confessionem quoque requirit deus, quam uera fides nunquam intermittet. Confessionem autem quum au-

dis, intellige omnia quibus Christianum testari debes. Dicit enim Lucae duodecimo capite: Qui me fuerit confessus coram hominibus, & ego confitebor eum coram patre meo. Igitur per ceremonialia, & alia opera externa misericordiae & poenitentiae, confessio fit, quam tantam esse oportet, ut mori potius uelis, quam si tibi locus postulet, confiteri Christum aliquo opere nolis.

Baptismus autem & Eucharistia, quantum ad externa, *Baptismus et Eucharistia* ceremoniae & symbola sunt, in usum confessionis à deo institutae, quibus testamur nos habere fidem in Christum, & ad hoc eniti interius, quod illa significant nobis exterius. Semel fit ceremonialis ablutio: sed perpetuum quoad uiuimus, in nobis debet esse studium abluendi peccatum, eo quod absq; intermissione in carne peccato originali infecta, peccatum pullulat. Ad hanc ablutionem semper spectandum, quae est mortifi-

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

mortificatio peccati. Et de hac loquitur dominus ad Nicodemum Ioan. ca. 3. Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare regnum caelorum. Dominus autem Marci ultimo dicens. Qui crediderit & baptizatus fuerit. Baptismi nomine ad confessionem nos urget, & perfectam fidem à nobis exigit. Nam qui baptizari non uult, is etiam Christum confiteri non uult.

In Iesum Christum.

Non dicit in patrem, & filium, & spiritum sanctum. Non enim ponit qua uerborum forma simus baptizandi, sed mysterium baptismi mortem Christi dicit. Ita & in actis hortatur Petrus, ut unusquisque baptizetur in nomine Iesu Christi, hoc est, ut aggregetur Christianis, Formam uerborum apostoli non admodum religiose at studierunt opinor.

In mortem Christi.

Mysterium
Baptismi go
est ut bapti-
semur in mo-
te cgr.
Mori peccati
quid

Hoc mysterium baptismi est, ut baptizemur in mortem Christi, & discamus, quod sicut Christus Iesus mortuus est, ut satisfaceret sua morte pro nostris peccatis, ita & nos moriamur peccato. Mori autem peccato, est non obsequi desiderijs peccati. Ceterum apostolus triumphic meminit, crucis, sepulturae, et resurrectionis, in quibus oportet Christianos Christo conformari. Et crucem quidem Christi re ipsa in praesenti uita ferre debemus, sepulturam autem & resurrectionem fide ac spe gerimus. Nunc dicitur nobis. Tolle crucem & sequere me. Et mortificate membra uestra quae super terram sunt. Coloss.

Coloss. 3. Vnde idem est crux & baptismus Christiano *Nam & crux & et baptismus*
 totamq; uitam nostram crucem et baptismum esse oportet. *Gratiis*
 Porro sepulturam & resurrectionem nunc spe ob-
 tinemus. Rho. 8. Spe salui facti sumus &c.

Consepulti etiam sumus cum Christo &c.

Nimirum perfectum sabbatismum feriantes, sed hoc nulli contingit in hac uita. Esse autem debet nobis perpetuum studium, ut perfecte enitatur ad domandas concupiscentias. Et ita consepeliuntur, qui perfecte renunciant mundo, non magis curantes mundum, quam mortuus uiuentes. Sic & Paulus dicit: Mundus mihi crucifixus, & ego mundo. Et non satis fuerit mortificare carnem, & declinare a malo, sed etiam facienda sunt bona, ut spiritualiter resurgentes, ambulemus in nouitate uitae. Arguit igitur hoc loco, quum baptismus nihil aliud praesignet, quam abolitionem peccati, temere nobis obijcitur, quasi praedicatione gratiae, peccandi frenum relaxemus. *Ad sat fuerit mortificand et declinare a malo si ita faciend sunt bona*

Nam si inliciti facti sumus.

Argumentum tertium ab operatione nostra, quae non est nostra, sed Christi potius, quasi dicat: Est in nobis Christus, cui implantati sumus, qui operatur opus suum & audes dicere, nos conuiuere ad flagitia? Hoc enim fuerit dicere, Christum ipsum peccare. Nam quum surculus implantatus, eundum fructum profert quem arbor, nos *Tertium argum in ab operatione nostra*

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Nota

bor, nos insiti Christo, Christi quoque fructus profere-
mus. Ioannis decimo quinto: Ego sum uitis, & uos pal-
mites. Nam sicut fluxit ex radice Adæ primi, succus in-
obedientie, ut repugnet caro spiritui, ita & ex radice
Christi manat in nos gratia, per quam obedimus deo.
Est præterea Christus caput nostrum, non sicut princi-
pes dicuntur capita populi, qui nihil efficiunt in alijs,
sed solum aliquanto sublimius sapiunt. Ita autem caput
est, ut animet totum corpus, & ex eo totum corpus co-
agmentetur, ut ad Ephes. 4. & sicut naturale caput ui-
tam distillat in membra.

Similitudine mortis eius.

Nota

Pro participes, repetere potes, Insiticij per similitu-
dinem resurrectionis &c. Subest ibi & quartum argu-
mentum, quo arguit à spe nostra, quasi dicat: Putas ne
nos bona resurrectionis uelle amittere ignauia? Amit-
teremus autem, nisi imitaremur Christum in similitudi-
ne mortis. Et nota, quod non dicitur, ibi similitudo mor-
tis Christi, quasi Christus non sit uere mortuus, sed quod
nos ei debemus assimilari per mortem, hoc est, ut sicut ip-
se defunctus est hac uita, ita nos defungamur peccatis.

Illud facientes.

*Superius dicit
in exponit*

Uerum homo

Exponit superius dicta. Sed discæ hic modum loquen-
di apostoli, quid ueterem hominem & nouum hominem
dicat. Aiunt ueterem hominem, quatenus spiritu san-
cto afflati non sumus. Et bene. Sed quis ille, & quomo-
do crucifigendus? Inobediens ille deo, & sui commodi
affectu

affectator. **C**rucifigamus igitur nostram uoluntatem, et
 tam non queramus nostra, quam si non essemus, sed glo
 ria dei in omnibus spectemus. **N**ouus autem homo est
 is, qui spiritu sancto afflatus est, et hic obedit uolunta
 ti diuinae. **V**oluntati autem diuinae obedire, a Christo est
 qui hanc suam obedientiam suis etiam inspirat, et ita
 aboletur peccatum, dum non seruitur peccato. **D**iscite eti
 am hic, quae sit uera imitatio passionis Christi, quia Chri
 stus dicit: **N**olite flere super me, sed super uos ipsos.
Recte igitur imitamur Christum, si affectiones nostras
 crucifiximus.

Nouus homo

*Diuina uoluntati
obedire a Christo
est*

*Hic dicitur quod sit
uera imitatio
passionis Christi*

Etenim qui mortuus est.

Sensus est: Si esses omnino mortuus peccato, iam es
 ses iustificatus quoque, et ne minimum quiddam tibi ad
 haereret. **P**robant hoc dicto baptismum durare usque ad
 mortem, et tunc demum hominem uere iustificari. **P**ro
 inde et hoc subiiciunt. **S**iquidem uera est iustificatio et
 consummata in morte, sequitur, quod si purgatorium es
 set post hanc uitam esse etiam baptismi quoddam genus
 et nondum peccata uere mortua. **S**ed tu exponas de
 studio mortificandi peccatum, quod quum fides in no
 bis operatur, mortui sumus cum Christo, et spem uitae
 aeternae habemus.

Sensus est

Scientes quod Christus semel.

Sensus est: Sicut Christus perfecte et una mor
 te satisfecit, neque opus est ut iterum moriatur pro pec
 catis: ita et nos eum imitari debemus, quod perfecte ar
 temus

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

temus contra peccatum, dantes operam ne relabamur.

Ita & uos ipsos existimetis.

*Inam ad Gay
Ipsius Plurim
de se deo r
miseris qd
scribere*

Quantum ad baptismum attinet, de se debet unusquisque hoc sentire, quasi esset mortuus mundo, & sibi dicere in tentationibus: Quum mortuus sis, quid ad te mundus? In bonis autem operibus tanquam uiuens deo, alacriter obedire, eo quod scit illa placere deo.

Per Christum Iesum.

Hoc non fit nostris operibus, sed gratia domini nostri Iesu Christi.

Ne igitur regnet peccatum.

*Exhortat ad uitae
sanctimoniam* Exhortatur ad uitae sanctimoniam, quo magis diluat quod obiectum, Christianos probare peccatum.

Igitur.

Quia tanta promissimus in baptismo, quia tam nobiles sumus & implantati Christo, qui sua opera operatur in nobis, quia tanta bona nobis promissa sunt. Igitur nunquam admittamus ut in nobis regnet peccatum.

Peccatum.

Non unum & alterum dicit, sed procliuuitatem ad peccandum, & hoc est originale peccatum, quod habitat in carne nostra, propter quod dicimur peccatores etiam post baptismum. Relinquuntur enim concupiscentiae illius in carne nostra, sicut Iebusaei in terra sancta.

Ne regnet.

Non dicit, ne tentet, uel exerceat, sed ne uincat, & pri-

Et primas partes habeat extincto spiritu dei.

Vestro corpore.

Corpus totum hominem uocat, etiã internum. Idem enim est quod infra dicit, peccatum uobis nõ dominabitur. Neq; enim omne peccatũ in carne est, hoc est, exterius apparet: sicut de supbia, et heresi, inuidia, et similibus patet, quæ intrinsecus latent: quæ tamẽ et ipsa dicuntur opera carnis, et qui ea faciunt carnales dicuntur. Imò proprie omne peccatum sedẽ in anima habet, et exterior homo non est nisi instrumentum.

*Corpus enim
hoc uocat anima
interum*

Mortali.

Admonet interim nos fragilitatis nostræ. Dicit autẽ mortale corpus, hoc est, peccabile, et ad secundã mortẽ propensum. Corpus enim hoc aggrauat animam.

*Admonet inter
im nos frag
ilitatis nostræ*

Ne obediatis concupiscentiis.

Testatur adesse quidem cupiditates, sed hortatur ne quis illis obediat, ad quod exponunt illud Gen. 4. Subter te sit appetitus tuus.

*Testat quidem
adq; impedi
tatem*

Membra uestra

De externis maxime loquitur: ut puta aures, ne audiant scurrilia: oculi auertantur, ne uideant uanitatem: manus contineantur, ne rapiant: pedes, ne currant ad effundendum sanguinem: lingua, ne loquatur dolũ: et reliquum totum corpus sanctificetur. Tametsi et de internis non indigne intellexeris, nempe ut fel careat

*De externis maxime
loquitur*

H ira, cor

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

ira, cor autem uanis cupiditatibus & prophanis cogitationibus.

Arma iniusticiæ,

Arma, id est, instrumenta, organa. Mauult tamen hoc nomine uti, ut admoneat perpetui belli contra spirituales hostes. Et ut ostendat diabolum nos armis nostris expugnare, cui occasionem damus per ignauiam ac peccata nostra, ut accepta potestate à deo nobis illudat.

Sed accommodetis

Iustitia uera
ab internis incipit

Vera iusticia ab internis incipit, unde dominus dicit, Regnum dei intra uos est. Vult igitur ut imitantes Abel primum nos ipsos offeramus deo, & deinde dona:

Intelligi uero
quia facit in
spu antea fuit
ut bonus

na: nullus enim bona opera facit, nisi ipse antea fuerit bonus. Neq; fructus bonos antea proferet, nisi fuerit arbor bona. Vult insuper ut cum magna alacritate & gaudio nos offeramus tanquam hi qui carcere soluti, uel e morte suscitati sunt. Vnde dicit, uelut ex mortuis uiuentes, alludens ad illud Ezech. 37.

Arma iusticiæ deo,

Membra nostra sint arma iusticiæ ad confessionem & contestationem fidei in nobis latentis. Insuper & ad suam ipsorum humiliationem, quo parabilia sint ad seruiendum spiritui & proximo.

Peccatum enim uobis.

Post exhortationem
commendati uincula
magis incipiunt

Post exhortationem commendati uincula magis incipiunt. Ferme enim sic dicit, exhortor quidem: sed scio & confido.

confido, quod non sitis ex eorum numero, quibus peccatum dominatur, & causam subiungit,

Non enim estis sub lege &c.

Quamdiu uel inuitus, uel in hominum gratiam, uel metus aut premij respectu facimus ea quæ in lege præcepta sunt, semper adhuc sub lege sumus, et nos reos agere & condemnare lex poterit. Quando autem scientes nos per Christum reconciliatos patri, alacriter & sponte facimus ea quæ lex præcipit, facturi ea, etiam si nulla lex posita esset, sub gratia sumus. Et hæc est lex quæ Spiritus sanctus in cordibus hominum scribit.

Quid igitur peccabimus?

Secunda obiectio, ne quis Euangelium causetur sol^{Secunda ob} uere legem, eo quod dicamus, fideles esse supra legem.^{rectio}

Nam quia Christus est supra legem, & qui sub gratia sunt, incorporati sunt Christo, & ita cum Christo etiam ipsi supra legem, sed feliciter. Nō enim hoc ædit ad exaggeranda peccata, sed ad sanctimonie augmentum.

Arguit autem in hunc modum: Eius quis opera facit, cuius seruus est: uos serui estis iusticiæ per gratiam & Christum, ergo etiam iusticiæ opera facietis.

Peccati ad mortem siue ad obedientiã.

Cōtra neutrales duas ponit obedientias, peccati scilicet et iusticiæ, mediã ignorat. Interim & libertatẽ arbitrij quã nulla sit, insinuat. Aut enim seruus es peccati, & eius tyrãnide in peccatum sponte trãsis: uel seruus es

H 2 gratiæ,

*Quas obedi-
tas ponit
ad neutrales
est si a m
tunc*

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

gratiae, et operate per te deo opera, gloriosus appares.

Gratia autem deo.

Gratias deo dicit, ne quis uiribus suis libertatem tribuat.

Obedistis ex corde.

Id est, facti estis spirituales, et ita non habetis opus lege, quae posita est malis. Seruatis enim unctionem et charitatem, quae forma est doctrinae, in quam traducti estis. Hoc enim mandatum Christi est, ut diligamus inuicem, sicut ille dilexit nos.

Liberi autem facti peccato.

Iterum negat esse medium, sed necesse est, ut uel bonus sis, uel malus: frigidus uel calidus. Tepidos enim euomit deus. Hier. 24. sunt ficus ualde bonae, et ualde male ante templum.

Humanum quiddam dico.

*Hoc loco ex
Gottm. sup
supra* Etiam hoc loco exhortatur sicut supra, quum possim multa a uobis exigere. Quid enim non debemus Christo pro nobis passo? Sed spectans imbecillitatem uestram, hortor tantum, si non plus seruitis iusticiae, saltem tantum

*Cap. secundum
te ministrum quod
in antea se
misterio* seruite iusticiae, quantum antea seruistis peccato. Ut autem

semper sponte accendamus ad exercendum nos in bonis operibus, proponit antithesin ministerij peccati et iusticiae. In ministerio enim peccati est priuatio omnium bonorum, quia seruus peccati liber est iusticiae, id est, caret iusticia: quod uel unum solum deterrere deberet a peccato. In

super in

AD RHOMAN. CAP. VII. 58

super in ministerio peccati est immunditia, & deinde fructus, confusio, & erubescencia: deniq; finis, mors anime. Contra, ubi seruitur iusticie, ibi est manumissio à gravissima illa servitute peccati, à qua liberari p se magnum est: deinde est traductio in servitutem dei, cui servire regnare est: est autem & pro immunditia sanctificatio, pro confusione fiducia, pro morte vita eterna.

Etenim autoramenta peccati mors.

Mors quidē nobis debetur iuste propter peccata. *Vi- Mors quidē de-
bit nobis iuste
pro peccata*
ta autē eterna donū dei est, ut scias deū sua dona in nobis remunerare. Atq; ita nos deus gratis beatos facit.

CAPUT VII.

An ignoratis fratres,

Alia similitudine adstruit, quod dixerat Christianos non esse servos peccati, sed iusticie: & *Alia similitudo
dicitur esse*
predicatione Evangelij vitis ianuam non aperiri. Est autem similitudo à coniugijs sumpta. *Duplex potest
coniugium*
Duplex enim ponit coniugium, sicut & duplicem posuerat servitutem. Gerit autem uxor in coniugio servilem personam, & quum nos comparet uxori, utrobique declarat servire, atq; hac ratione libero arbitrio iterū nihil erit glorie. Habes etiā hic fontem allego-riarum de matrimonijs, quorum crebra mentio in scripturis.

(Sciētibus enim legem loquor)

Id est, doctis loquor: unde argumentum est Christianos

H 3

stianos

ANNOTAT. IO. DECOLAMP.

stianos tunc fuisse exercitatos in lege. Vel saltem sciuisse naturam legis, & quantum lex obstringat. Nam quamdiu lex durat in suo uigore, tenetur homo eam seruare. Vnde legem à ligando dictam uolunt, sicut religionem à religando, quod obliget. Vocat autem & peccatum originale, ac ueterem hominem legem, propter uim & tyrannidem suam.

Nam quæ sub uiro est mulier.

Coniuga duo Coniuga duo ponit. Primum est mulieris cum marito turpi et ignobili, procreanteq; monstrosos partus.

Secundus Secundum est mulieris cum pulcherrimo et benignissi-

mo mo, procreanteq; nobilissimam prolem. Primus uir notus est uetus homo, & fomes ad peccandum, uir plane turpis, & qui turpissimos partus procreat, opera carnis.

Vir Vnde per illum infra dicimur fructificare morti.

Vir Vir autem secundus est Christus. Ioannis tertio. Qui habet sponsam sponsus est. Et Matthæi. 9. Non possunt filij sponsi lugere &c. De hoc sponso intelligitur canticum canticorum. Et Osæ secundo. Vocat me uir meus

1. Corinth. 12. Adiunxi uos uni uiro &c. Ex illo uiro habemus nobilissimos fructus, nempe fructus spiritus:

dum non seruiamus per uetustatem literæ, sed per nouitatem spiritus. In litera seruiunt omnes quotquot non aguntur spiritu dei, in spiritu autem qui gratis & hilariter deo seruiunt, non spe præmiorum allekti, nec metu peccatorum territi.

Nota Igitur uiuente uiro uocabitur adultera.

Tractat

Tractat apostolus hunc locum. 1. Corinthi. 7. idq; serio, hic autem solum pro similitudine assumit. Animaduerte tamen, quod si mulier discesserit à viro propter adulterium viro, iam non est obligata viro. Matthæi quinto. Si tamen Christiana, ualde sollicita erit pro salute viro, etiam adulteri, pro qua nihil non feret et tentabit. Animaduerte & hoc, quod ius ueteris hominis non ita ligat per omnia, sicut lex coniugij uxorem. Vetus enim homo non proprie uir est, sed magis adulter. Adam enim iustus creatus est primum, propterea desciscere debemus à uetere Adam. Dicitur tamen uir propter tyrannidem & uim.

Quid igitur dicemus?

Ex his quæ dicta sunt emerget quæstio de sanctitate legis. Dixerat enim legem operari iram, & eos qui sub gratia, iam non esse sub lege. Præterea compararat ueterem hominem & peccati fomitem legi. Poterat quis suspicari & colligere, legem esse peccatum, & ita blasphemare in Mosén & legem dei. Proinde ut ostendat honestatem legis, respondet. Absit, quasi dicat. Non dixerim legem, quæ per Mosén datam, impiam, quum peccatum sit transgressio legis, sed uelim deplorare infirmitatem et debilitatem nostram hisce uerbis. Nam post peccatum primorum parentum ita uiciata est natura nostra, ut lex à deo data, quamuis uere sancta sit, non solum tamen non inuuet, sed & deteriores reddat. Si autem quæris, Quare data fuit olim lex? Respondeo.

H 4 Debebat

*Ex his q̄ dicta
sunt emerget quæstio
de sanctitate
legis*

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Debat homo absque lege deo hilariter seruire omnia
bus suis affectibus, uerum ut peccator erat, non cognosce
bat maliciam suam, quod tanta pronitate ad peccandum
Postquam de lege ferretur. Posita igitur est lex, ut quum uideret se illam
non posse implere, agnosceret se infirmum & plane im
pium, eo quod affectu repugnaret spiritui, atq; ita de
sperans de suis uiribus, ab optimo deo peteret auxili
um, & accepto diuinitus spiritu, faceret quod carnis ne
gabat infirmitas.

Sed peccatum non cognoui, nisi
per legem.

*Hoc unum pres
titit mihi
lex* Hoc unum prestitit mihi lex, ut aperiret mihi oca
los ad cognoscendum peccatum, hoc est, peccatricem ill
lam & sauciam naturam, hominibus ferme semper occ
cultam. Tantus enim ante legem erat stupor, ut ab exter
nis & hypocriticis operibus metirer sanctimoniam,
& mihi ipsi incognitus eram, quod tam turpis, infir
mus & abominabilis essem. Verum quod scio nunc ha
bitare in me peccatum, hoc debeo legi. Ante legem nul
lam faciebam conscientiam super concupiscentia prohi
bitorum & odio legis, nunc post legem, quia illa uideo
esse in me, et displicere deo, necesse est, ut fatear me esse
peccatorem.

Occasione autem accepta, peccatum.

*Quaerit quis
quam* Quereret quispiam. Nihil ne profuit tibi lex ad emen
tationem tui, postquam cognouisti te esse peccatorem?

Dicit

Dicit nihil se tale à lege emendatum, sed excitatum & inflammatū ab ea ad peccatum, hoc est quod dicit. Peccatum genuit in me concupiscentiā, id est, peccatrix mea natura & contumax legem esse indignabatur, & quæ antea peccabat simpliciter, accepta lege cum odio legislatoris peccare cœpit. Et sicut Cain male duidebat, externa opera faciens, animum autem à deo auertens.

Siquidem sine lege peccatum mortuum erat.

Hic mortuum esse non est idem quod non esse, uel non imputari ad peccatum, sed peccatricem naturā non ita irritatam, neq; ita territam à lege. Antea, inquit, non eram notus mihi, quod ita regnaret in me peccatum, sicut pharisei secura & tranquilla conscientia sunt iustificantes seipso, & placentes sibi. Nam quia legem & uim legis non cognoscunt, neq; terrentur, neq; confunduntur ab interna sua fœditate.

Hic mortuum esse non est idem quod non esse

Ego autē aliquando uiuebam sine lege.

Intelligas quo tempore phariseum ageret, nondum cognita uim legis, quæ omnes uires requirit.

Porro ueniente mandato peccatum reuixit.

Id est, cognita uim mandati, reuixit uis peccati, id est, conscius factus sum, quantum rebellet caro mea spiritui, et apparet quanta in me pronitas peccandi.

Cognita uim mandati reuixit uis peccati

Ego autem mortuus sum.

H 5 Ex eo

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Ex eo tempore didici, quàm nihil possint omnes hu-
manæ uires, & me esse infirmū ac mortuum. Vide hoc
loco quantum ualeat liberum arbitrium.

Hoc esse ad mortem.

Et non solum uidi corruptas uires animi, sed etiam
me non esse curabilem simplici remedio. Nam remedi-
um legis quod uiuificare debebat, tam non proficiebat,
ut etiam ad mortem cederet.

Nam peccatum occasione accepta.

Quomodo cederet ad mortem? Hoc modo. Nam pro-
nitās peccandi, id est, peccatrix natura quæ intra me est
ut intellexit sibi modum poni, & se refrenari, non so-
lum non fecit bonum, sed etiā addidit malum, ut sciant
me magnum peccatorē, qui antea iustum me putabam.

Itaq; lex ipsa quidem sancta est.

Nihil queror de præcepto uel lege, quæ nō solum san-
cta est, quia à deo sancta tradita, sed etiā iusta, quia ea
prescribit quæ deo debentur. Deniq; & bona est, quia
multa secū nobis affert commoda, si illā seruauerimus.

Ergo quod bonū, mihi factū est mors?

*Aliam mouet
questione*

Aliam mouet quæstionē. Diceret enim quispiam. Pu-
gnas tibi ipsi ô Paule. Quomodo dicis legē bonam, quā
eandem uidearis dicere authorem mortis? Hæcine sci-
liet legis commoda? Respondet. Absit, ut hæc sic dicā,
& legi meam miseriam acceptam feram, sed tribuo hoc
peccato & peccatrici nature meæ, quæ optimū phar-

Responde

macum

AD RHOMAN. CAP. VII. 54

macū legis reijcit, & quod ad salutem datū, sibi in ue-
nenum conuertit. Legem bonam fateor, sed peatrice
meam naturam tantę bonitatis non esse capacem doleo.
Nam illa mortem parit, non lex.

Vt fieret maiorem in modum.

Quomodo gignit mortem uiciata caro, uel peccatū *Quo gignit
morte uicia
in caro uel pec-
catum*
Quia post præceptū non solū non desino peccare, sed
& amplius pecco. Vnde nulla relinquitur mihi excusa-
tio, dicorq; peccans peccatū, idq; per excellentiam.

Scimus enim quod lex spiritualis est.

Manifeste suo exemplo probat, quomodo in malum *Quo exemplo
manifeste pro-
bat*
cedat lex, sua tamen culpa, quo etiam declaratur, sana
et non carere peccato in bonis operibus. Non ideo aut *Nota*
tem lex spiritualis dicitur, quia allegoricas in se conti-
net sententias, sed quia spiritum exigit, & uult ut om-
nia faciamus sicut spirituales. Nisi enim factus fueris
nouus homo, & regeneratus per spiritum, ne apicem
quidem adimplebis in lege: Vbi autem acceperis spiritū
Christi, qui est impletio legis, tunc te nulla lex accusare
poterit: Hoc qui sciunt, nequaquam cum pharisęis de
suis operibus gloriabuntur. Obserua tamen, quod non
idem est dicere, legem esse spiritus, & legem spirituale
esse. Lex enim Mosi dici potest spiritualis, quia affectū
exigit, sed non uires præstat adimplendi legem. Nam
lex spiritus, lex est fidei, ut infra patebit.

At ego carnalis sum.

Ego

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Ego quatenus mihi relictus sum, & iuxta primam generationem ab Adam, carnalis & crassus sum: non specto gloriam dei, fugio crucem, amo commoda propria: & non solum carnalis, & sicut minister addictus carni, sed sicut empticium mancipium, qui non possum suffugere imperium domini, & facio quicquid caro imperat. Lex spiritalem requirit, ego autem carnalis sum: lex uult liberum, ego autem captiuus sum. Carnales sumus in peccato Ade, qui perdidit innocentiam, eo quod in illo peccauimus omnes, cognouimus autem per legem nos esse uenditos. Esa. 52. Quia gratis uenditi estis, & non in argento redimemini.

*Carnales sumus
in peccato Ade*

Quod enim ago, non probo.

*Apostolus non
introducitur
alienam personam
sed suam propria* Non introducit Apostolus alienam personam, sed suam propriam. Dicit autem: Quod ago, in carne scilicet, improbo per legem, & odi spiritu. Et agnoscit in se adhuc Apostolus etiam iustificatus peccatum, & peccandi cupiditatem.

Non enim quod uolo, facio.

Hic apparet & uitam iustorum esse perpetuam palestram, impelluntur enim a spiritu sancto ad facienda bona, sed obstat caro, & deformat opus. Iustus cupit agere bonum opus optime, sed quum considerauerit quale illud sit, inuenit multis modis uiciatum, & non factum sicut uult, & dicitur lex dei, & proinde non probat, at tamen interim licet ipso inuito admisceat se aliquid impurum et ingratum, nihilominus adnititur facere opus legis

legis: quo studio testatur legem esse bonam. Exemplum habes in precibus, quas quis cupit absq; euagatione mētis deo dicere, & præter sententiam suam uarias cogitationes admittit.

Nunc autem ego non perpetro illud.

Quod opus sanctum non legitime fiat, in causa est peccatrix nostra natura in nobis habitans, & suam tyrannidem exercens. *Quod opus sanctum in nobis legitime fiat*

Novi enim quod non habitat in carne.

Id est, re ipsa experior, quod non solū habitat in me peccatū, sed etiam non habitat bonum. Nam scio naturā ita uiciatam, ut quamuis spiritus aliquid reuelauerit, & concesserit uelle, tamen oppugnet caro, desintq; uires ad perficiendum, nisi idem spiritus perficiat.

Porro si quod non uolo facio.

Sensus est: Ex hac inobedientia satis apparet, quod si fecero bonum opus negligentius, contranitente bona uoluntate, illius negligentie causa est inhabitans peccatum. *Sensus est*

Delectat enim me lex.

Ex hoc loco manifestum est Paulum hæc in sua persona dixisse, quamuis esset iustificatus. Non enim delectat lex dei, nisi iustificatos. *Manifestum est ex hoc loco per Paulum hæc in sua persona dixisse*

Video autem aliam legem.

Dispensatione dei, ne superbiamus, tyannis uel imperium ueteris Adæ præcipit contraria legi dei. Lex dei uult

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

dei uult, ut colam deum super omnia. Lex quæ in mem-
Lex dei uult bris, iubet ut commoda propria sequar. Lex dei uult,
ut diligam proximum sicut me ut diligam proximum sicut me. At lex nature dicit,
charitatem à seipso incipere. Vide autem ut seuiat lex
carnis: rebellat enim legi dei. Neque hoc satis uidea-
tur, nisi per legem, datam mihi in remedium, captiuum
Patet in hoc me faciat legi peccati, hoc est, sibi ipsi. Peccatum enim
uocamus uicium hic uocamus uiciatam naturam, legem autem eius, im-
tam nam petum saucie nature in membris & affectibus. Paucis
ipsa peccatrix natura suo imperio sibi me uindicat & à
mandato dei auellit.

Miser ego homo.

Depressum de Deplorat seipsum, & hæc est uera & perpetua caus-
obscure sa deplorandi nos ipsos. Alibi solet Apostolus gloriari
in paupertate, in ignominia, in afflictionibus, & simili-
bus: carnis autem inobedientiam luget: et non solum di-
cit se infirmum uel captiuum, sed planè miserum, & om-
ni auxilio alioqui destitutum: hoc est quod et Dauid de-
plorat: Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est
Et Esa. 59. Rugiemus ut ursi, meditabimur ut columba
quia non est iudicium.

Ex hoc corpore morti obnoxio.

Id est, procliui ad peccandum, sicut & supra dixit
Ne regnet in mortali uestro corpore peccatū. Vel sim-
pliciter, Quis liberabit me à morte illa, et graui illa mi-
seria? Potest & corpus mortuum appellari, quod dor-
miat

AD RHOMAN. CAP. VII. 56

miat ab actibus interioris uitæ, & mortuis simile sit. *Nota*
Nam licet quorundam fides deo uere uiuat, ut est in im-
fantibus & imbecillibus in fide, mortua tamen est inter-
dum à uita proficientiū de uirtute in uirtutem. Et ita cor-
pus suum Paulus uocat corpus mortuum propter pec-
catum. In quantum enim corpus quod corrumpitur ag-
grauat animam, & deprimit sensum à cogitatu rerum
meliorum, in quantum corpus est mortuum. Et idcirco e-
tiam nos dicimur mortui, & consequenter fides quoq;
dicitur mortua, quia fides dum non operatur per dilec-
tionem, quantum ad illud opus quod facere debebat,
mortua dicitur. Et ita quis posset etiam illud Iacobi ex-
ponere, Fides absq; operibus mortua est, sed prestat q̄
simplicissime scripturas exponi.

Gratias ago deo meo.

Apostolus circumspiciens seipsum cum suo libero ar-
bitrio, & uiribus reliquis, per omnia destitutū se inue-
nit, & in sola gratia Christi, qui dat ut uincamus, salua-
ri se posse cognouit, unde & gratias dicit deo.

Itaq; ego mente seruo legi.

Epiphonema est in hunc sensum: Talis est con- *Epiphonema*
ditio hominis, ut quatenus illustratus fuerit spiritu *et in hunc*
sancto, seruiat deo: quatenus autem sibi ipsi relictus, ser- *seruum*
uiat peccato.

CAPVT VIII.

Nulla igitur nunc condemnatio.

Postquā

*Incipit inc
De gratia
docere*

Gratia

Favor

Postquam de natura peccati egit & carnis, id est, humane nature miseriam deplorauit, incipit nunc de gratia docere, quæ nos liberat de corpore mortis, & facit ut peccata, quæ nequit uitare humana imbecillitas, deus ignoscat. Est autem gratia, non qualitas quedam animæ, ut hactenus doctum est, sed fauor dei quo uel ex filiis iræ fiunt filij regni, uel conseruantur in numero filiorum, qui sunt filij regni. Fauor autem ille in filios, est ex fauore dei in Christum, natura filium dei, de quo pater dixit: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum. Vnde omne nostrum meritum est in Christo, qui nostra iusticia est, & abstulit peccata mundi, ut est. 2. Corinth. 5. Eum qui non nouerat peccatum, fecit pro nobis peccatum, ut efficeremur iusticia dei per illum.

Nulla igitur condemnatio &c.

Si nulla est condemnatio, igitur nec culpa imputabitur, neq; pœna exigetur. Consectaneū etiam est, quod hi qui fide defunguntur hac uita, ad purgatorium quod commenti sunt, non transeunt: sunt enim illi in Christo Iesu per fidem. Ita. 1. Ioannis primo, Si confiteamur peccata nostra, fidelis est deus & iustus, ut remittat nobis peccata.

*Christi in uita
est qd uera*

Qui sunt in Christo Iesu.

Christus enī uitis est uera, in qua quisquis manserit afferet fructū multū. Io. 15. Sed obijcis, Satis igitur erat dicere, his q sunt i Christo Iesu, neq; opus erat addere.

Qui

Qui uersantur iuxta spiritū. Verū hoc adiicit, ne quis uana spe semetipsum seducat, & fictitiā fidem pro uera habeat. Sic & Ioannes in epistola sua, quum diceret, Omnis qui manet in eo non peccat: diligenter simul admonuit ne quis se seduceret.

Iuxta spiritum.

Iuxta spiritum uersantur, qui ambulāt iuxta nouum ^{In ambulat} affectum, legem absq; imperio legis facere paratum, et ^{intra nom af} peccatis repugnantem. Iuxta carnem uero ambulāt, qui ^{factu iuxta} omittunt ea, quæ lex præcipit: uel etiam, qui ea faciunt ^{non uersat} quæ lex præcipit, sed inuitus, atq; adco ut uellent non esse legem. Quotquot autem tales sunt, ad Christū non pertinent, quatenus carnem sectantur. ^{In iuxta car}

Lex enim spiritus uitæ in Christo.

Queris, quomodo nulla est cōdemnatio? quia filius, cui pater omne iudicium dedit, reddit nos liberos à iure, id est, tyrannide peccati & mortis. Non dicit autem, quod omnino liberet nos à peccato & morte: sed tantū à iure peccati & mortis, ne scilicet damnose sint procliuuitas peccandi & mors.

Lex spiritus.

Id est, gubernatio uitalis spiritus, quem suppeditat Christus, nō solū admonens nos exēplo mortis suæ ad charitatis opera faciēda, sed etiā operās illā i cordibus nostris. Ex hoc spiritu profluit gaudiū in aduersis, sear ^{Ex g spu pro} ritas i medijs periculis, spes i his quæ sunt præter spē. ^{fluit gaudiū}

I Etenim

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Etenim quod lex prestare non potuit.

Hoc est, quia impossibile erat homini suis uiribus implere quae in lege sunt praecipita: propterea misit deus filium suum, per quem iustificaremur, et legem imple remus. Nam propter illum non imputatur ea, quae olim peccauimus: et datur gratia ac spiritus, ut hilariter deinceps mandata eius faciamus. Ceterum hic te non moueat uulgare dictum, Anathema esse, quod deus praecipit impossibilia: uerum enim esset, si quis secluderet gratiam dei, cum qua omnia possumus, et sine qua nihil possumus quam peccare, quod uerius quis dixerit, non posse. Et quia tanta est infirmitas nostrae naturae: lex literae occidit, spiritus uiuificat. 2. Corint. 4. Quod autem ita infirmi simus, unusquisque in seipso agnoscere poterit. Lex praecipit amare inimicos ex toto corde. Item uult, ne sit nobis cor lapideum. Sed cognosce teipsum, an quis cor tuum mutare possit praeter deum. Non minus enim est, quam si quis mortuum suscitaret, uel caecum illuminaret.

*Lex praecipit amare
et inimicos*

Per carnem.

*Carnem totum
hominem
intelligi
de gratia destitutum*
*in hoc loco
liberi arbitrij
uis ad faciendum
bona: sicut et
mox in posterioribus,
quum dicit: Affectus
carnis mors est,
et legi dei non subditur:
siquidem ne potest
quidem.*

In simi

In similitudinem carnis peccati.

Hic Valentinus & Marcion sumunt argumentum, ^{Argumentum hic sumunt Valentinus & Marcion} quod Christus non habuerit uerum, sed phantasticum corpus. ^{Nota} Atqui apostolus non negat, Christum habuisse ueram carnem, quamuis dicat similitudinem carnis. Negat autem habuisse ueram carnem peccatricem, quia caro eius non fuit peccatrix, quamuis fuerit similis nostre, quæ peccatrix: sed in hoc habuit similitudinem, quia Christus mortuus descēdit ad infernum: quod non uidetur esse, nisi eorum qui uere peccatricem carnem gestant: quia stipendium peccati, mors. Et ob hanc rationem Num. 21. comparatur serpenti æneo, qui habebat speciem serpentis, & uerus serpens nō erat. Et Deut. 22. dicitur, Maledictus omnis qui pēdet in ligno, quod intellige de Christo, non quod pro se, sed quod pro nobis fuerit factus maledictum coram deo.

De peccato damnauit peccatum in carne.

Id est, per hostiā, uel sacrificiū corporis, quod dictū fuit peccatū, cōdemnauit, id est, uim ademit. Peccatum, id est, tyrannidem peccandi in nobis. Solet enim in scriptura etiā sacrificiū peccatū dici, ut Osee. 4. Peccata populi mei comedent sacerdotes. Et ita mors Christi, quia sacrificium fuit, peccatum dicitur. Condemnauit autem peccatum hoc modo, quia innocens fuit caro Christi, & mortua, perinde ac uere peccasset. Condemnatum est

I 2 tum est

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

tum est peccatum, id est, factum est odiosum & abominabile, ita ut spiritus dicat in nobis: **Ece** propter te mortuus est filius dei, ille innocens & immaculatus dei filius, ut posthac te abstineas à peccato, dimittanturq; tibi priora peccata. **Quid** peius igitur peccato? & quare denuo redires ad peccatum? **Hic** spectandum est, quale sit sacrificium illud, & quanta charitate, quantisque doloribus, & quanta innocentia sit oblatum, ut sponte proficias ad beneficiendum proximo, Christi charitate motus. **Hæc** animi præpeditudo ex spiritu Christi est, & plenitudo legis. **Et** hoc est quod dicit, ut iustificatio legis impleretur. **Charitas** enim talis implet legem.

*Unde quibus
pato*

Quæ carnis sunt sapiunt.

*Tripliciter dicitur
distinguitur inter
eos qui de gratia
sunt gratia
gratia* **Tripliciter** distinguit inter eos, qui destituti sunt gratia, & qui gratiam sunt assecuti. **Gratia** carent carnales. **Hos** definit, quod sapiant ea quæ sunt carnis, id est, sectantur sua ipsorum commoda: quod non solum de externis intelligas, sed etiam de internis. **Nam** quicumque illi sunt, qui sibi ipsis placent in donis spiritus: ut sunt scientia, patientia, & similia, uere carnales sunt. **Spirituales** autem & gratiam assequuti, sunt hi qui quæerunt ea quæ spiritus, id est, ea quæ sunt dei. **Nam** licet quæeras quod ad interni hominis decorem facit: ut est, meditari uel orare, & nõ retuleris gratuito in laudem dei, neutiquam eris spiritualis. **Oportet** enim ut renuncies omnibus etiam internis, & in te operetur spiritus dei.

Affectus

Affectus carnis mors est.

Secunda distinctio ex fine. Nam quicquid agunt carnales, mortale est, eo quod non respiciunt deum, qui est uita, & fons uitae: quod uero agunt spirituales, uitale est, & uitam affert. *Secunda distinctio ex fine*

Affectus carnis inimicus deo.

Tertia distinctio, quia carnales inimici sunt dei. Nam quia oderunt legem, per consequens etiam oderunt legislatorem: Spirituales uero amici sunt dei, & proinde de grati deo, & filij, ac templum dei dicuntur &c. *Distinctio tertia*

Legi enim dei non est subiectus,

Cauendus est hoc loco Marcionis & Manicheorum error, qui naturam quandam aduersariam, & contra militantem deo esse dixerunt, quae condita esset a deo malo. Affectus enim carnis ideo dicitur contrarius deo, quia subtracta gratia iam non sectatur homo quae digna sunt deo, nihilominus tamen deus etiam illam malignitatem expugnat. *Distinctio tertia*

Vos autem non estis in carne.

Incipit blande exhortari & a laudibus, ne in numero peccatorum & carnalium numerari se credant: de quibus dixit, quod sectentur ea quae carnis, digni morte, ac inimici dei, quasi dicat: Non numero uos inter carnales illos, sed spirituales. Esse in carne, est esse in operibus carnis: sicut & infra, Caro & sanguis non possidebunt regnum dei. Non enim dominatur substantia *Incipit blande exhortari*

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

carnis, sed opera: nec reatus substantiae, sed conuersationis. Stulte quidam hoc loco coniugium sacerdotum impugnant, quasi scilicet Paulus non scripserit coniugatis, eque ac caelibibus.

Siquidem spiritus dei habitat in uobis.

Iterum ne adulari uideatur dicit, quomodo illos laudarit. Sed ut sciamus quomodo spiritus dei habitet in hominibus, obseruanda est uaria acceptio nominis spiritus. Crassissime nomen spiritus pro uento et anhelitu accipitur in scriptura, ut Ioannis tertio capite: Spiritus ubi uult spirat. 1. Corinth. quartodecimo: Psallam spiritu et mente. Et nonnunquam pro re nihili et uana, ut Esaiæ uigesimo sexto: Coepimus, et peperimus spiritum. Sed de his nihil ad propositum. Nonnunquam et pro angelis uel demonibus accipi solet. Quantum uero ad propositum attinet, de spiritu sancto metio est, qui unus deus cum patre et filio. Et uocatur hic spiritus dei, spiritus Christi, et spiritus eius qui Iesum suscitauit a mortuis: quod idem est dicere. Appellatur autem et nonnunquam a donis suis, ut quum dicitur spiritus adoptionis uel sanctificationis, id est, spiritus qui adoptat et sanctificat. Sed et dona spiritus, spiritus dicuntur: ut spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilij et fortitudinis: ut Esaiæ. 11.

Et ut sciamus quomodo spiritus dei habitet in hominibus, obseruanda est uaria acceptio nominis spiritus.

Dona spiritus

In uobis.

In illis habitat spiritus dei, quos facit ex filiis irae, filios pacis per fidem. Nam quantum ad naturam suam, est ubique.

In illis quos facit ex filiis irae

est ubiq; sed quos tales facit, speciali modo gubernat ita ut agnito beneficio Christi, idem spirent, sapiant ac uelint quod ille, qui exinaniiuit semetipsum in seruitutem nostri, atq; hi gratiam & charitatem habent.

Quod si quis spiritum Christi non habet.

Hi soli ad Christum pertinent, qui characterem Christi gerunt. Vnde uerum est quod dominus dicit. Multi sunt uocati, pauci uero electi. Nam quicumq; non tollit crucem suam & illum sequitur, non est eo dignus, quia spiritum eius nullus habet, nisi qui sublata cruce illum sequitur. Similiter qui non omnia relinquit propter Christum, non erit eius discipulus. Vnde non loquitur hic de dono miraculorum, uel de spiritu sapientiae Christi, uel de alijs eius gratijs, sed eo spiritu quo omnes Christianos praeditos esse oportet. Spiritus Christi erat uelle crucifigi, & abolere hominem uetrem. Mortuus est enim propter peccata nostra, hoc est, ut desistamus a peccatis, sicut mox declarat.

Si autem Christus in uobis est.

Dicit indicium spiritus Christi esse, abolitionem corporis, & innouationem uitae in spiritu. Vocat autem corpus mortuum, non quod affectus mali simul omnes emoriantur, quia hoc non conceditur nobis in hac uita, sed quod perpetuum studium mortificandi affectus malos, & membra quae super terram sunt, habent fideles quam diu durat haec uita. Et per hoc deprehendes inhabitare in homine Christum.

I 4 Quod si

*In seruitute
Cuius characterem
Hi soli ad Christum
pertinent*
Nota

*Dicit indicium
spiritus Christi esse*

ANNOTAT. IO. WECOLAMP.

Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis &c.

Quam me
pant mer
cedem

Mercedem ponit Christiane uitae, quasi dicat. Si ita feceritis uoluntatem Christi, spiritus eius hoc operabitur in uobis, ut quemadmodum impossibile erat detineri Christum in inferno, & perpetuo iacere desolatum sanctum illud templum dei, ita & impossibile erit uos non resuscitari, quia estis templum dei, quod spiritus qui inhabitauit non relinquet inexcitatum.

Propter inhabitantem spiritum eius in uobis.

Vnde resurrex
hanc gloria
uideri

Vides unde gloria resurrectionis? quia non tribuit eam meritis, sed spiritui habitanti in nobis.

Debitorum sumus, non carni.

John obiectio
ne debent

Diluit & eorum obiectionem, qui ociosos dicunt credentes, & irrident dicta haec dicendo. Sinamus igitur spiritum operari, quum perpetuo extinguant spiritum. Respondet & dicit. Debitorum sumus, quia spiritus est in nobis, non debemus esse ociosi, sed obsequi spiritui, quicquid ille iusserit. Carni uero nequaquam sumus debitorum, sed facta eius, id est, affectus mortificare debemus.

Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.

Studio contrario
mortificantur
ut dicitur

Affectus carnis mortificantur studio contrario. Nam spiritus docet humilitatem, ut domet superbiam: docet

frugalitatem

frugalitatem, ut tollat auaritiam, & sic de similibus.

Qui spiritu dei aguntur, filij sunt dei.

Spiritus facit, quod infirmitas nostra prestare non potest. *Exponit quod*
Trahit autem non inuoluntarios, sed interna quadam
suauitate. Et trahit ad imitandum exemplum Christi, qui
obediuit patri usque ad mortem, ut eius gloria innotesceret
in toto mundo. Vnde etiam filij dei dicuntur sic trahi,
quia regenerantur per spiritum Christi. Et sicut ille
natura est filius dei, ita ipsi adoptionis.

Non enim accepistis spiritum seruitutis. *In solo timore*

Seruitutis spiritum accipiunt, qui solo timore ac metu bene
agunt. Et illi dicuntur iterum esse sub lege, quia *ac metu bene
agunt accipiunt
spiritum seruitutis*
lex data fuit cum terrore, ut est Exo. 19. Spiritum autem
adoptionis accipiunt, qui libere ac hilari animo opera
legis faciunt. Et quia acceperunt spiritum Christi,
deum ut patrem inuocant sicut Christus. *Sicut adoptio
non accipit*

Per quem clamamus: Abba pater.

Pater nomen charitatis est, quo appellamus deum *Charitatis no
me d. pater*
propter magnam fiduciam, et non appellamus ultra do
minum, quasi timentes illum seruili timore, & accedere
non audentes. Porro quum deum patrem appellamus,
testamur quod nihil nobis debet, sed sola benignitate
eius uiuamus.

Ipse enim spiritus testimoniū reddit

spiritui nostro, quod simus filij dei.

Exponit seipsum quid si clamare: Abba pater. *Exponit se
spiritum*

I s bere enim

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

*Vann 2 qd
quidā trad.
desunt*
bere enim fiduciā bonam, quod deus paterne nobiscum
agat & acturus sit propter Christum, quem imitari cu-
pinus, certissimum testimonium est gratiæ & charita-
tis, & q̄ filij dei simus. Vnde uanum est quod quidam
tradiderunt: ignorare nos, an in gratia simus uel nō. Ta-
les nimirū nunquā orauerunt in spiritu. Pater noster.

Si autem filij, & hæredes.

Propter eundē spiritum quæcunq; sunt Christi, ead-
dem sunt & nostra. Igitur Christi iusticia, sanctitas, in-
nocentia, hæreditas & alia quæq; nostra sunt.

Siquidem compatimur.

*Vnica ad sa-
lute uia est
per crucem*
Vnica ad salutem uia est per crucem, sine qua non in-
tratur in gloriam dei. Et in hoc potissimum ostenditur
spiritus Christi, si et hic uoluerimus esse conformes ima-
ginis eius, hoc est, ferendo crucem eum sequi.

Existimo enim quod non sint.

*Qu quis obi-
era*
Si quis obijæret, ridiculum uideri illum esse filium
dei, qui letantibus malis in hoc seculo affligitur. Re-
spondet. Non esse respiciendum ad ea quæ patimur in
hoc seculo. Nam hic occulta est gloria filiorum dei, sed
in futuro seculo reuelabitur. Vnde multas consolationes
& beneficia ordine ponit, à quibus consolationem acci-
piunt hic, qui sunt filij dei. Primum consolatur à breui-
tate huius uitæ. Neq; enim conferendum est æternum
cum momentaneo, neq; purissimum gaudium cum inter-
polata tristitia. Interpolatam tristitiam uoco eam, quæ
aliquid

aliquid consolationis admixtū habet. Nulla enim tanta fidelium est tristitia, quin consolatione qua piam temperetur. Sed neq; passio leuissima, quae infertur nobis à creatura, comparari potest cum gaudio summo, quod à creatore ipso accipitur.

Nam expectatio creaturæ

Alia cōsolatio, quasi dicat: Ecce omnes creaturæ propter hominem conditæ sunt, ut ei seruiant. Homini enī sol luæet, terra fructificat, ignis calefacit, & nullæ non creaturæ hominem agnoscant ut dominum, ut ipse & deum agnoscat dominum. Quum omnes illæ gemant, doleant, parturiant, & laborent propter hominem, ut ad finem suum ille perducatur: cur non & ipsemet sollicitus esset, laboraret, & æquo animo ferret afflictionē? Dicuntur autem creaturæ expectare, nolle, congemere parturire: non quod sensitivæ sint, sed tropo quodam sermonis, sicut & laudare dominum dicuntur, eo quod faciem præ se ferant dolentium, repugnantium, & parturientium &c.

Vnaquæq; enim res in statu permanere uellet incorruptibili, quemadmodum dicimus omnia appetere, esse & uitam. Atqui deus aliter ordinavit, ut corrumpantur & alterentur nunc in utilitatem hominis. Quid enim opus habet arbor tot fructibus, uel gallina tot ouis? & ita de cæteris creaturis. Nonne hæc omnia propter hominem sunt. Vbi autem homo seruitute illorum opus nō habuerit deus etiā cæteras creaturas nobilitabit & libe-

Nulla enim tanta fidelium est tristitia, quin consolatione qua piam temperetur. Sed neq; passio leuissima, quae infertur nobis à creatura, comparari potest cum gaudio summo, quod à creatore ipso accipitur.

Alia cōsolatio

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Et liberabit à seruitute corruptionis, ut et ipse sint incorruptibiles, atque ita coelum et terra dicuntur transire.

Vanitati enim creatura subiecta est.

Id est, creatura facta est corruptibilis. Liberabitur à seruitute corruptionis, id est, erit incorruptibilis.

In libertatem filiorum dei.

*Est autem alia
consolatio
ho* Id est, quum surrexerimus, et incorruptibilia corpora sumpserimus. Est autem et alia consolatio. Nam si liberanda et glorificanda est creatura quae seruit, quanto maior futura est gloria hominis, qui est dominus mundi et filius dei?

Non solum autem illi, sed & nos ipsi.

*Alia consolatio
ho* Alia consolatio est. Futuram gloriam testantur et nostri gemitus, qui non erunt uani, quandoquidem à spiritu sunt. Geminus autem, id est, desideramus redemptionem corporis nostri, hoc est, omnium fidelium.

Adoptionem filiorum dei expectantes.

Quamuis hic per fidem simus adoptati et scripti inter heredes, adoptionem tamen adhuc expectamus, ut fruamur promissa hereditate, qua simul in deo gloriosi gaudeamus.

Intra nos gemimus.

*Impij gemitus
eorum sunt* Impij gemitus eorum sunt, qui cupiunt à cruce huius uitae liberari, et non desiderant ad deum fontem uiuum. Nam hoc esset repugnare uoluntati diuinae, sicut et is repugnat, qui moritur inuitus. Gemitus autem piorum sunt,

orum sunt, qui non detrectant molestias huius seculi, dis- ^{Gemiti quom}
solui cupientes, & esse cum Christo. ^{sunt}

Spe enim salui facti sumus.

Alia consolatio est a beneficijs quae olim accepimus ^{Consolatio alic}
uel etiam quae patres nostri acceperunt, qui a grauibus ^{da uisus q}
periculis saepe liberati fuerunt. Psal. 21. Patres nostri ^{olim acci}
in te sperauerunt, & liberati sunt. Hoc enim habet spi-
ritus dei proprium, ut alienis bonis, tanquam proprijs,
eos quos inhabitat, letificet.

Porro spes quae uidetur, non est spes.

Dicis, Quodnam indicium rei sperandae habebos? ^{Quis}
Respondet hoc esse contra rationem spei. Nam si spes, ^{Speratio}
id est, res sperata uideatur, non est spes, id est euacuatur
spes. Magnum enim discrimen est inter spem & rem. ^{Discrimen magnum}
Nam qui habet rem, spe potitus est: qui autem habet spe ^{est inter spem}
re caret. Atqui deus ipse spes nostra est, quam non ui-
dere poterit homo uiuens.

Si autem quod non uidemus, speramus.

Exempla sunt in agricolis, nautis, militibus, & re- ^{Exempla}
liquis manifeste.

Consimiliter autem spiritus adiuuat.

Alia consolatio ab adiutorio nostro in gemitibus & ^{Alia consolatio}
precibus nostris. Spiritus enim sanctus adiuuat infirmi- ^{ab adiutorio}
tatem nostram, & suggerit, ut uelimus quae Christus, ^{no. d. gemitibus}
atque ea incessanter orare facit, eo quod est spiritus ^{et precibus}
Christi, quem nisi accepissemus, ignoraremus plane,
quid

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Nota
quid orandum, deprecemur crucem, quaeremus carnalia: quando quidem caro nescit quæ sint dei. At ubi talis spiritus fuerit in homine, ipse intercedet pro eo. Impossibile enim est, ut ingratus sit patri suus & filij spiritus. Qui igitur uoluerit exaudiri preces suas, oret in spiritu Christi, qui & fuit obediens usque ad mortem, & nulla sanctorum intercessione opus habebit.

Scimus autem, quoniam diligentes deum.

*A dignitate electoy dei alq
in solatio
Electi dei*
Alia consolatio à dignitate electorum dei. Electi dei sunt, quibus spiritum suum uere concedit. Est autem hæc illorum dignitas, quia deus omnia facit, & fieri permittit ad illorum utilitatem. Non solum enim caelum & terram seruire illis facit, sed etiam si hanc seruitutem subtrahat eis, profuturum est. Et non solum prodest eis experiri spiritum gementem intra se, sed etiam si lapsi fuerint, proderit, ut Petro et Dauidi, qui dicit: Bonum mihi, quia humiliasti me. Neque solum illa proderunt, quæ olim permisit & fecit, sed etiam omnia quæ acturus & permissurus est. Satis ergo fuerit scire uoluntatem dei benignam, & pendere à uerbo gratiæ eius, approbando omnia quæ ipse arbitratus fuerit. Proinde constans in spe maneat, etiam si quando caro oblectetur spiritui, & difficilem se exhibeat.

Qui iuxta propositum uocati sunt sancti

Dicit

Dicit qui sint illi diligentes deū. **Non enim hi sunt** *Qui pro sit illi diligentes*
qui solo ore & simulatione deum colunt, sed quos de
us ab æterno prædestinavit, ut uideas nos gratia et cle
ctiōne seruari, non operū nostrorum meritis.

Quoniam quos præsciuerat.

Alia consolatio
Alia consolatio. Nam quod deus ab æterno præuidit
non est ingratum ei, qui spiritum dei habet. **Præordina**
uit autem ab æterno, ut per multas tribulationes ingre
diamur in regnū cœlorū: **Nā ita & dignissimum filiū**
suum glorificauit. **Iam conditio serui non erit melior cō**
ditiōe domini. **Fieri igitur hic conformem imagini filij**
est crucifigi cum **Christo.**

Vt ipse sit primogenitus.

Christus quo ad naturam suam, qua est naturalis dei
filius, dicitur unigenitus, si autem ad nos referatur, qui
sumus adoptiui eius fratres, dicitur primogenitus, pro
pter primariam dignitatem.

Porro quos præsciuerat.

*Nullus uere doc
tus neq; uere
iustificatus nisi
qui persevera
uerit*
Nullus uere doctus est, neq; uere iustificatus, nisi q
perseuerauerit: quia in perseuerantia & patientia cru
cis maxime glorificamur, & efficimur consortes ima
gnis filij. **Querunt hic quidam, num prædestinatio**
rebus necessitatem inferat? **Qui creduli sunt, uiuent sub**
obediētia uerbi, neq; uolent ultra sapere, quā suæ
infirmiitati concreditum. **Scimus autem, quod cognitio**
et uolūtas dei immutabiles sunt, sed illo ipso deus suos
ineffabi

Querunt ista

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Præscire qd
non idem
est qd præ-
scire

ineffabiliter consolatur, eo quod spiritum & fidem in uerbo eius cognoscunt ipsum sibi bene uelle: et quia spiritum habent, non quærunt quæ sua sunt, sed dei. Placebunt ergo eis uoluntas & cognitio dei, quomodo cū que se habituræ sint, & quicquid decreuerint, etiam si quod impossibile eis aduersaretur. Obserua tamen hoc loco, quod præscire non idem est, quod præcognoscere, sed ita præcognoscere, ut etiam statuatur. Certum enim est, quod multos præcognouit damnandos. Distinguitur autem à quibusdam præscientia à prædestinatione. Deus enim præscit etiam malos, qui ex ipso non sunt habituri causam operationis suæ malæ. Quos autem deus prædestinat, illos ita præcognoscit, ut etiam omnium quæ faciunt, ipse sit author. Et ita agnoscis deum non esse proprie authorem malorum, sed proprie authorem bonorum. Vnde Oseas dicit: Perditio tua Israël, tantum in me auxilium. Vnde bona omnia ad largitorem, cooperatoremq; deum: mala uero ad uoluntariam rationalis creature nequitiam referenda sunt. Neq; prædestinationis nomine fati uiolentiam intelligas, cuius opinio uana est. Deo enim nullo modo fas est adscribere malorum quæ agimus culpam.

Eosdem & uocauit.

Porro quos prædefiniert, oraculis prophetarum, uocauit per prædicationem Euangelij, & iustificauit per mortem filij.

Quid igitur dicemus?

Exædit

Excedit omnē consolationem, scire quod deus nobis ^{Præ qd de}
optime uelit. Tunc enim nihil est quod nocere poterit, si ^{nobis optime}
quidem hoc per spiritum dei cognouerimus: ut infra de ^{uobis qd dicit}
clarat.

Qui proprio filio suo non pepercit.

Sufficere debebant consolationes aliæ, & promissio-
nes, sed deus ut obsignaret promissiones suas, tradidit
unigenitum filium suum in mortem, quæ summa gra-
tia est. Nihil enim maius dare potuit, quàm filium, quæ
non minus diligebat quàm se. In tanta confirmatione pro-
missionum quare non adhiberetur fides uerbis dei? ut ni-
hil non de deo nobis polliceamur. Nam dicit, pro nobis
tam indignis scilicet peccatoribus & inimicis, & dicit:
Non pepercit, eo quod obiecit cum summis & acerbissi-
mis doloribus, ignominiosissimisq; probris. Deus autē
ipse dicitur fecisse, quod permisit Iudæis facere, ut inte-
rim sileamus, quomodo in omnibus operetur. Tradidit
autem illum nō solum Iudæis, sed & demonibus ipsis
tentandum. Porro quod dicit omnibus: intellige sicut ple-
raq; alia loca. Nam passio quidem satis efficax erat, & ^{Passio quæ}
cōfecta in poculū immortalitatis, quod omnibus prodes- ^{satis efficax}
set, si ex eo omnes biberent: sed quia non omnes bibūt,
neq; omnibus prodest.

Cum illo omnia nobis donauit.

Omnia ea quæ nos accipere conuenit, uti filios per
adoptionem. Sunt enim quedam propria soli filio con-
cessa: ut quod ipse est saluator noster, caput nostrū, quod
K offerat

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

fferat in eternum, & similia, quæ & ipsa nostra sunt
uia nos letificant & beant.

Quis accusabit?

In i. p. d. c. a.
na. q. hab. s.
in Christo de
nata sunt
Dicit quæ sint omnia illa, quæ nobis cum Christo do-
nata sunt. Primū enim uictus est satan, aduersarius uel
criminator, ita ut non possit ulterius accusare electos co-
ram deo. Cautē autem dicit, electos, ne hinc peccandi oc-
casionē accipiant impij. Quāuis aut nullus sit absq; pec-
cato, per Christū tamen habent fideles fiduciā quod non
accusentur, præstante cā illis spiritu, qui habitat in eis.

Deus est qui iustificat.

pp. c. g. m.
l. i. i. i. i. i.
Iustificat propter Christū, qui gratus et acceptus deo.

Quis ille qui condemnet?

De nemo ac
cusabit nec
est addim
bit
Si nemo accusabit, nemo etiā condemnabit: & ubi de-
erit crimē, ibi deerit & pœna. Euincit & iste locus, ad-
uersus purgatorij doctores, nullam esse defunctorum
pœnam.

Christus est qui mortuus est.

Christus nos
liberavit a
condemnatione
et a accusatio-
ne
Sic nos Christus liberavit à condemnatione & accus-
satione, id est, a pœna & culpa, ut peccatum non impu-
tetur, & pœna non irrogetur. Ita quod amplius est, etiā
à periculis omnibus suos liberet. Mortuus enim Chri-
stus mortem deuicit, et sua morte absorpsit, ne ultra ter-
ribilis esset, & pro somno ac quiete haberetur. Suscita-
tus autem à mortuis, inferorum portas confregit, ut de-
tineri non possimus in puluere, quin & nos resurgere-
mus. Deniq; ascendit ad cœlos, & ita cœlos nobis ape-
ruit

rui, ut & nobis illuc ascendendi spes sit, & inde nobis
 omnigena spiritus sancti dona cōcedantur. Dicitur autē *Christus ad dexteram*
 Christus esse ad dexterā dei, hoc est in potioribus donis *da*

Qui & intercedit pro nobis.

Non solum ut ignoscat pater peccatis, sed ut libere
 mur à periculis, & eius dona capiamus.

Quis nos separabit à dilectione dei?

Exclamatio enthusiastica. Vult quod quādiu spiritū *Exclamatio*
 Christi possederimus, nihil possit nobis nocere. Illo autē *enthusiasti*
 subtracto nō erit unde gloriemur. Proinde alio loco mo-
 net: Videte ne extinguatis spiritū dei. Redit autē ad id,
 quod antea dixit, Non accepistis spiritū seruitutis ad ti-
 more, sed accepistis spiritū adoptionis. Et quod dixit, si
 simul patimur cū illo, & glorificabimur. Dicendo autē
 nos, intelligit electos, & eos qui sortiti sunt spiritum
 Christi. Tales enī gaudent in obediētia dei usq; ad mor-
 tē crucis. Et nō solū non separantur à dilectione p affli-
 ctionē, uel persecutionē: sed gaudent affligi, scientes bea-
 tos esse qui persecutionē patiuntur propter Christū, ha-
 bereq; uarias consolationes. Nam pro fame pascuntur in
 anima pane coelesti, pro nuditate uestiuntur Christo.

Propter te morti tradimur tota die.

In hoc nimirum fideles proxime exprimunt Chri-
 stum, ut sicut ipse factus est propter nos agnus obmute-
 scens, dum portatur ad uictimam: ita fideles & ipsi ui-
 eissim fiunt innocentes hostiæ propter Christum & non
 propter crimina traduntur occasionē.

K z Habi

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Habiti sumus.

Christus et Ab impijs scilicet, & filijs seculi. Reuera enim *ad. nequit* Christus occidi nequit, nam per mortem transit ad im-
mortalem uitam.

Sed in his omnibus superauimus.

Tandem vic Quamdiu seruauerimus fidem, tandem uictores eri-
tores erimus
quodam se
uicimus
fidem mus. Et licet occidamur perseverantes in fide tunc ta-
men magis uictores erimus, unde dicit, ἡ πρὸς νικῶμεν
id est, plus quā uicimus. Ita enim maxime uincuntur,
qui fidem amiserint, tamen si in diuicijs, & seculari pro-
speritate prosperati fuerint. Porro perseverantiā fidei
retinere non poterimus, nisi illam Christus, qui dilexit
nos dederit. Afflando enim spiritu suo primum spiri-
tum dat.

Certus enim sum.

Neq; mors uincet, uicta enim est per Christum: neq;
uita & longitudo annorum huius seculi, expectamus
enim meliore uitam: neq; angeli, quia sunt ministri no-
stri: neq; principatus, siue huius seculi, siue etiam aduer-
sariorum demoniorū, aduersus enim ecclesiam dei ne-
q; portæ inferorum praeualebunt.

Neq; praesentia neq; futura.

Declarat quoniam Multa simul dicit, ut declaret omnino inuictum esse
inimici et
pro spiritu dei
obtinuit eum, qui spiritum dei obtinuit: et paratum potius amit-
tere omnia, tam ea quae sunt in hoc seculo, quā quae sunt
in futuro, potius quā amorem dei uel fidem.

Caput

Veritatem dico in Christo Iesu.

Suo exemplo ostendit apostolus, quantus sit impetus & affectus charitatis. Ita enim hominem à sui amore ad amorem proximi deriuat, ut etiam anathema pro illo fieri cupiat, siquidem tam uiolentus fuerit, quantus fuit in apostolo. Quidam opinati sunt hyperbolicum esse sermonem, quod apostolus cupit esse anathema pro fratribus. Alij uero per anathema intellexerunt temporalem mortem. At tu ne mireris, nam hoc agere solet spiritus Christi. Vbi enim est spiritus dei, prae omnibus queritur gloria dei. Quia autem Paulus nihil sublime de seipso sentiebat: & plus gloriae accessurum deo credebat ex omnium Iudeorum, quam sua solius salute. Proinde satius existimabat si ipse damnaretur saluis alijs: atque hoc est perfecte perdere animam, quamuis autem pius affectus sit ita optantium, non sinit tamen diuina benignitas tales preces exaudiri. Similis affectus fuit in Mose, Exod. 32. dicentis: Aut dimitte eis noxam hanc, aut dele me de libro uitae. Quamuis ardentior affectus sit Pauli. Nam Moses uolebat cum Iudaeis perdi, Paulus autem pro Iudaeis. Denique quod per anathema non intelligamus simpliciter mortem, cogit apostolus dum dicit, A Christo. Qui enim moriuntur, non separantur à Christo, sed incipiunt esse cum Christo. Anathematis nomen à segregando est.

K 3 Cognatis

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Cognati mei secundum carnem.

Ad simpliciter
Ap. hinc 19.
Effectus
naturae scdm
carnem.
Non simpliciter Apostolus hic praefert cognationem secundum carnem. Nescit enim charitas illū respectum personarū: sed eos praefert in dilectione spiritus dei, in quibus plura & magis admiranda dei opera sunt cōspiciua. Ceterum autem, non fuisse aliam gentem pluribus priuilegijs honestatā unde & nonnulla subdit.

Quorum adoptio est filiorum.

Iudaei in peculiarem gentem dei adoptati fuerunt, ut est Exo. 19. Et uos eritis mihi regnum sacerdotale, & in gentem sanctam.

Et gloria.

Per gloriam, Hebraei communiter diuinitatem dei iuxta arcam foederis intelligebant, uersus quam & orare solebant.

Et testamenta.

Pluraliter dicit pacta patribus facta p aliqua signa: ut cum Abraham, & Israël: & in datione legis, quū conspergerentur populus & liber legis sanguine.

Et legis constitutio.

Iudaei gloria
habet in lege
Gloriabantur & in lege Iudaei. Nulla enim gens sub sole tam equas & sanctas leges habebat.

Et obsequium.

Cultus consistebant in ceremonijs, sacrificijs, & templo, & ordinibus Leuitarum.

Et promissiones.

Varie hic

Varie hic dicuntur promissiones per prophetas absque signis: et in hoc distinguuntur a testamentis.

Quorum patres.

Patriarchas et prophetas dicit gloriam Iudeorum sed maxima eorum gloria fuit, quod protulerunt Christum secundum carnem.

Ex quibus est Christus secundum carnem.

Manifeste hoc loco in una persona Christi duplex natura Christi ostendatur, humana scilicet, et diuina. *Hoc loco manifeste dicitur quod Christus duplex natura esse videtur* VII de satis hic locus pugnat contra Arianos apud nos, sicut contra Iudeos locus quem dominus citat ex Psalmis dicens: Dixit dominus domino, etc.

Non autem hæc loquor.

Hæc superioribus bene coherent. Deplorans enim ruinam fratrum, eo quod inciderat in materiã predestinationis, et declarauerat affectũ charitatis, quantus esset in Iudeos, eo quod illis maiores promissiones factæ: nunc cõsolatur seipsum duobus modis: *Hæc superioribus bene coherent* Primũ, quod predestinatio immutabilis manet, *Quod dicitur in duobus modis* Deinde quod promissiones prophetarũ non euacuantur: et hoc est quod dicit, Sermo dei nõ excidit. Quod ad predestinationẽ attinet Deus predestinauit non carnales filios Abraham, sed spirituales: ita etiam non carnalem Israël, sed spiritualem: et ita excæcatis carnalibus Iudeis, nihil decedit gloriæ dei. Proponit autem Abraham potissimum et Israël, quia cũ illis maiora pacta deus constituit et testamenta

K 4 ut di

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

ut dixit. Sed alia de causa meminit **Abrahæ**, & alia **Israël**. **Isaac** **Abrahæ** filius nati saluatoris typū gerit: populi autem duo, **Gentium** & **Iudeorum**, per **Iacob** & **Esau** intelliguntur.

Nō enim qui sunt semē **Abrahæ**, &c.

*In fide am
fuit fili
Abrahæ sicut* Filij **Abrahæ** sunt, qui fidem accipiunt, per quā natus est **Isaac**. Et sicut **Abrahā** credidit deo de **Isaac**, ita ipsi credunt deo de **Christo**, qui natus est, dei filius, ad salutem humani generis. Nam quod dicitur **Gen. 22**. In semine tuo benedicentur omnes gentes, hoc nō impletū est in **Isaac**, sed in eo qui in **Isaac** promissus est **Abrahæ**

Promissionis enim uerbum hoc.

Hoc est, ita promisit deus **Abrahæ**.

In tempore hoc

Id est, hac parte anni reuoluto anno.

Sed & **Rebecca**.

*Exemplū aliud
quo indicat
predestina
tio da immu
tabilitatē* Aliud exemplū, quo indicatur prædestinatio dei immutabilis. Nam anteq̄ natus esset **Iacob**, prædestinauit eum deus: **Esau** autem odio habuit. Igitur nihil deperiet de prædestinatione propter executionem **Iudeorū**. Et uide, quomodo hæc nostro proposito conueniāt. **Iacob** enim filio **Isaac**, olim non perfecte seruiuit **Esau**. Nam **Iacob** fugit ipsum **Esau**, & adorauit, & muneribus placauit. Sic etiam populo **Iudeorū**, qui dicitur carnalis **Iacob**, non seruiuit populus **Esau**: tamen si nonnumquam uictus fuerit à **Iudæis**. Sed hoc uult figura, quod posteritas

posteritati **Iacob** promissa fuit fertilitas terre **Canaan**.
 Posteritas autem **Esau** eiecta fuit, & habitauit in mon-
 tanis locis, asperis & saxosis. Et propter hoc dicitur in
 figura odio fuisse habitus deo, sicut patet apud **Malachi**
 am. Ceterum ueritas rei ita sese habet. **Esau** signat car-
 nalem populum **Iudeorum**, cui ablata est terra **Canaan**
 intellige, cognitio dei uera. Per **Iacob** autem, hoc est mi-
 norem, intellige contemptibilem populum gentium, eter-
 na predestinatione à deo dilectum.

*Esau signat
 carnalem populum
 Iudeorum*

*Per Iacob
 intelligi debet
 contemptibilem
 populum
 gentium*

Nondum enim natis pueris.

Ecce non potest aliud euenire, quàm quod deus nouit
 futurum. Sed animaduerte scripturam bifariam loqui.
 Loquitur enim nonnunquã secundum præscientiã, ut
 hoc loco. Sæpe autẽ euenit, ut hi qui secundũ præscienti-
 am sunt in numero malorũ, secundum iustitiam præsen-
 tem dicantur in numero bonorũ, & ita remunerentur.
 Nam & de **Saul** dicitur, quod fuerit uir bonus, & non
 erat illo melior in filijs **Israël**, quod necessario intelligi-
 tur de præsentis iustitia, quæ plerunq; ficta est, nec tamẽ
 irremunerata à deo. Ita et **Iudas Iscarioth** sortitus erat
 sortem ministerij inter apostolos. Et discipuli qui postea
 recesserunt, audierant: Nomina uestra scripta sunt in
 cœlis. Et ita etiam in alijs locis inuenies.

*Ad p̄ aliud
 euenire q̄ q̄
 deus nouit
 futurum*

Nota

Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Per duas quæstiones dicit immutabilem esse dei præ-
 destinationem, primo, ut apud deũ non sit acceptio per-
 sonarum: secundo, ut sit etiam magna iustitia. Quod aut

*Immutabilem esse
 dei prædestinationem
 duas quæstiones
 respicit*

K s non sit

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

non sit acceptio personarum apud deum, in adultis facilius comprehenditur, quā in paruulis, & nondum natis. Facile enim quis dixerit Pharaonem meruisse obdurationem. Sed cur Esau odio fuerit habendus, quis digne explicarit? Attamen dicimus non esse acceptioem personarū, quia deus nulli quicquā debet, & præsicit qualis uniuscuiusq; uoluntas futura sit. Ideo autem nulli debet deus aliquid: quia omnes sumus ex eadem peccatrix massa nati ab Adam filij iræ. Iam si curiosus ulterius querat, cur Adam non fuerit conditus in natura felici & impeccabili: is uideat bonitatem dei, quā magis decebat hominem condere talem, qui posset peccare, & sua gratia à peccatis desistere, quā omnino impeccabilem: ut occasionem habeat iuste remunerandi. Talē bonitatem suam propter nostram maliciā, qui maxime bonus est, omittere non debebat.

Miserebor cui misereor.

*Juxta proprietatem
in Hebraico
sermone na
habet*

Juxta proprietatem Hebraici sermonis ita habet. Exo. 33. Miserebor cui misertus ero, & super eum effundā uiscera, super quē uiscera effundo. Effundere autē uiscera, excellentis misericordie est, & est is sensus: Ei misericordiam dabo in presenti uita, cui præsiciui me daturū misericordiā. Præsicit autē deus se daturū illi, qui post errorē recto corde ad ipsum reuertitur. Est autē eadē sententia cum eo, quod supra dictū est: Quos præsiciuit, hos & prædefiniuit. Et uide quomodo connectat presentem iustitiā cum præsicientia. Sed hic præsens ius-

*Præsicit autē deus
se daturū illi
post errorē
recto corde ad
ipsum reuertitur*

stitia, ue

stitia, uera iustitia est.

Itaque non est uolentis, neque currentis.

Efficax locus contra Pelagianos est, quem illi uarijs ^{Locus efficax} modis corrumpunt miserè, nunc per modum interroga ^{contra pelagianos} tionis legunt, quum tamen nulla hic sit interrogatio, sed definitiue dicatur: nunc dicunt, uerum quidè esse, neminem sua uoluntate uel cursu aliquid assequi, sed omnia pendere à misericordia dei, sed misericordiam illam dicunt saluis nostris uiribus, quasi per nos possimus, si deus non obstet. Alij non minus inepte dicunt quidè cooperari deum, & esse simul quum operatione dei in nobis quoddam uelle & currere. Sed dicant illi, num deus sit fons omnis boni? Quod si fatentur, ut necessarium est, sequitur etiam hoc bonum, quod est in uoluntate, & cursu, esse miserentis dei.

In hoc ipsum excitauit te.

Id est, In hoc alie gentes cognoscent non alium esse deum, quam me uerum deum. Ostenditur autem uirtus ^{Quod dicitur atque} dei in malis, qui reseruantur in uita per aliquot tempus ^{in die iudicij} sicut sapientia medicorum, qui liberant damnatos impios ad salutem uiuorū, ut illos postea anatomizent. ^{ergo} Locus hic habetur Exod. 9.

Ergo cuius uult miseretur.

Expone sicut supra, Miserebor cuiuscunq; misereor. Misereri enim & indurare iuxta presentem iustitiā dicitur, uelle uero, iuxta præscentiam.

Voluntati eius quis resistit?

Vult hic

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Vult hic non solum immutabilem esse prædestinationem, sed etiam iustam. Neq; est quod quis dicat, neminem posse resistere diuine uoluntati, & proinde neminem peccare: nam illa semper iusta est, etiam si nos succumbamus. Vnde subscribendum erit ei cum magna humilitate, neq; oblatradū. Oblatranti enim dicitur, quod ignoret mensuram suæ paruitatis.

Tu quis es?

Hoc est, luteus es & carnalis, nec poteris comprehendere spiritualia. Quod homini carnali uidetur iniustum spiritualis cognoscit iustum. Quandiu igitur uiuimus, inhabitamus crassa corpora, atq; diuina perspicere non possumus, sed absoluti à corporibus, et facti spirituales illa sciemus. Hoc nunc satis fuerit scire, deum fecisse uniuersa iuste, & propter semetipsum, non quod accedat sibi aliquid utilitatis inde, tanquā indigenti, & minus beato, sed ut cognoscatur perfecte beatus, & nullius indigere. Præcipuum autem, quod homo facere potest, est glorificare deum spiritu.

An non habet potestatem figulus?

Comparat deum factorem omnium figulo, quod subtiliter intelligas. Nam figulus simpliciter uult, et nihil adhibet iustitiæ, formando ex eadem massa ollā ad ignē & poculum ad mensam, uas gloriæ, et ignominie. Sed uoluntas dei semper iusta est, Similes comparationes habes Esaiæ. 64. & 45. & Hieremiæ. 18.

Aliud uas in honorem.

Vas in

Vas in honorem, quod deus spiritu sancto dignatur:
 vas in contumeliam, quod spiritu sancto destituitur.

Quid si deus uolens ostendere iram.

Concludit per argumentū à minori, quasi sic arguat *Concludit per argumentum*
 Si lutum non habet quod obijciat figulo, multo minus
 habebit creatura, quod obijciat deo. Obserua aut quod
 dicit eandem massam. Nam si eadem massa est, & tota
 peccatrix, que iniustitia, si totum humanum genus reijce
 retur? plane nulla. Non potest autem non esse misericor
 dia, si portionem quampiam deus non abijciat: quam ta
 men, licet ad interitum preparatam, non omnino sua bo
 nitate fraudat. Nam diuinæ bonitatis est illi dare esse, et *Diuina bonitas*
 uiuere, & permittere, aliquandiu naturalibus bonis nō
 minus perfrui quàm filios. In hoc uidemus dei miseri
 cordiam. Ceterum etiam iustitiam uidemus. Nam quia
 illi in suum malum talibus abutuntur, iuste deus malitia
 illorum utitur, non solum ad suam gloriam, sed etiam ad
 gloriam filiorum, quos uocat uasa misericordie.

Quos & uocauit &c.

Quos, refertur ad uasa misericordie, unde fortasse sa
 tius erat uertere, que uel quales. Magna autem consola *Magna con-*
 tio est, impietatem aliorū electis seruire, quos deus colligit *latio est impie-*
 ex iudæis & gentibus citra respectum personarū. *intd alioy elec-*
ta seruire

Sicut in Osee dicit.

Nunc secundo consolatur seipsum, eo quod reiectis *Aut secundo*
 iudæis prophetie maxime impleantur. Affert aut pro *prophetia*
 phetias ex Osee. cap. 2. & ex multis locis Esaie.

Vocabo

Vocabo non populum meum.

*Inter populum
non suum* Dicit populum non suum, carentem cognitione ipse-
us, qualis erat populus Gentilium, qui in tenebris uiue-
bat, dicebaturq; nō dilectus eo quod non accipiebat spi-
ritualia beneficia dei, contra, populus Iudæorum dice-
batur populus dei & dilectus. Manifeste autem docet
Osee, immutationem populorum futuram.

Esaias autem clamat.

Clamare dicit Esaiam, ut clariorem prophetam, &
tam manifeste prædicantem, ut contradici ei nequeat.

Si fuerit numerus filiorum Israël.

Locus ille est Esaiæ. 10. & est sensus, Nō usq; adeo
pauci conuertentur ex Israël, sed si residuum quod con-
uertetur ex eis, sit tantum, quantum est numerus hære-
næ, recte dixeris reliquias, & illæ uere saluæ erunt.

Sermonem enim consummans.

*Hebraicis textis
con* Hebraicus textus legit, Cōsummatio abbreviata in-
undat iustitiam, & intelligit per consummatas reliquias
Nota as, apostolos, doctores orbis, qui inundaucrunt mun-
do iustitiam, id est, fidem in Christū. Posses iuxta Heb.
exponere, Consummatio iusti consummauit iustitiam,
id est, mors Christi. Iuxta apostolum autem sic intellige
Deus abbreviauit sermonem, id est, abbreviauit super-
bos ac impios super terram. Hebræi enim sermonē pro-
re ipsa usurpant, ut est apud Lucam Euangelistam: **V**i-
deamus uerbum quod factum est, &c.

Abbrevians in æquitate.

Id est

Id est, **Tota** Iudæa erit consummata & deuastata ^{Nota}
 solis Hierosolymis exceptis. Per Hierusalem autem di-
 scas paruas quasdam reliquias saluandas. Ceterum Hie-
 rusalem ecclesiæ typum gerit, extra quam nulla spes
 salutis.

Super terram.

Hebræus legit, In medio omnis terræ, ubi septuaginta ^{Hebræus legit}
 & apostolus dicunt, Omnis terra, per medium omnis
 terræ Hierusalem intelligentes.

Nisi dominus sabaoth.

Esaiæ cap. 1. hoc testimonium habes, & uocat semen
 reliquias, quas iam dixerat, nimirum apostolos, & eos
 qui ex Iudæis crediderunt. Reliqua uideantur apud pro-
 phetam ipsum.

Quid igitur dicemus?

Quia de prophetis testimonia protulerat, quæ ferme
 respiciunt præsentem iustitiã, unde quoties apud illos
 pœnæ prædicuntur, adiunguntur et causæ pœnarum. Ita
 & hoc loco addit causam excæcationis Iudæorum, quod
 placuerunt sibiipsis in operibus suis, quæ uocat hic opa
 legis. Vnde discimus, nostra quoque merita nulla esse.

Quod gentes, quæ non secta- bantur iusticiam.

Semper aqua gratiarum fluit in ualles humilitatis, ^{Quæ gratiarum}
 & declinat montes superbiæ. Quia igitur gentes nõ ha- ^{se fluit in}
 bebant se p iustis, Christum acceperunt, sola tamẽ misericordi- ^{uallis humi-}
 dia dei. Nõ habebant enim quo dicerent se gratiã illã me- ^{tant et deri-}
 ruisse, sed ^{uit motus in}
^{perbie}

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

ruisse: sed Iudæi fidebant multum suis operibus, & dimissi sunt inanes.

Israël uero sectando legem iustitiæ.

Extrema erat Externa erat iustitia Iudæorū, & omnino pharisæis
miseria in deo ca. Nam quum docerentur à lege ut cognoscerent Christi-
um stum, superbia inflati, illum amiserunt.

Quia non ex fide.

De fide in Chm Intellige de fide in Christum, & in crucifixū: quia
intelligit uerbum crucis semper scandalo fuit Iudæis: non autem
de fide creationis, quæ non sufficit, postquã uenit Christi-
stus.

Impegerunt in lapidem.

Docet Chm Testimoniū hoc habes Esaiæ. 28. & 8. Et docet Chri-
et petram re stum esse petram refugij credentibus, lapidem autē of-
fensu creden fensiculi incredulis, hoc est quod Euāgelista dicit. Qui
bus capite crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, &c.
et offendit
et incredulis

C A P V T. X.

Fratres, propensa quidem uo-
luntas cordis mei.

Iudicat etiam Iterum indicat se nihil per inuidiam dixisse aduer-
se me dixisse sus Iudæos, sed coactum ueritatis amore, quod et no-
ad istos Iudæos bis in docendo exemplum esse debet. Sensus autem est,
per inuidia Quamuis tam dura dicam de Iudæis, ex animo tamen il-
lis bene uolo, non solum aut bene uolo, sed & pro ipso-
rum salute oro, & quatenus licet eos excuso.

Testimoniū enim perhibeo illis.

Admodū

Admodum misera excusatio est: quando quidem autem aliam non concedebatur, neque illam omisit. Excusat quod ignoranter peccent, sicut et Petrus in Actibus capi. 3. Nunc scio quod per ignorantiam fecistis. Non tamen omnes ita excusantur. Nam qui peccauerunt in spiritu sanctum, dicentes Christum in Beelzebub eijcere demonia, non peccauerunt per ignorantiam: conscientiae enim eorum conuictae erant. Vnde et dominus Ioan. 9. dicit: Si non uenissem, peccatum non haberent.

Admodum misera excusatio est

Aemulationem quidem dei habent.

Vide quam periculosum sit carere scientia dei. Nam qui illa carent, comparantur Iudaeis, qui obsequium se putabant prestare deo, interfectis apostolis. Comparantur enim strennuis militibus, in quibus non tantum laudari potest robur, quantum culpatur quod ignorent in quos debeant stringere gladios, dum occidunt innocentes et amicos. Hoc uitio etiam hodie multi laborant, qui contempta misericordia et iusticia, strennue zelant pro humanis traditionibus.

Qua periculo sit carere scientia dei vide
Comparat primum milites

Ignorantes enim iusticiam dei &c.

Vt probet iuste reprobatos Iudaeos, sicut coepit superiori capite. Duplicem ponit iusticiam, unam dei, alteram nostram, quae est iusticia operum. Ceterum hoc uniuersu repelli possunt omnes fictitiae religiones, si quis in eis fiduciam habeat, eo quod non sunt ex uerbo dei, et derogant fidei in Christum. Siquidem ignorant Christum iustificationem nostram, et quod nullo indigeamus ad

Duplicem videtur iusticiam, unam dei, alteram nostram

L mus ad

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Observa etiam **mus** ad salutem, quàm **Christo**. **Observa** etiam damnari
damnari eos eos, qui querunt propriam iusticiam, & putant suffi-
im p̄m p̄m
im m̄st̄m cere ad bonitatem operis, si sibi persuadeant intentio-
nem bonam esse. **Nam** hoc est querere propriam iusti-
ciam. **Non** est autem censenda bona intentio, nisi que
per fidem operatur, & iuxta uerbum dei, absq; quo nō
est fides: alioquin & **Saulis** intentio fuisset bona, sin-
gētis se facturū uotū de pecorib; pinguib; **Amalech**.

Nam perfectio legis Christus.

Nemo op̄ib; **Quia** nemo operibus implet legē, ideo fide in **Chri-**
implet legē **stum** cōstat salus. **Dicit** autem finem legis **Christū** ideo
quia scriptura concludit omnia sub peccatum: & deus
dedit legem impossibilem nostris uiribus. **Ne** igitur in-
iustus putetur deus, causam addit quod ea ratione per-
ueniamus ad **Christum**, à quo auxilium petimus, despe-
rantes de nostris uiribus. **Nam** si ex operibus nostris sa-
lus, frustra mortuus esset **Christus**. **Proinde** lex ad **Chri-**
stum ducit. **Vbi** autem **Christum** habuerimus, superio-
res erimus lege. **Iudæi** & omnes operarij in seipsis fi-
duciam ponentes, legis finem negligunt.

Moses enim scripsit &c.

Locus ille habetur **Leuit. 18.** & **Ezech. 20.** **Errant**
qui hunc locum trahunt ad iustificationem operū. **Non**
enim intelligunt uim & emphasim huius uerbi, fecerit.
Nam praecepta non facimus, nisi affectum operibus ad-
damus, sicut supra dictum est, legem esse spiritualem.

Spiritus

Spiritus autem talis nulli datur, nisi per Christum.

Quis ascendet in caelum?

Locus ille est Deut. cap. 30. Et in summa docet ue-
ram iusticiam esse, si non dubitetur de spe, quae in Chri-
sto. Abutuntur hoc loco Pelagiani, ut tribuant libero ar-
bitrio uim ad faciendum bona. Sed Moses non loquitur
de impletione legis, nisi per fidem. Et si penitius spe-
ctes, de cognitione legis ait. quasi dicat, Ecce iam habes
propositam legem, & cognoscis eam, posthac non eris
excusabilis.

Id est Christum deducere.

Paulus testimonio Moses ad suum propositum uti-
tur, ut sciamus nos iustificari per ascensionem & resur-
rectionem Christi: liberari autem a peccatis per mor-
tem & descensum eius ad inferos.

Prope est uerbum in ore tuo.

Summa fidei nostrae est credere Christum filiū dei.
Nam super huius confessionis petrā dominus ecclesiam
suam aedificauit. Non est autem sermo de fide histori-
ca, sed ea quā pater cordibus reuelat. Fides item in duo-
bus explicatur, nempe quod Christus uerus homo &
mortuus, & uerus deus, qui resurrexit à mortuis.

Corde creditur ad iusticiam.

Si quis obijciat, An nō saluabitur solum credēs cor-
de? quid facit confessio ad rem? Nonne mox subiicit ex
Esaia, Omnis qui credit in eo, non pudefiet? Quid si nō
L 2 esset

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

esset opportunitas confitendi, fidelem num damnaret deus? Responde confessionem illam esse attestationem fidei, ut scias fidem minime esse ociosam: & eum qui uere fidelis est, non contentum sua salute, sed glorificare deum operibus & exemplis, cupereq; omnes lucrari Christo. Non autem hic fit mentio de enumeratione peccatorum, sed ne quis erubescat nomen Christi, siue hoc sit in baptismo, uel eucharistia, uel operibus misericordie, uel martyrio, uel quibuscunq; alijs, quibus gloriam dei proximo attestamus.

Omnis qui fidit in illum, non pudefiet.

*Probat scriptura
Intra insignem
sententiam*

Insignem sententiam scriptura probat. Locus est Esa. 28. Hebræi alijs uerbis in eandem sententiam legunt, Non accelerabit, uel trepidabit, nimirum ab aduentu iudicis.

Nō enim est distinctio Iudæi et Græci

*Est distinctio et
non distinctio*

Est distinctio, & non est distinctio. In externis deus non distinguit, siue sit quis Iudæus uel Græcus, diues uel pauper, plenus externis bonis operibus uel non. In internis autem distinguit. Nam credentes & inuocantes se suscipit, & in eos diues est, plus dans quam petere audeant. Incredulos autem reijcit: qui iuste non accipient, quod daturum deum non credunt.

Omnis enim quicumq; inuocauerit.

*Et sunt locis
non scriptura
affirmat*

Iterum scripturam confirmat ex sententia Iôëlis, qui dicit inuocantes deum saluari, hoc est, credentes. Nullus enim inuocat, qui nō credit. Dicit tamen signanter inuoc

ter inuoc

ter inuocandum, ut magna sit nobis fidei seruandæ cura. Aduersarius enim noster non dormitat, sed circuit et querit perdere nos.

Quomodo igitur inuocabunt eum?

Latius docet perire pereuntes sua culpa, & saluari saluandos diuina misericordia. Sua enim culpa pereunt, qui apostolis & euangelizantibus non obediunt. Diuina misericordia saluantur, ad quos mittuntur apostoli: quandoquidem hic iustificationis ordo à deo datus est, ut per uerbum eius uiuamus. Vide autem gradus misericordiarum dei. Prima misericordia est habere apostolos: secunda, audire illos prædicantes: tertia, illis credere: quarta, inuocare: quinta, saluari, qui est summus gradus, ad quem absq; alijs non peruenitur. De pueris non est quod hic obijciatur: apostolus enim de his loquitur, qui sua culpa pereunt.

Latius docet perire pereuntes sua culpa

Vide gradus misericordiarum dei

Nisi mittantur.

Missi sunt, qui Christum pure annunciant, citra uanæ gloriæ et quæstus cupiditatē: ita enim et Christus se probat missum à patre, quia patrē, nō se glorificabat.

In Christum pure annunciantur

Quam speciosi pedes Euāgelizantiū.

Locus est depromptus ex Esa. 52. Vtitur autem apostolus omnibus illis locis magis iuxta septuaginta translationem, quàm Hebraicā ueritatem: sed nec per omnia septuaginta sequitur.

At non omnes obediunt Euangelio.

L 3 Culpam

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Adit Indicoz culpam Culpam Iudaeorum ostendit, quum iam beneficium dei indicasset apostolorum missione. Et iterum dictum Esaiæ confirmat quod dixit.

Quis credidit auditui nostro?

Sensus est Sensus est. Mirum quàm parvus numerus credentium. Pronomen enim, quis, non omnino negat aliquos credidisse.

Ergo fides ex auditu est.

Declarat et exponit prophetam Declarat et exponit prophetam. Nam in paucis uerbis prophetae et misericordiam dei, et Iudaeorum obstinationem insinuat. Nam dum dicit sermonibus nostris licet intelligere misericordiam dei mittentis apostolos. Dum autem dicit: Quis credidit auditui nostro, arguitur Iudaeorum iniusticia, qui credere noluerunt.

Atqui in omnem terram exiuit sonus eorum.

Sensus ad huc probat Indicoz fuisse maxime scilicet Adhuc firmiter probat Iudaeos fuisse inexcusabiles, quia quum in omnem terram exiuit sonus eorum, id est fere nullus angulus est in quo non praedicitur Euangelium. Quae poterit esse excusatio Iudaeorum, à quibus praedictio Euangelij incepit?

Sed dico, nunquid cognouit Israël?

Sensus est Sensus est. Quomodo adhuc possem dicere Israëlem non cognouisse? Et iterum duo testimonia affert, primum ex Deutero. 32. ubi Moses dicit. Ego ad emulationem prouocabo uel irritabo. Ex quibus uerbis discimus Iudaeos conuinci ex cecitate ipsorum, quod non ignari fuerint praedicationem

erunt prædicati Christi. Excaecatio enim eorum ab emu-
latione & inuidia processit, quia uiderunt gentes fidem
suscipere, & prædicantes apostolos gentibus perse-
cuti sunt.

Esaias autem audet, & dicit.

Breuitè in uerbis Esaiæ discis omnes saluandos di-
uina misericordia saluari, & absque suis meritis eligi, <sup>Omnes saluan-
dos diuina misericordia</sup>
dicit enim. Conspicius factus sum his qui de me non in-
terrogabant. Si non interrogabant de deo, quæ merita
ergo prætexent? Similiter omnes reiecti sua iniusticia
damnantur. Quomodo enim excusabimus eos, ad quos
deus misit prophetas, & per illos uocauit? Et sic tota
die, id est, semper expandit manus suas, id est, uocauit
longinquos, uocem suam nõ audientes. Iterum habes mi-
sericordiam dei in expansione manuum, iniusticiam au-
tem populi in incredulitate.

CAPVT XI.

**Dico igitur: Num repulit deus
populum suum?**

Quamuis Iudæos ostenderit inexcusabiles, & se
iterum aliquo modo excusarit, ne per inuidi-
am quippiam dixisse uideatur. Demum quibusdam ar-
gumentis spem illis de misericordia dei affert, si hac ra-
tione aliquos lucrifacere possit. Misericordiã autem dei
in hoc commendat, quod reliquias ex illis sumpserit, et
quotidie sumat. <sup>Argumentis q
quibusdam spem
deus de misericordia
dei affert</sup>

L 4 Absit

Absit.

Posset quis
obijcere

Posset quis obijcere, indignum esse deo, quod populum suum quem peculiariter sibi elegit, quasi immemor promissionum abiecerit, ideo dicit. Absit, quod repule-

Solis fidelibus
promissio facta
est

rit. Promissio enim solis fidelibus facta est, quorum nullum abiecit.

Nam & ego Israëlita sum.

Quo exemplo
probat

Probat suo exemplo, quasi dicat. Si totus Israël esset abiectus, ego non essem apostolus, sed quia me persecutorem deus non abiecit, neque de reliquis desperandum est.

Populum quem præsciuit.

Signanter dicit populum præcognitum, non repul-

Promissio et
hereditas ad
solos prædestina-
tos pertinet

sum, quia promissio et hereditas ad solos prædestinatos pertinet. Ioan. 17. Pater quos dedisti mihi &c.

An nescitis de Elia quid dicit
scriptura?

Tertio Regū. 19. habemus de zelo Elie, qui et ipse conquerebatur intercidisse promissionem, eo quod non apparebant fideles, sed reprehenditur à deo, cuius iudicia occulta. Certum enim est semper aliquos esse bonos tametsi ignorentur ab hominibus,

Reliqui mihi septem milia.

Uniusitate
delm. m. p. c.
de 7 septem
milia

Per septem milia intellige uniuersitatem fidelium, quæ cum aliquanto numero est. Ita enim solet uti scriptura numero septenario, licet multo plures sint non electi. Neque ita intellexeris, quod illa septem milia omni-

carant

carant peccato. Quis enim potuit dicere cor suum mundum à peccato? sed quod non fuerint grauibus criminibus impliciti, præsertim idololatriæ. Quod ut cognosceret Elias, uidit fidem, innocentiam & simplicitatem Eliæ ab aratro statim se sequentis.

Reliquiæ secundum electionem gratiæ.

Id est, ita gratuita gratiæ fuit, ut reliquæ quædam seruariantur ex Iudæis, ut planè de suis meritis nihil possent obtendere. Nomen enim gratiæ maxime si electionem apponas, ex diametro pugnat cum merito operum, quod duobus enthymematibus probat.

Quod si per gratiam, iam non ex operibus.

Primum enthymema. Si deus gratis elegit, stultum fuerit superbire ex operibus, quandoquidè gratia iam non esset gratia. Ita enim repugnant opera nature gratiæ, ut si operibus tribuas nomen gratiæ, euanescat meritum.

Quod si ex operibus, iam non est gratia

Secundum enthymema est à contrario, quasi dicat. Bene sequitur, si ex meritis operum, iam non est ex gratia. Sufficit hic locus contra eos qui ponunt meritum congrui & condigni.

Quid igitur?

Ex his sequitur Israëlî nihil profuisse fiduciam operum, sed quotquot electi sunt, qui hic dicuntur electio, sola gratia sunt assumpti.

L 5 Dedit

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Dedit eis spiritum compunctionis.

Primum probat
ditto - Causa Probat sententiam dicto **Esai. capi. 6.** Spiritus compunctionis durus est & inflexibilis, non obediens, sed repugnans uerbo dei, & quasi spina pungens. Obserua autē q̄ oculos habent & non uident, quo misericordia dei & iusticia cognoscuntur. Quia enim misericors deus dedit illis oculos, quia autem iustus dedit spiritum compunctionis ut nō uideant. Et quibus dedit talem spiritum? nimirum confidentibus in suis operibus.

Fiat mensa eorum in laqueum.

De mensa scripturae
hinc cognoscitur
et propheta Propheta loquitur de mensa scripturae, unde pascuntur animae, illa conuertitur in laqueum ijs, qui habent spiritum compunctionis, hoc est, discruciantur & dissecantur cordibus suis, uerbum dei audientes. Mirum autem est, quod unde alij discunt fugere à laqueis uenantium, inde illi illaqueentur & capiuntur. Et quod alijs est uirtus, illis scandalum est. Hoc olim etiam signatum est per manna, quod incredulis nausae fuit, quum esset per se optimi saporis.

Obscurentur oculi eorum ne uideant.

Non uidere est
carere dono
intelligentiae Non uidere, est carere dono intelligentiae, quo destituti, etiam inaurantur, nimirum sub onere peccati. Videtur hoc testimonium partim desumptum ex **David. Psal. 78.** partim ex **Esaiæ capite sexto.**

Nonquid sic offenderunt ut caderent?

Interrogatio Hoc interrogat, nunquid deus gaudet casu & ruina
Iudeorum

Iudeorum? Sed respondet, deum non tam spectare illorum casum, quam utilitatem gentium ex hoc casu proventuram. Iusticiam autem dei sic ostendit. Quia enim Iudei propter suam ipsorum maliciam peccarunt, deus illorum malicia bene est usus, quanto magis si credidissent, ipsorum fide in suam fuisset usus gloriam? *Responso*
Dei est iustitia sic ostendit

Vt illos æmulentur.

Recte tractat illud propheticum Mosis: Ego ad æmulationem uocabo uos. Prouocantur enim Iudei non recte fide ad credendum. Tametsi hoc benefaciunt, sicut pleraq; alia, contendant, ita ut non solum ipsi non credant sed etiam æmulatione mala credentes odio habeant. *Id est pphiam*
Mosis recte tractat

Vobis enim dico gentibus.

Vertit sermonem ad gentes, et uult nos affectum suum et fraternum etiam erga reprobos seruare, nihilque intermittere, si quo pacto et illos lucrifaciamus, tametsi quodammodo desperati uideantur. *Id est dicit uerbum*
sermone

Ministerium meum honorificabo.

Hoc est, pro maxima gloria ducere, si possem ita multos fratres lucrifacere. Vocat autem Iudeos carnem suam.

Reconciliatio est mundi.

Excecatio Iudeorum non est reconciliatio mundi, sicut sanguis Christi: sed quia seruit, et occasionem prestat reconciliationi multorum. *Excecatio Iudeo*
rum

Quæ assumptio, nisi uita ex mortuis.

Hoc est,

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

*Deprimi enim
fide uere mo-
ti sunt* Hoc est, tantum miraculum fuerit, quantum si ex mor-
tuis resurgerent. Destituti enim fide uere mortui sunt.
Neque conuincit apostolus hoc loco, sub finem mundi Iu-
deos omnes conuertendos.

Quod si primitiæ sanctæ.

*Arguit uero
impossibile
neque absurdum* Arguit non esse impossibile neque absurdum, si etiam
plerique Iudeorum resipiscant, quandoquidem à tantis
sanctis patribus descenderunt.

Sancta est & conspersio.

Nota

Primitiæ farris quæ offeruntur domino, sua oblatio-
ne faciunt etiam reliquam conspersionem sanctam &
benedictam à domino. Nam qui primitias domino con-
secrant, facile reliquis cum gratiarum actione utuntur.
Qui uero primitias non sanctificant, quid postea factu-
ri essent? Apparet autem ex primitiis oblatum quiddam
farinæ, & inde tanquam fermentum ad conspersionem
seruatum. Per primitias plerique intelligunt Christum,
qui ex Iudeorum gente natus est. Per radicem autem
patriarchas, quorum rami sunt sunt Iudæi.

Quod si nonnulli rami fracti sunt.

*Pauli man-
suetudo in
hoc apparet*

In hoc apparet mansuetudo Pauli. Non ferens enim
Iudæis à gentibus insultari, illarum deprimat superbi-
am, et reducit eis in memoriam indignitatem pristinam,
eo quod fuerunt oleastri, id est idololatræ, non partici-
pes spiritus pinguedinis Christi. Misericordia autem dei,
non suis meritis aggregatæ sunt patriarcharum & pro-
phetarum societati.

Quod si

Quod si gloriaris, nō tu radicē portas.

Vide inquit, quā stulte glorieris. Gloriaris enim quasi tu portes radicem, & Christo aliquid dederis, quū potius à radice Christo accipias, qui nihil à nobis accipit quod sibi accedat, nisi quod peccata nostra tulit.

Fracti rami, ut ego inserar.

Ita oportet loqui, ut nostram impietatem & maliciā non deo, sed nobis: pietatem autem non nobis, sed deo ascribamus. Hoc est enim quod dicit: Fide constitisti. Fides enim in nullo humano opere, sed in sola dei misericordia, gloriatur. *Ita oportet loqui*

Non efferaris animo, sed timeas.

Quum eandem omnes carnem geramus, & non minus ad peccandum, quā reliqui procliues simus, non est quod contemnamus alios. Nisi enim adiuuaremur per dei misericordiam, nos multo grauius caderemus. Afferat igitur alienus casus maiorem timorem dei, & faciat cautiore, ne si deum non ut oportet glorificauerimus, nos quoque relinquat. Ita Gala. cap. 6. Fratres, si preoccupatus fuerit homo etc. *Multo magis caderemus, nisi adiuuaremur per dei misericordiam*

Nam si deus naturalibus ramis non pepercit.

Hoc contemplari licet in omnibus qui bonos parentes sortiti sunt, & degenerant. Boni enim parentes naturales rami sunt, quibus promisit deus in mille milia misericordiam, & uidemus tamen eorum filios reprobari. *Boni parentes naturales rami sunt*

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

bari. Quid igitur non timendum, ubi nullae promissiones parentibus sunt datae?

Potēs est enī deus iterū inserere illos.

*De nullig hōis
vna saluta qm
dū hō vnt
desperare de
Genes* De nullius hominis salute, quandiu hic uiuit, desperare debemus, nec ullum licet anathema dicere. De deus autem (ceteris paribus) maiorem spem concipere liceret, quā de gentibus, propter promissionem parentibus factam.

Nolo enim uos ignorare fratres mysterium.

Mysterium Mysteriū est, nō quod omnino silere cogamur, sed quod multis est absconditū. Ea enim Christianorū sunt dogmata, quae & super tecta praedicare licet. Magnum autē mysteriū uel arcanū, quod deus ita uoluit uti malicia Iudeorū, ut nobis beneficeret, & gentes reciperet.

Et sic omnis Israēl saluus fieret.

Id est, ecclesia, ex gentibus & Iudeis in unum uile congregaretur. Nunquā enim futurum, ut omnes Iudei conuertantur, sicut nec gentes.

Veniet ex Sion qui eripiat.

*Testimonium hō
ab Isaia de
sumptu* Testimonium hoc ab Esaiā desumptum, non concludit, nisi pro reliquijs Israēl. Non enim dicit quod aduenturus sit in finem mundi, sed ablaturus est peccata eorum, nimirum in baptismo spiritus.

Secundum electionem autem charissimi propter patres.

Viden=

Videntur Iudei exosi apud deum, **Sed non prorsus** ^{Iudei videtur}
 exosi sunt. **Stabit enim promissio dei firma,** ^{exosi apud} **sed solis cre** ^{deum}
 dentibus. **Zach. 6. Erit autem hoc,** **si auditu audieritis**
 uocem domini dei uestri.

Ita & ipsi nunc non crediderunt.

Siquidem æmulatione fidei uestre prouocabuntur,
 quæ principalis causa excæcationis eorum est, ut eis in
 bonum cedat, quamuis propter ipsorum maliciam, quæ
 credere noluerunt, contrario modo eueniat. Sicut &
 lex quoque sancta est, sed propter nostram infirmitatem
 iram operatur.

Cōclusit enim deus omnia.

sub incredulitate.

In genere quidem manifestum est miseros & peccatores
 fuisse, tam gentiles, quam Iudæos. Et quia suis uiribus
 se iuuare non potuerunt, ideo eis deus tanquam
 miseris subuenit. De singulis quoque dicere possumus,
 quod miseri simus & peccatores, non percipientes my-
 steria dei, & indigentes misere deo.

O altitudo diuitiarum sapi-
 entiae & scientiae dei.

Recte desinit exclamando, occurrens, & terminum ^{Recte desinit}
 ponens curiositati termere interrogantium. Neque enim ^{exclamando}
 creatura poterit profundam & copiosam dei sapientiam
 cognoscere, sed hoc ei satis sit, deum omnia iuste facere
 & nihil absque reconditis rationibus.

Quis

Quis enī cognouit mentē domini?

Nemo nouit nisi filius, & spiritus eius. Et. 1. Cor. secundo. Spirituales tantum sciūt, quatenus eis per spiritum reuelatur.

Quis prior dedit ei?

Etiam hoc dicto eliditur uis meritorum nostrorum, quid enim est quod non accepimus?

Quoniam ex illo, & in illum.

Ad necessarium ut distincte personarum hic ponas Non est necessarium ut distinctionem personarum hic ponas, sed simpliciter tribuas deo. Ex ipso enim deo principium est & origo substantiæ uniuersorū, id est, ex uolūtate & potestate eius. Per ipsum quoq; deum est operatio & continuatio, quæ ligat, constringit, atq; conseruat uniuersa. Et in ipsum deniq; deū sunt omnia. Quandiu enim uult, omnia eius uirtute manent atq; consistunt. Et finis eorū est iuxta dei uoluntatem, cuius arbitrio resoluntur & beatificantur.

Nota

C A P V T XII.

Obsecro itaq; uos fratres.

PAulus ut bonus architectus postquā iecit solidum fundamentum fidei in Christum, per quem solum iustificamur, incipit & superstruere, non stipulas ceremoniarum, uel inutilium operum: sed aurum & argentum uerarum uirtutum, quæ Christianum hominem constituant, nempe obedientiā dei, charitatē, humilitatem, patientiam, sobrietatē, iusticiam, & similia.

Vnde

Vnde discimus quomodo & nos docere oporteat: neque enim exordiri oportet ab operibus, hoc enim esset super arenam edificare: neque hortari ad inutilia opera: nam hoc esset stipulas superedificare.

Obsecro fratres.

Vide apostolicam mansuetudinem

Vide apostolicam mansuetudinem. Non solum enim uocat fratres quos hortatur, sed etiam obsecrat: sed & per miserationes dei adiurat, quasi dicat: Tantum ualeat illa exhortatio, quantum per hoc misericordiam dei assequi speratis.

Vt exhibeatis corpora uestra.

Vide fide didicimus Christum pro nobis sacrificium

Quia per fidem didicimus Christum pro nobis sacrificium: & nostram iusticiam, nostra sponte studiosi gratitudinis, etiam ipsi ad sacrificia uertamur, non more Gentilium uel Iudeorum, qui pecora immolabant, & aliquid dare se deo credebant: sed uariis modis fide exercere conemur, & nos totos deo consecremus. Nam dum dicit: Exhibeatis corpora uestra, non solum uult nos carnem in obsequium dei offerre, sed uoluntatem et mentem quoque, atque adeo quicquid sumus. Vnde dicimur nos ipsos sacrificare deo, ferentes crucem & opprobrium Christi. Igitur mens non plus sapiat, quam ex uerbis dei cognoscit. Et licet naturalis ratio refragetur, crucifigendo tamen se, in hoc cedat ueritati primae, id est: deo. Crucifigatur item et uoluntas, ut ea faciat quae deo probantur, non quae caro dicitur.

Hostiam uiuentem, sanctam.

M

Vius

sobrietas perit, nisi quis addictus manserit uerbo dei,
uel diuine reuelationi, quæ hic uocantur mēsurā fidei.

Necessario autem aberrabitur, nisi lux fidei nos direxe-
rit. Vbi dicitur, sapere ad sobrietatem, posses legere, ^{Acasarius ad ab}
^{erabit, nisi lux}
^{fidei nos direxe}
pere ad castimoniam. Habet enim *et* mens suam castita-
tem, si non copulauerit se adulterinis dogmatibus. Cas-
ta anima solo uerbo dei contenta erit: alia uero tanquā
adulterina non cognoscet. Nec tamen ualde interim con-
tradiciamus his, qui hæc ad modestiam transferunt uitæ,
quam humilitatem uocant.

Sicut enim in uno corpore.

Ne contristeris si non apprehendas omnia mysteria: ^{Ne contristeris}
^{si non apprehendas}
^{omnia mysteria}
neq; enim uni concedit deus omnia, sed uult nos esse in
uno corpore uaria membra, in quo unus alterius indi-
geat ministerio, *et* alteri non obsistat. Sumus enim my-
sticum corpus Christi, ut habes. 1. Corint. 10. Vnū enim
corpus, *et* unus panis sumus multi, idq; est quod testa-
mur in sacramento synaxeōs esse nos unum corpus,
quod nos ad maiorem charitatem admonere debet, no-
stra sorte contentos.

Siue prophetiā secundū rationē fidei.

Vides hic uarios gradus ordinum ecclesiasticorum, ^{Varios gradus}
^{ecclesiasticorum}
quomodo non uni omnia conueniant. Primi sunt pro-
phetæ, qui reuelant arcana prophetarum *et* scriptura-
rum. Secundi, ministri qui baptismo *et* mensæ domini-
cæ seruiunt, atq; alijs ecclesiasticis usibus. Tertij, do-
ctores, q dilucide tradūt, quod propheta reuelauerūt.

M 2 Non

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Non enim omnes qui arcana intelligunt, etiam gratiam dilucide docendi habent. **Quarti**, exhortatores sunt, qui ea quae cum persuasionem ab alijs docta mentibus insinuant. Multi enim reuelant, qui docere nequeunt: Et rursum, multi nequeunt exhortari, qui reuelant et docent. **Quinti**, impartientes sunt. **Sexti**, miserentes, qui in hoc differunt. Nam qui mutuum dant, et de facultatibus suis suppeditant esuriētibus ac nudis, impartiri dicuntur. Et hos oportet simpliciter dare, et gratis, absque respectu temporalis uel amicitiae uel commodi. Qui uero uisitant aegros et captiuos, et afflictis adsunt, hi miserentes dicuntur, et officium suum facere debent cum hilari animo, ac prompta alacritate. **Septimi**, sunt praesides in quacumque congregatione: hos oportebit esse officiosos et impigros.

Quarti sunt exhortatores

Quinti impartientes sunt
Sexti miserentes sunt qui in se differunt

Septimi sunt praesides in quacumque congregatione

Dilectio non sit simulata.

Præcepta ueritatis Ponit charitatis præcepta, et ueram dilectionem uult, quae non sectatur proprium commodum, neque tegit odium, neque adulatione palpat, neque in necessitatibus deest.

Odientes malum, adherentes bono.

Ad magis odio habeamus et quod si tunc In hominibus non naturam odio habeamus, sed peccata. Adherere Hebraico tropo est diligere, ut Psalmo 62. Adhaesit anima mea post te.

Charitate

Charitate fraternitatis.

Verbo φιλόστοργοι uult nos sentire blandos & dulces affectus erga dilectos: ita ut nullus rancor uel durities in nobis delitescat. Nam hoc uerbo proprie significatur tener ille amor, quem habet mater erga liberos.

Honore inuicem praeuenientes.

Non ipse appetas honorem, sed alios honora: id est, unumquemque te meliorem credas, & te honore digniorem: atque ita inuitatus locum ultimum capessas. *Ad hoc uerbum appetas honorem alios honora*

Solicitudine non pigri.

Nō solum honore alium prosequitor, sed etiā promptus esto ad seruiendum alijs: sicut Christus uenit ministrare, non ministrari.

Spiritu feruentes.

Hoc dicit contra animi tristitiam & somnolentiam: Est enim in sanctis prudens quidam impetus absque tepiditate, quem experiuntur in zelo, precibus, & alijs ministerijs. *Hoc dicitur contra tristitiam et somnolentiam*

Tempori seruientes.

Opportunitatem spectare docet, qua fratrem lucratur: quemadmodum & Paulus circumcidens Timotheum, qui & pro tempore omnibus omnia fiebat. *Docet spectare oportunitatem qua frater circumciditur*

Spe gaudentes.

Bene speremus de proximo, quod illū aliquādo lucratur, tamen si nonnihil interim nobis accedat afflictionis. *Bene sperare de proximo*

M 5

Preca

Precationi instantes.

An Finis vult Perseuerare nos vult in precibus, quæ bene iunguntur
non p[er]seuerantur patientiæ.

Necessitatibus sanctorum.

Græcus dicit *χρειος*, quod est *usibus*. Non extremam expectes necessitatem, sed quàm primum uideris fratri operam tuam necessariam, illi eam ne deneges.

Hospitalitatem sectantes.

Ponit exem Exemplum de hospitalitate ponit, & iubet sectari
p[er] p[ro]p[ri]os hospitalitatem, insinuans non expectandum, donec ad
pitabitur te diuertant peregrini, sed ipse ueneris, illos & inquiras, atque adeo intrare compellas, exemplo *Abrahæ* atque *Loth.*

Benedicite persequentibus uos.

Benefacere Non solum corde & opere benefacias proximis, sed
proximi & affabilitate, & bene precante sermone amicum te illis
p[er] p[ro]p[ri]os persequentibus declara. Longe autem absit imprecatio uel maledictio.
op[er]e
affa
bitate

Gaudete cum gaudentibus.

Quo vult no Omnino vult nobis esse idem cor & eundem spiritum
cap. 12. de car ut prospera aduersaq; omnia cõmunia habeamus. Non
et in de sp[iritu] loquitur de gaudijs huius seculi, quamuis de bona ualitudine & prosperitate aliorum iure gaudeamus, optantes ut illis in gloriam dei cedant, sicut de aduersitatibus dolemus, quibus abstrahuntur à diuino cultu.

Non arroganter de uobis sentientes.

Humilitas

Humilitas bene probat charitatem, si fastuosi non fuerimus. Nec tædeat nos conuersationis humilium, id quod prælati nostri pro piaculo habent.

Humilitas bene probat charitatem

Nulli malum pro malo reddentes.

Etiam ethnicis non uult nos malefacere. Et satis tædeat quod à gentibus sumpserunt iurisconsulti, licere par pari rependere.

Etiam ethnicis non uult nos malefacere

Prouidentes bona.

Charitas maxime apparet erga inimicos. Non enim benefacere debemus amicis tantum, sed & inimicis. Insuper monet ne ullis simus offendiculo, sed ut fulgeat lux nostra coram hominibus, quo glorificetur nomen patris.

Charitas maxime apparet erga inimicos

Si fieri potest, cum omnibus &c.

Quamuis quidam propter atrocitatem suam uos inuestent, illis tamen uos ne dederitis occasionem, sed offerre pacem ante omnia, & beneficijs studete demulcere ulcionem deo relinquentes & magistratui.

Mihi uindicta, & ego retribuam.

Uindictam relinquitur deo

Dicit Moses ulcionem relinquendam esse deo, non petendam ab eo. Nam qui uindictam petit, animo ulciscitur. Igitur deo committe ut ille ulciscatur uel non ulciscatur. Habet enim ulcionem, hoc est, potens ad uindictam est.

Carbones ignis super caput.

Beneficium gerit super caput

Beneficium hæc sapientis sententia exponitur. Beneficium

M 4 ciendo

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

ciendo enim inimicis nostris eos magis reprehensibiles facimus, & carbones ignis, id est, uindictam illis inferimus. Nam per carbones ignis magnam iram dei intelligere possumus, ut psalmo. 17. Carbones ignis succensi sunt sub eo. Vel expone. Lucraberis illos quantum in te est. Beneficia enim dici possunt carbones ignis, quia inflammant etiam inimicos.

Ne uincas in malo malum.

Malo uel homine, uel afflictione ipsa, sed in patientia posside animam, imò uince bono malum, id est, obsequijs & beneficentia hominem malum uincas, & non furorem furore.

CAPVT XIII.

Omnis anima potestatibus sit subiecta.

Obediencia hoc capite docet quia magistra in debemus

Docet hoc capite obedientiam quam magistratui debemus, nimirum in ijs quæ ad iurisdictionem attinent, nam in ijs quæ sunt animæ nihil poterit imperare. De hoc habes in epistola priore Petri capite secundo, dicentis. Subditi estote cuius humane creature propter deum. Neuter tamen de ecclesiastica potestate loquitur, sed de seculari tantum uterq;.

Anima.

Uia pro persona hōis accipit

Hebraico tropo anima pro persona hominis accipitur, quasi dicat. Quisquis uitam habuerit et animam super terrā, subditus sit potestatibus. Vnde locus hic aduersatur

uersatur priuilegijs clericorum & monachorum, sicut bene hoc loco annotat **Origenes**, & **Basilus** quoq; in regula monachorum capite nonagesimo septimo.

Non est potestas nisi à deo.

Magistratus etiam si fidem persequatur, potestatem suam habet à deo, licet illa abutatur. *Magistratus sua si fide* *est potestas sua q; a deo* **Nā** & oculos nostros & alia à deo esse fatemur, quibus tamen nō raro abutimur. **Neque** **Pilatus** habuisset potestatem contra **Christum**, nisi ei superne fuisset data. **Et** apud **Hieremianē** **Nabuchodonosor** seruus dei & columba dicitur.

Quæ uero sunt potestates.

Quia semper inueniuntur aliqui mali, propterea opus est magistratibus, per quos coërceantur. *Et inueniuntur alij mali propter terribilia opus est magistratibus* **Nam** si omnes essent boni, neq; legibus neq; iudicibus foret opus. **Lex** enim iustis nō est posita. **Cæterū** hic discimus ius gladij institutum esse à deo, idq; à primis temporibus. **Nam** & quum **Cain** occidisset **Abel**, intelligebat se dignum qui occideretur, quamuis deus mox illū eximebat. **Item** **Genesis** nono. **Iterum** datur lex contra homicidas **Exodi**. 21.

Propter conscientiam.

Non intellige quod iudex secularis possit obstringere conscientiam alicuius, si pro sua libidine leges sanciat, sed ideo oportebit subdi illi, ne offendatur pax publica & ordinatio dei. **Neque** enim contemnendus est, neque dandum est offendiculum alijs, nisi forte aliquid **M s** præcipiat

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Nulla creatura leges ponere poterit
animabus

precipiat, quod animæ saluti obsit, in quo non sunt curandi, ut **Matthæi** decimo dicit dominus. Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt. Et ut est **Acto. 5.** Deo magis quam hominibus obedire oportet. Quinetiam nulla creatura leges ponere poterit animabus. Nam quum nullius sit iudicare, & leges ponere, nisi eius qui norit uim eorum quibus ponit legem, & deus solus scrutator est cordium, igitur de his solis deus præcipere potest uerbo suo. **Genesis. 1.** Creatus est homo ut præsit uolatilibus cœli, & piscibus maris, et animantibus terræ, hoc est, caro carni, sed non spiritibus & conscientijs. Nam quo ad conscientias æquales sumus, & unum dominum Christum agnoscimus. Sanè ecclesiastica potestas si uerbo dei præcipiat, iam non ipsa, sed deus præcepisse dicitur.

Cui tributum, tributum.

Origenes

Tributa pendunt possessores & incolæ terræ, uectigalia negociatores. Timorem habemus dominis, honorem uero alijs dignitatem gerentibus. **Origenes** duo illa hoc est, tributum & uectigal **Cæsari**, id est, terrænæ potestati deberi dicit: timorem uero & honorem deo, quia deus solus timor noster esse debet, atque illi soli seruire debemus. Porro honor quidem est inferior eo quem deo debemus, sicut scriptum est de honorandis parentibus, & is non est denegandus primatibus, & si non ob aliam causam, certe uel ob hanc, ut fauentiores sint **Euangelio.**

Nemini

Nemini quicquam debeatis.

Omnium operum uestrorum regulam & directri- *Regula et direct*
am habete charitatem: quam si saluam seruaueritis, no- *rect om opum*
peccabitis, neq; uos aliquis ultra obstringere poterit. *uobis habete cha*
ritatem

Hinc etiam petende sunt regule in contractibus, & alijs causis, de quibus lex nihil prescribit.

IN HOC VERBO RE-
capitulatur.

In hoc sermone summam comprehenditur (sicut et *In sermone sum*
dominus dixit) pendere a precepto charitatis, legem et *matu qd dicit*
prophetas. Vnicum enim Christianorum est preceptum
charitas, quae in sese complectitur beneficentiam et in
nocentiam, hoc est, ut beneficiamus alijs, & neminem
offendamus.

Et hoc scientes tempus.

Quia recapitulationem legis posuerat, et sublata sunt
onera & umbra legis, exhortatur a ratione temporis,
ne fiamus posteriores ijs qui sub lege uixerunt, & mo-
net ita uiuendum, quasi nunc instet dies ultimus, nepe di-
es iudicij, cuius memoriam frequenter inuolare solet.

A somno surgere.

Somnum uocat ignauiam & torporem, ita & domi- *Somnu uocat*
nus nos uigilare iubet. *ignauiam et tor*
pore

Nox progressa est.

Vitam nostram reliquam crepusculo comparat, quae
si dicat: Satis diu peccatum est, non sunt iam ad-
ijcienda

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

ijcienda peccata peccatis, sed instituenda uita, quasi mox aduendus sit iudex. Per diem intellige diem iudicij.

Abijciamus ergo opera tenebrarū.

Opera tenebra
rum dicit
Opera autem
lucis

Opera tenebrarum dicit, quæ lucem diuini iudicij ferre nequeunt: Opera autem lucis, de quibus non erubescimus in die iudicij.

Sicut in die honeste ambulemus.

Viuamus tanquàm domino presente & iamiam iudicaturus.

Non enim in comestationibus.

& ebrietatibus.

Int' opa tene
brarū mē
rat gulam
et libidinem

Inter opera tenebrarum numerat gulam & libidinem, quibus malis obnoxij sunt fortunatiores: contentionemq; & æmulationem, quibus laborant hi, qui aduersam experiuntur fortunam.

Sed induamini dominum.

Ad Chr' ex
emplū mō
est induere
arma lucis

Ad exemplum Christi iubet uitam instituere et hoc est induere arma lucis. Intrepide enim ipsum accedimus, si ad exemplum eius uitam instituerimus.

Et carnis curam non feceritis.

Docuit quid deo
quidq; proximo
debeamus: subdit
quid & corpori

Docuit quid deo, quidq; proximo debeamus: subdit quid & corpori. Bene autem habita mentione iudicij ad temperantiam hortatur: hoc enim et dominus obseruat, iubens ut caueamus à crapula & ebrietate, ne repente obruat nos dies iudicij. Non prohibet autem

simplici

simpliciter omnem curam corporis, sed non uult nos esse sectatores uoluptatum & concupiscentiarum. Quod si omnium uoluptates querimus, queramus non peccatias, sed coelestes & angelicas. Certissima autem regula tractandi corporis est, si in seruitutem instar iumentum redigatur. Equus qui delicatius pascitur, dominum suum excutit: qui uero premitur in media in medio itinere deficit. Moderatione igitur maxime opus est.

Certissima autem regula tractandi corporis

CAPITULUM XIII.

Infirmum autem in fide assumite.

In hoc capite tractat de ratione ciborum, de non temere iudicando, & de cauendo scandalo. Infirmus est qui facile offenditur, & in cognitione libertatis, quam ille sanguine suo peperit, parum proficit. Talis assumendus est, hoc est, cum mansuetudine tractandus, ne retrocedat. Sani autem, qui scit libertatem Christianam, quod omnia munda sint mundis.

De ratione ciborum in hoc capite tractat

Infirmus

Sanus

Alius quidem credit.

Alius, sanus scilicet, is non habet delectum ciborum: sed scit bona conscientia se quibuslibet posse uesci.

Oleribus uescitur.

Non putans licere uesci carnibus, & in hoc ignorans quanta libertas sit Christianorum.

Qui uescitur, non uescentem non spernat.

Signanter dicit de iudicio, quod sani iudicent quibuslibet licere uesci. Non dixit quod uescantur, aut quod

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

quod necessarium sit uesci credentes. Libera enim illa sunt, & uoluntati hominis subiecta, & propterea cauendum, ne hinc rapiatur dissidiorum materia, dū aliter alterum dispicit, uel iudicat.

Qui non manducat &c.

Infirmum significat.

Deus enim assumpsit illum.

Satis est illi quod ad gratiam est uocatus, etiam si nō ieiunet.

Tu quis es?

Iudicium temeraria
in hoc cap
lat
Hic temerarium iudicium reprobatur, quod & dominus Luc. 6. prohibet, idq; uarijs argumentis. Primum quia omnes ex æquo sumus serui dei, & proinde non est nostrum iudicare. Deinde quia solius domini est iudicare et cognoscere arcana hominis. Vnde iudiciū domini usurpat, qui aliū iudicat. Deniq; nunc non est tempus iudicandi, sed post hanc uitā, quando omnes statuemur ad tribunal Christi, iudicabitq; Christus.

Potens est enim deus statuere illum.

De misericorde deo meliora presumimus, quod etiā infirmos ad pleniorē sui cognitionem adducat.

Nam alius iudicat diem &c.

Sicut Christiani nesciunt delectum ciborum, ita & discrimen ignorant dierū, habentes perpetuū sabbatissimum. Ceterū statim dies quibus feriari solemus, propter infirmos seruantur. Itaq; sanus in fide est, qui nouit omnem diē

nem diem dijudicare tanquā sanctum: infirmior autem qui inter diem discernit. Neque hæc sola de Iudaicis festis intelligimus, sed de omnibus diebus. Dies enim propter hominem facti sunt, non homines propter diem. Et dominus est filius hominis, etiam sabbati.

Unusquisque suæ menti satisfaciat.

Hoc est, unusquisq; suā ita instituat uitam, ut se deo placere sciat, & quod agit cū gratiarum actione agat. *Unusquisq; suā ita instituat ut se deo placere sciat*
Iam non de iudicio agit, sed opere ipso, hoc est, siue edimus, siue feriamur, siue nō feriamur, grās agamus deo.

Nemo enim nostrum sibi uiuit.

Argumentum à maiori, quasi sic arguat: Tā non sumus nostri iuris, ut siue uiuendum sit, siue moriendum gratias agamus deo, cuius sumus, & per quem redempti sumus: quanto magis in edendo, uel non edendo, gratos esse oportet? *Argumentum à maiori*

In hoc enim Christus mortuus est.

Agnosce magnitudinem imperij Christi, qui & uiuentes occidere, & suscitare occisos potest. Præterea in hoc sensu intelligere potes, quod à domino conseruemur uiuentes ac mortui. *Christus magis imperij*

Tu, scilicet infirme cur iudicas &c.

Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.

Tertia ratio propter quā uitandum temerarium iudicium: quia unusquisq; de seipso rationem reddet. *Tertia ratio*

Non er=

ANNOTAT. IO. OECOLAMP

Nō ergo amplius inuicem iudicemus.

*De uando san-
dalo aut* De uitando scandalo agit, de quo hanc regulam ha-
be. In his quæ fidei sunt, uel diuini præcepti, offendia-
lum non curabis. In ijs uero quæ indifferentia, charita-
tem in consiliariã adhibe. Id enim erit faciendum, quo
pluribus prodesse possimus. Studiũ quidem nobis esse
debet, quomodo ædificemus proximum: quem si iuuare
nō possumus, saltem scandalo ei ne obsumus.

Quia nihil cōmune per seipsum.

*Comune uocat
impurum et
qd. inquinat* Commune uocatur impurum, et quod conqui-
nat, Hebraico tropo. Atqui nulla res per se inquinata
est, sed conscientia nescientis, quam libertatem per
Christum habet.

Si enim propter cibum frater
tuus contristatur.

Sicut Christianos ueritas uere liberos facit ab obser-
uationibus legalibus, ita charitas seruos facit.

Noli cibo tuo perdere illum.

*Charitas req
rit* Charitas requirit ut sicut Christus pro me passus
in corpore toto, quo redamem illum in omnibus mem-
bris eius. Membra autem eius proximos dicimus,
quos ita diligere debemus, sicut Christus nos dilexit.
Quando autem moriemur pro proximo, qui à cibo
nondum abstinemus?

Nō ergo blasphemetur nostrũ bonũ.

Bonum nostrum perfecta libertatis cognitio quæ blas-
phema

phematur, si ignorata fuerit charitas, & abutamur illo in desyderijs carnis: quibus solis declaramus nos Christianos.

Non est enim regnum dei in cibo & potu.

Per cibum & potum intellige externa quæ euis: nam ab internis Christianum discimus: & regnum dei intra nos est: fides iustificat & quietat conscientias.

Per cibum & potum intellige externa quæ euis

Sed iustitia & pax.

Iustitia nostra in Christo est, fide autem iustificamur Pax, securitas coram deo ex Euangelicis promissionibus. Gaudium in spiritu sancto, id est spirituale, quod pacem consequitur, & etiam in medijs aduersitatibus durat.

Iustitia nostra in Christo

Qui enim in hoc seruit Christo.

Per charitatem quæ sequitur iustitiam & fidem tanquam singulari dono dei, etiam hominibus probamur, at non item per cognitionem libertatis.

Noli propter escam destruere opus dei.

Vsq; adeo cura tibi sit proximi, ut etiam comodi proprii obliuiscaris: tantum abesse debet, ne cibo offendas illum. Deum enim cuius opus est, obseruare in illo debes.

Omnia enim munda mundis.

Vt est Gen. 1. Vidit deus, & omnia erant ualde bona.

N Sed ma

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Sed malum est homini.

A nobis est malum Malum à nobis est, si charitate destituti contempserimus fratrem: tunc enim bonum fuerit non edere carnes. Et non dicit simpliciter, Bonum est nō edere carnes: sed ideo, ne frater peius habeat.

Tu fidem quam habes.

Si q̄s obijciat Si quis obijciat, decere, ut illa libertas declaretur apud alios: huic respondet non opus esse talis fidei ostē- tatione, si proximo periculum immineat. Nam satis fuerit eam deo esse notam.

Beatus qui non iudicat seipsum.

Beatus q̄ no facit q̄ facta sua Beatus qui non facit contra conscientiam suam: miser uero, qui contra conscientiam facit. Beatus qui non aliud facit, quàm quod probat, hoc est, cognoscit utile. Condemnatus autem, qui diiudicat aliquid non agendū, & nihilominus agit.

Quia non ex fide.

Fides hic est credere, quod deo placeat quod facis. In hoc peccatur dupliciter: uel in manifeste malis, quæ nemo debet credere deo probari: uel in speciem bonis, si dubitamus an placeant deo. Scire autem debemus, quod deo placemus per Iesum Christum, & non ex operibus nostris. Nam ubi per Christum grati fuerimus facti deo, etiam opera nostra grata crunt, siue edamus, dormiamus, &c. Atqui fides illa mox ad charitatem extimulabit.

Caput

CAPVT XV.Debemus autem nos firmiores.

Quod infirmiores qui adhuc obseruant delectū dierum ac ciborum, non sint contemnendi, nūc ^{Ante docet} ^{quod} ^{generalis regula} docet generali regula: ostendens debere nos omnium infirmorum habere curam. Et obserua uerbum, debemus neque enim tanquam consilium, sed præceptum hoc in iungit. Numq; ideo fortiores amplioribus uiribus præditi sunt, ut infirmiores iuuent, & non propter seipsos. Etenim sicut oculus uidet toti corpori, & similiter manus laborat toti corpori: ita & singuli uires, ut seruiamus alijs, recepimus. Væ igitur iniquis dispensatoribus, uel talentum recondentibus.

Infirmities.

Infirmities uocat ignorantiam, morositatem, amaritudinem, proacitatem, & si que id genus, quas apud Galatas capite. 6. uocat onera, dicēs: Alter alterius onera portate. Porro aliud est ferre infirmitatem, & aliud conuiuere ad malitiam. Maledicitur pastor apud Ezech. qui infirma non consolidat, & confracta non alligat: contra, bonus pastor seipsum lupis obijcit, ut oues seruet. Exemplo sit mansuetissimus Moses, qui peruicacissimā Iudeorum gentem, toties obinurmantem, & lapidantem tam longanimiter tulit.

Et non nobisipsis placere.

Sibi ipsi placere hoc loco, est querere commodū proprium,

N 2 prium,

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

prium: placere autē proximo, est quærere utilitatē proximi, idq; non animo tristi, sed leto ac hilari, & in bonum proximi. Benefacere enim proximo ut offendas & contristes, non fuerit benefacere. Alias prohibetur uelle placere proximo, id est, habere & affectare laudē à proximo, ut Gal. 1. scribit: Ego si hominibus placere uellem, dei seruus non essem.

Etenim Christus non sibi placuit.

*Efficiatissimo ex
plo Christi nos
docet ne placere
aamg nobis*

Efficiatissimo exemplo Christi nos docet, ne placere mus nobis. Dicis autē, Quomodo Christus sibi ipsi po- tuit displicere, qui summe bonus, & peccatum non fe- cit? sed ad hoc dicit, quod semetipsum eximaniuit pro- pter nos, prodigus sui sanguinis & uitæ, perinde ac si seipsum odio haberet. In hoc igitur Christum sequi de- bemus, ut odio habeamus animam nostram in hac ui- ta, & sic in æternum custodiamus. Porro qui contem- nunt infirmiores, peculiariter sibi placent, & sapere si- bi uidemur.

Opprobria opprobrantium tibi.

Nota

Est apud Psalterium Psalmo. 68. qui totus in Christum dictus. Hoc autem uersu prædictū fuit, quod quicquid alij peccarent in deum, hoc Christus dolebat & ferebat id quod & apud Esaiā cap. 53. habes, quod iniquitates nostras tulerit. Huius dicti & nos in conuicijs memo- res esse oportet. Neque enim seruus domino melior est: neque rarum si ministri dei male audiant. Non enim possunt

possunt placere mundo. Vnde & Matth. 5. Beati eritis si maledixerint uos homines propter me. Et Ezech. 36. pro eo quod desolati estis & conculcati per circuitū, & facti in hereditatem reliquis Gentibus, & ascendistis super labium linguae, & opprobrium plebis.

Quaecumque enim scripta sunt.

Ne quis putet testimonium prophetae temere adductum, dicit proprium esse sacris literis, ut meliores nos reddant: alioquin à fabulis & prophanis nihil differrent. Et ex solis sacris literis spes solida concipi potest quod in Gentilium disciplinis denegatum est. Neque enim certum uerbum habent quo recte fidam, quandoquidem omnis homo mendax. Quae autem in sacris tradita sunt fallere nequeunt: utpote à spiritu sancto dictata.

Vt per patientiam & consolationem.

Vel quia scripturae sacrae patientiam & consolationem docent. Vel quia continuo & patienter in illis uersandū & lac consolationis earum sugendum est.

Deus autem patientiae.

Ad finem transiens epistole, familiariter quaedam adiicit, & primum Rhomanis precatur, ut omnes uere sapiant ea quae sunt digna Christo, ita enim uocat sentire secundum Christum. Vnde & futurum, ut & uno ore glorificent deum. Atqui nemo Christum recte sapit, qui regnum eius adhuc in externis illis situm putat. Spirituale autem regnū eius est, quod si saperemus, statim

N 3 ad imita

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

ad unitatem perduceremur, & non digladiaremur de externis. Deum patientiae & consolationis uocat, quia author est patientiae & consolationis.

Propter quod suscipite inuicem.

*Semper in
relat. ex
Chr.* Semper inuolat exemplū Christi. Valde efficaciter Christus nos assumpsit, et adiuuit, nō egens nostro auxilio. Nos autē imbecilles alter alterius auxilio opus habemus

In honorem dei.

*Christus qui fa
ciat & gratia
p. 113* Omnia faciebat Christus in gloriam patris. Vnde eodem animo & nos proximis cupiamus prodesse.

Ministrum circumcisionis.

*Ecce Christus
seruit in
dign. et de
libris* Ecce Christus seruiuit Iudaeis & Gentibus. Iudaeis, quia ex eis natus fuit, & similiter cū eis legem Moysi seruaui. Gentibus uero seruiuit, missis ad illas apostolis. Vtrunq; autem fecit Christus in gloriam dei. Nam Iudaeis seruiuit, ut appareret ueritas dei, quia promissus erat semini Abrahae: Gentibus uero, ut patefieret misericordia dei. Hoc autem quibusdam testimonijs scripturae & Psalmorum ostendit.

Deus autem spei.

*Secundo precat
ut asseruet
in d. 113* Secundo precat, ut cōsummentur in uirtutibus. Neq; enim solum initium eis imprecatur, ut sentiant quae sint digna Christo: sed cupit ut impleantur omni gaudio & pace, id est, ita digna sentiant de Christo, ut gaudeant, & securi sint, & exuberet spes eorum, utq; spiritus sanctus potenter operetur in eis. Apud Graecos est

est πληρωσῶν infinitiuus, & subaudi concedat uel det, quod à prima preceatione repetitur.

Peruasum enim habeo.

Excusat se apostolus, quod non tanq̄ ad malos uel indoctos scripserit, sed quod uniuersitati Gentiū prodesse cupiens, officio suo fungeretur. Nam sicut cap. 1. dictū est, nō scripsit Rhomanis ceu cōtentiosis, sed ut p̄ illos toto orbi cōsuleret, eo quod Rhoma caput erat orbis.

Quoniam & ipsi pleni estis dilectione.

Non loquitur de perfecta plenitudine, qualis in Christo uel precipuis apostolis, sed de ea que discipulorū.

Amat enim scriptura in loquendo simplicitatē quandā, iuxta quā & impletos uocat. Alioqui nemo tam bonus uel doctus est, cui nihil addi possit, id quod satis liquet ex eo quod additur, Valentes inuicem admonere.

Audacius enim scripsi uobis.

Id est, fidentius, ita ut possit audacia uideri, sed non est omnino audacia, sed fiducia potius.

Commonefaciens.

Vides perfectioribus etiam admonitione opus. Et nō est mirum ab apostolis admoneri, quū Moysen & socer Ietro, multo inferior admonuerit.

Propter gratiam quæ data est mihi.

Quā gratiā præ alijs à deo consequutus sit consequenter habes. Primo enī plus alijs laborauit in cōuertendis Gētibus: ideo administrat euāgelium, ut fiat oblatio gētū.

N 4 id est,

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

id est, ut Gentes offerantur, & accedant ad Christū. Discipuli enim & auditores dicuntur esse uictima doctorum, quam immolant cultro uerbi dei, & per spiritum sanctum: qui & sanctificantur, dum sanctam uitam in illis spiritus operatur.

Habeo igitur quod gloriar.

Secundo *ma
in spū d grā
Pauli*

Secundo, manifesta est gratia Pauli, quod uerus & fidelis minister sit, quod nihil per se uel locutus sit, uel fecerit in administratione Euangelij: sed Christus operatus est per eum. Et ita non solum habet à deo quod administrat, sed & quod fideliter administrat.

In uerbo & factis, in uirtute signorum.

Tertio *man
festa d grā
cons*

Tertio, manifesta est gratia eius, eo quod doctrina ipsius uarijs modis probata sit: nempe potentia uerbi, factorum, signorum & spiritus.

Circumiacentibus regionibus.

Vt Arabia, & Damasco, & Antiochia.

Ne super alienum fundamentum aedificarem.

Quarto *grā
Pauli glorie
fior est*

Quarto, gratia Pauli gloriosior est, quod sua aedificia à fundamentis extruxit, & absq; adiutoribus, eo quod Gentibus praedicauit, qui antea prophetas nō audierant. Apostoli uero praedicarunt Iudaeis, qui receperant prophetas. Tametsi nemo alius frequentior sit in citandis

citandis prophetarum testimonijs: quamuis prophete ab initio ignoti essent gentibus.

Sicut scriptum est.

Esaiæ. 65. ubi non de Paulo propheta loquitur, sed de uocandis gentibus.

Propter quod & impediabar.

Excusat tardio rem suum ad Rhomanos aduentum, ^{Excusat tardio rem suam ad Rhomanos aduentum} id quod & cap. 1. fecit. Excusat autem se duabus ratio- ^{Excusat autem se duabus rationibus} nibus. Primo propter Euangelium annunciandum, se- ^{Primo propter Euangelium annunciandum} cundo propter diaconatum, eo quod pauperibus Hiero- ^{Secundo propter diaconatum, eo quod pauperibus Hiero-} solymitanis eleemosynam allaturus erat.

Nunc autem proficiscar.

Opportune incidit in memoriã eleemosynæ, ad quã ^{Opportune incidit in memoriã eleemosynæ} aliorum exemplis uasre Rhomanos prouocat, non eis ^{adit in memoriã eleemosynæ} dure præcipiens. Vocat autem eleemosynam communi- ^{Vocat autem eleemosynam communi-} cationem, eo quod eleemosyna cedat in utilitatem tan- ^{eo quod eleemosyna cedat in utilitatem tan-} dantis quàm accipientis.

In pauperes sanctorum.

Duplici ratione dicit dignos misericordia Hieroso- ^{Duplici ratione dicit dignos misericordia Hieroso-} lymitanos: & quia pauperes erant, & quia sancti ac fi- ^{quia pauperes erant, & quia sancti ac fi-} deles. Laborabatur autem Hierosolymis penuria anno ^{Laborabatur autem Hierosolymis penuria anno} næ, quæ tempore Claudij imperatoris erat. Insuper & ^{quæ tempore Claudij imperatoris erat. Insuper &} propter persecutionē, seuiore s Iudæi in pauperes erāt.

Et debitores sunt eorum.

Debitum est subuenire doctorum necessitatibus, ut

N s habes

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

habes. 1. Cor. 9. & Gal. 6. & Matth. 10. Sed torquent hunc locū questionarij & Papistæ, qui hoc nomine suas indulgentias uēditant & cremoniarū onera, quæ dōcēt ad grauandas cōscientias. Nam carnalia, & dam- nosa cōmunicant, & ditiores ipsi à pauperibus exigūt

Et assignauiero fructum hunc.

Quia fidem indicat in reddenda eleemosyna Suam fidē indicat in reddenda eleēmosyna, ut discas non derogare dignitati episcopali agere officium diaconi, si necessitas uel charitas requirat.

Vt adiuuetis me in orationibus.

Iterum indicat desiderium suum ueniendi Rhomā Iterum indicat desiderium suum ueniendi Rhomā, quandoquidem summis precibus rogat, ut pro se intercedant, ne impediatur.

C A P V T XVI.

Commendo autem uobis Phœben.

Quamuis ultimum hoc caput fermè in solis uerse tur salutationibus & commendationibus, non tamen inutile est. Discere enim potes, quibus laudibus siue titulis Christiani prædicandi sint. Nam qui hic laudatur non laudantur à diuitijs ab eloquentia, uel potestate seculari, sed à charitate, simplicitate, obedientia, fortitudine fidei, et fidelitate ministerij. Quin & in titulis ac epithetis relucet mira simplicitas. Vocantur enim ministri ecclesie, adiutores in Christo, dilecti, multum laborantes in domino, insignes inter apostolos, probati in Christo. Præterea uides hic haberi nullū respectum personarum. Nam

rū. Nam à salutatione & ministerio etiam mulieres & domestici nō fuerunt reiecti. Hodie dissimilis facies est ecclesiæ.

Ministra ecclesiæ.

Qualiter mulieres ministrent, habes ad Titum cap. ^{Qualiter mulie} ~~res ministrat~~
2. ut doceant iuniores, & seruiant alijs.

Vt eam suscipiatis.

Valde prædicatur hospitalitatis uirtus. Phœbe illa ^{Valde prædicat} ~~gestionaliter~~
quia hospitalis fuit, meruit etiam ab alijs hospitari. Et ^{uirtus}
quia omnes sanctos hospicio suscepit, meruit & Paulū
suscipere, quomodo Lot & Abraham ob eximiam ho-
spitalitatē angelos habere meruerunt.

Digne sanctis.

Fideles sancti dicuntur, eo quod sancti in Christo, cui ^{Fideles scti} ~~seruiunt~~
seruiunt, & non mundo.

Salutate Priscam & Aquilam.

De his habes act. 18. qd' eiusdē opificij fuerint cū Pau-
lo: et laudātur propter gratitudinē et cōfessionē fidei, pa-
rati enim erant mori pro Paulo. Aquilas nomen uiri est
Item quæ in domo illorū est ecclesiam.

Vides & paucos fideles ecclesiam uocari.

Primitiæ ecclesiæ Achaia.

Id est, qui primus inter Achæos credidit.

Salutate Mariam,

Maria apud Hebræos crebrum nomen. Certum est
illam habitasse Rhomæ.

Salutate

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Salutate Andronicum & Iuliam.

Hi creduntur fuisse ex septuaginta duobus discipulis, quia dicit insignes fuisse inter apostolos, & olim fuerant capti cum Paulo.

Osculo sancto.

Iuxta patrie more loquitur Iuxta patrie morem loquitur. Osculū autem dicitur sanctum, uel quia castum, uel quia absq; dolo, & synære charitatis symbolum.

Salutant uos ecclesiæ.

Tanta uestra laus est, ut omnes ecclesiæ, ubi ubi sint uobis bene precantur propter Christum.

Rogo autem uos fratres.

Bene commendat eis doctrinam suam Bene commendat eis doctrinam suam apostolus, ne sua doctrina a pseudapostolis seducantur. Doctrina autem summaria Pauli fuit, fide in Christum saluari, non ex operibus. Pseudapostoli autem docent Iudaicas ceremonias, & a fide abducunt ad opera.

Qui dissensiones faciunt.

Non omnia dissidia sunt timenda Non omnia dissidia sunt timenda, sed ea quæ sunt contra apostolicam doctrinam.

Christo non seruiunt.

Docet internoscere inter ueros & falsos apostolos Docet internoscere inter ueros & falsos apostolos. *Veri apostoli* Veri apostoli querunt gloriam Christi, cui seruiunt cū omni ministerio, falsi apostoli gloriam Christi non magnificiunt. Veri apostoli querunt quæ utilia sunt alijs pseudapostoli sunt mancipia sui uentris. Veri apostoli docent

li docent uerbo dei, falsi uerbo blandiloquentia & adulatione non curantes uerbum dei, quod & deprauare non timent.

Vestra enim obedientia.

Tanto magis debetis consulere uobis, quo magis obedientes predicamini, ne falsi apostoli abutantur obedientia & simplicitate uestra.

Sapientes in bono, simplices in malo.

Non omnis simplicitas bona est. Oportet enim simplicem esse ad malum, ita ut neminem affligas: sapientem uero ad bonum, & ad intelligenda diuina mysteria, uel ad benefaciendum proximo.

Ad omnes simplicitas bona est

Deus autem pacis conterat satanam.

Per satanam intelliges omnes qui obsistunt ueritati, siue sint falsi apostoli, siue alij, quos deus breui conteret, non enim sinit ultra suos tentari quam ferre poterint, uel diutius quam expediat.

De Satana est intelliges qui obsistunt ueritati

Salutat uos Erastus quaestor ciuitatis.

Hinc apparet Christianos fungi posse magistratu.

Cum omnibus uobis.

Etiam cum illis quos non nominavi, uel quorum nomina incognita mihi.

Ei autem

ANNOTAT. IO. OECOLAMP.

Ei autē qui potens est uos confirmare.

Definit in gratiarum actionem Definit in gratiarum actionem, & quod prae omnibus querebat, soli deo omnem gloriam tribuit.

Soli sapienti deo.

Obscuritate Obscuritatem huius hyperbati facile intelliges, si postremo loco legere coeperis, Soli sapienti deo gloria in secula, & regrediaris ad initium, ei qui potens est. Et laudat in deo patientiam & sapientiam.

Confirmare.

Etiam si ego non scribam uel confirmem uos, deus absq; me poterit. Et ita confirmat fidem illorum a potentia dei.

Iuxta Euangelium meum.

Supra cap. 1. dixit se non pudere Euangelij, unde hic Euangelium suum uocat.

Secundum reuelationem.

Definit quid sit Euangelium suum Definit quid sit Euangelium suum. Est enim Euangelium reuelatio secreti, quod multis temporibus fuit ignoratum, & per prophetas praedictum, & per apostolos annunciatum.

Mysterij.

Secretum autem illud fuit Secretum autem illud fuit, quod omnes gentes in fide & non operibus suis saluentur. Et ne quis putet temerariam praedicationem apostolorum, commendat & sapientiam dei, qui hoc mysterium patefecit iuxta praedestinationem, id est, sicut sibi placitum fuit.

Soli sapi-

Soli sapienti deo.

Quia solus deus errare nequit in factis suis, & pro
pterea non est illi obmurmurandum: sed gloria danda
in omnibus.

*Soli deo ara
re nequit in
fidei fide*

Cui honor & gloria.

Ille glorificatur, cuius solius est gloria. Quamuis au-
tem glorificatur per Iesum Christum, una tamen gloria
est patris & Iesu Christi.

*Iesu glorif
at omni
ly est pla*

FINIS.

AD ROMANUM CAP. XVII 109

Sollicitudo

Omnia sunt in manu eius et non est qui resistat illi. Et propter hoc
potest non solum operari quod vult sed etiam quod non vult
in omnibus.

Et honor & gloria.

Et gloria, et honor, et gloria. Quia in
magisterium per ipsum Christum, et in
et per ipsum Christum.

FINIS

2

47/12

26 4325

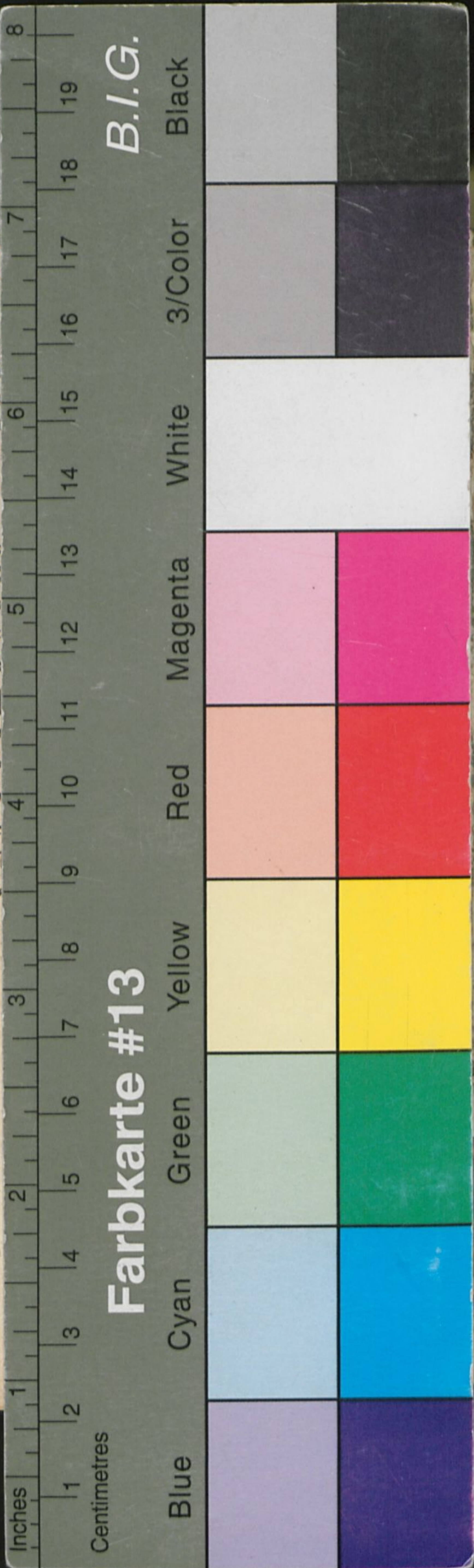
X2210014

m.c.

B.I.G.

Farbkarte #13

IN EPISTO

LAM B. PAVLI APOSTOLI

*ad Rhomanos Annotationes à Ioanne
Oecolampadio Basilea prelectæ.*

Cum indice.

[572]

